

SLOVENSKÁ REČ

ČASOPIS PRE OTÁZKY JAZYKOVEJ KULTÚRY

REDIGOVAL REDAKČNÝ KRUH

UNIV. PROF. DR. EUGEN PAULINY, DR. ŠTEFAN PECIAR
A PROF. EUGEN JÓNA

ZODPOVEDNÝ REDAKTOR

EUGEN JÓNA

75
14
ROČNÍK XII (1946)

MATICA SLOVENSKÁ

OBSAH

- Brťáň, Rudo*: Glosy o ceste k Štúrovej spisovnej slovenčine. (Str. 201.)
- Horecký, Ján*: Grécke a latinské mená v slovenčine. (Str. 178.)
- Chripko, Ján*: Interjekcie reprezentatívne a ich odvodeniny. (Str. 250.)
- Isačenko, A. V.*: Jazyková kultúra vo SSSR. (Str. 209.)
- Jánošík, Anton*: Kvantita ženských foriem *-anka (-ianka)* k menám obyvateľov na *-an*. (Str. 92, 168.)
- Jóna, Eugen*: Poznámky k návrhom na reformu slovenského pravopisu. (Str. 46, 103.) [1. Základné otázky. (Str. 46.) — 2. Reformné návrhy. (Str. 53.) — 3. Jednotlivé otázky. (Str. 103.) — a) Spoluhláska *l* a *ʀ*. (Str. 104.)]
- Mazúr, Samo*: Kvantita slova *slúžka*. (Str. 100.)
- Oktavec, František*: O vojenskej terminológii slovenskej a českej. (Str. 39.)
- Orlovský, Jozef*: K problému rozdeľovania slov v slovenčine. (Str. 42.) — Množný genitív vzoru *ryba*. (Str. 152, 239.)
- Peciar, Štefan*: Poznámka k takzvaným vkladným samohláskam. (Str. 86.) — Poznámky k tvoreniu gen. pl. cudzích podstatných mien. (Str. 12.) — Slovenská kvantita a rytmický zákon. (Str. 137, 217.)
- Rázusová-Martáková, Mária*: O prízvuenosti predložiek. (Str. 73.)
- Red.*: Slovenská reč do XII. ročníka. (Str. 1.)
- Ružička, Jozef*: Rozdeľovanie slov v slovenčine. (Str. 224.)
- Stanislav, Ján*: Názvy pririeknutých obcí pri Bratislave. (Str. 242.) [1. Oroszvár. (Str. 242.) — 2. Horvát-Járfalu. Str. 244.) — 3. Csun. (Str. 248.)]
- Úlohy slovenskej jazykovedy. (Str. 5.)
- Vavro, Jozef*: Zo syntaxe číslovky *jeden*. (Str. 30.)
- Žigo, Ján*: Anton Bernolák o slovenskom pravopise. (Str. 113, 184.) — Tvorenie ženských tvarov od cudzích priezvisk mužských. (Str. 27.)

KRONIKA

- E. J.*: Pracovná schôdzka Jazykovedného odboru Matice slovenskej. (Str. 124.)
- F.*: Zpráva o výročnom zasadnutí Jazykovedného odboru Matice slovenskej. (Str. 306.)
- J. F.*: Z Jazykovedného odboru Matice slovenskej. (Str. 60.)
- J. R.*: In memoriám univ. prof. PhDr. Jozefa Miloslava Kofínka (10. I. 1899—24. VIII. 1945). (Str. 58.)

Mihál, J.: Dr. Samo Czambel. (Str. 191.)

Dr. Peciar, Štefan: Z činnosti Bratislavského lingvistického krúžku. (Str. 121.)

KRITIKY A RECENZIE

D. R.: Janko Jesenský, Proti noci. Básne. (Str. 128.)

E. J.: Josef Zubatý, Studie a články. Svazek I. Výklady etymologické a lexikální. Část první. (Str. 63.)

Frlička, Ján: Jozef Liška, K otázke pôvodu východoslovenských nárečí. (Str. 61.)

Jóna, Eugen: Eugen Pauliny, Dve kapitoly o spisovnom jazyku a nárečí. (Str. 194.)

Oktavec, František: Pavel Eisner, Chrám i tvrz. (Str. 307.)

Vavro, J.: F. M. Dostojevskij, Zločin a trest. Román. I., II. (Str. 125.)

Vl.: Slovník spisovného jazyka slovenského. Sostavil prof. Dr. Anton Jánošík a prof. Eugen Jóna. (Str. 129.)

ROZLIČNOSTI

Baňa Lucia, Štos. (Str. 198.) — Brzdár. (str. 317.) — „Bumážka“? (Str. 132.) — Čechy-Morava — historické zeme — zamoravské krajiny. (Str. 319.) — Česi a Česko. (Str. 133.) — Dôjsť na — dôjsť k. (Str. 310.) — Doklad a dokument. (Str. 70.) — Domček, domec, „domek“. (Str. 317.) — Družba. (Str. 132.) — Epiteton, gen. sg. epiteta. (Str. 134.) — Fabrika, kefa, kenguru — továreň, kartáč, klokan. (Str. 197.) — Francúzske mená. (Str. 318.) — Gen. sg. vzoru *dub*. (Str. 312.) — Geometer, lok. sg. o geometrovi. (Str. 134.) — Gombáš. (Str. 69.) — Chovať sa, správať sa. (Str. 315.) — Itália — Taliansko. (Str. 196.) — Karolína. (Str. 199.) — Kčs. (Str. 134.) — Kľučka a kohútik. (Str. 68.) — Koľaj, na koľajach. (Str. 318.) — Kolok, 2. p. kolka, či kolku? (Str. 136.) — Krunier a pancier. (Str. 68.) — Leptavé látky. (Str. 69.) — Liečivo, gen. pl. liečiv. (Str. 134.) — Maznica. (Str. 318.) — Mužovia a mužskí. (Str. 320.) — Nálepok. (Str. 317.) — Názvy častí rebríka. (Str. 136, 319.) — Nocľaha? (Str. 200.) — „Odriad“? (Str. 132.) — Omrviny. (Str. 198.) — Ondrohov? (Str. 312.) — Opravový nálepok. (Str. 316.) — Osobitný vlak. (Str. 318.) — Pástiar, pástiarstvo. (Str. 66.) — Pietor, gen. Pietra. (Str. 71.) — Písanie čísloviek. (Str. 135.) — Písateľ? (Str. 134.) — Pojednávať. (Str. 316.) — Predložiť a predostrieť. (Str. 70.) — Prídavné mená na *-lý*. (Str. 64.) — Prítláčnica. (Str. 318.) — Pružnica. (Str. 315.) — Pych. (Str. 318.) — „Rampa“ a „ochoz“. (Str. 69.) — Rejdovné osi? (Str. 314.) — Richtár. (Str. 318.) — Rybárpole. (Str. 70.) — Samota a pustatina. (Str. 135.) — Seria. (Str. 318.) — Sklonovník a sklonník. (Str. 68.) — Skloňovanie francúzskych priezvisk na *-e*. (Str. 71.) — Skratka adjektíva *slovenský*. (Str. 72.) — Sobáš, svadba, manželstvo. (Str. 199.) — Spojka, spojnica. (Str. 315.) — Spreádzateľ — sprievodca. (Str. 317.) — Šupátko? (Str. 317.) — Tunel, v tunele. (Str. 68.) — Ustanovenia platia, sú platné.

(Str. 314.) — Valaštiansky. (Str. 67.) — Vlak mešká. (Str. 318.) —
V Parkani? (Str. 67.) — Vo Smokovciach, či v Smokovcoch? (Str. 200.)
— Vzor, vzorec. (Str. 315.) — Zámeno svoj. (Str. 199.) — „Zbláznieť
sa“? (Str. 133.) — Závisieť od niekoho, od niečoho. (Str. 315.) — Zria-
ďovacia (stanica). (Str. 318.) — Zvieracie podstatné mená muž. rodu.
(Str. 319.)

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK XII. — ČÍSLO 1—2.

Slovenská reč do XII. ročníka

vstupuje — po poldruharočnej prestávke — ako *časopis pre otázky jazykovej kultúry*. Od novej redakcie sa žiada, aby na začiatku svojej činnosti povedala, ako sa díva na prácu svojich predchodcov a aký má pracovný program.

Po prvej svetovej vojne slovenčina, obmedzená dovtedy zväčša na beletriu, stala sa spisovným jazykom s úlohami hodne rozšírenými. Na túto funkciu nebola náležite pripravená. Preto pri tvorbe slov, ktoré boli potrebné na pomenovanie nových vecí, nadmieru musela sa opierať o kultivovaný spisovný jazyk český. Mnoho termínov prosto sa prevzalo. Pritom nebolo dostatočnej odbornej kontroly a lingvistického vedenia. Slovenské hlásky, tvary, slová a väzby začali miešať s českými nielen českí profesori, učitelia a iní štátni zamestnanci, účinkujúci na Slovensku, ale i takí Slováci, ktorí nemali náležitého jazykového citu z domu. No vplyvom hŕstky slovenskej predprevratovej inteligencie a mladej generácie, ktorá pochádzala z ľudu a mala dobrý rečový základ z domu, a na druhej strane vplyvom čítania dobrých slovenských spisovateľov utvoril sa jazykový cit, jazykové povedomie, ako základ normy spisovného jazyka. Potom už išlo predovšetkým o výstižnú kodifikáciu tejto normy, relatívne ustálenej spisovnou praxou, úzom. Keďže väčšia časť slovenskej literatúry predprevratovej, ba i poprevratovej, vychádzala v Turčianskom Sv. Martine, spomína sa tu tzv. martinský úzus, ktorý je založený na zásadách Czamblových a Škultétyho.

Prvá oficiálna, úradnou autoritou podopretá kodifikácia normy spisovnej slovenčiny v Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1931 nebola prijatá všeobecne. Stalo sa tak nie iba z príčin jazykových, ale skôr všeobecne kultúrnych a politických. Slovenský pravopis a spisovný jazyk bol tu len akýmsi styčným bodom, kde sa bojovne stretli dva smery: jeden, hlásiaci sa k myšlienke samobytnosti slovenského národa a osobitosti slovenčiny, druhý, zastávajúci ideu jednotného národa československého a zámerného sblížovania spisovných jazykov. Vyvrcholením tohto boja v Matici slovenskej boli známe udalosti 12. mája 1932.

Ako vidno z druhého vydania Pravidiel r. 1940, najmä z úvodu, kde sú shrnuté dôležitejšie zmeny proti vydaniu z r. 1931, nešlo ani vo veľkej miere o jazykové systémy, viac o jednotlivosť, ktoré sa pociťovali v slovenskom jazykovom povedomí ako neslovenskosti. No po r. 1932 utvoril sa u nás taký stav, že úradným pravopisom písalo sa v školách a štátnych úradoch, kým mnohí spisovatelia držali sa tzv. martinského, čiže matičného úzu. Peter T v r d ý v úvode k druhému vydaniu Slovenského frazeologického slovníka r. 1933 zásady toho úzu shrnul do troch bodov: 1. kmeňotvorná prípona neurčitku *e* zamenená je príponou *ie*; 2. dĺžka samohlások v cudzích slovách sa označuje všade (komédia, séria ap.); 3. zmenený je pravopis niektorých slov (krýdlo, necht, tovariš a i.).

Z bojov o slovenský pravopis a o spisovný jazyk vznikol „mesačník, venovaný záujmom spisovného jazyka“ *Slovenská reč*. Redakcia (Henrich Bartek a Anton Prídavok) iba na obálke naznačila vznik a úlohy časopisu. Košickí Slováci — na popud Dr. J. Petrikovicha — podujali sa vydávať „filologický časopis pre praktické potreby, ktorý by upozorňoval na dobrý spisovný úzus a hájil záujmy nášho jazyka vo verejnom živote“. Podnetom im bol — podľa redakcie — úpadok spisovnej reči slovenskej. Dobrý spisovný úzus, ktorý časopis má šíriť, je ten, ktorého sa pridrižiava Matica slovenská vo svojich vydaniach. Cieľom „Slovenskej reči“ je „upozorňovať na chybné tvary, slová, väzby a zlý slovosled, čím mieni napomáhať dobrý vývin spisovnej reči slovenskej“.

Keď druhým ročníkom r. 1933 Slovenská reč stala sa orgá-

nom Matice slovenskej, zvýšila sa vedecká úroveň článkov, ale ciele ostali v podstate tie isté: obranný a puristický. Pri puristickej práci vychádzali spolupracovníci Slovenskej reči z tézy Sama Czambla, že spisovná slovenčina vo svojom vývine podľa vplyvu češtiny, že sa tak oddialila od ľudového jazyka. Návrat k ľudovej reči, najmä stredoslovenskej, žiadal sa v oblasti tvarovej i slovníkovej. Čo sa v spisovnej slovenčine neshodovalo s ľudovou rečou, vyhlasovalo sa za nesprávne.

Po r. 1938 s takýmto obranným programom dostáva sa do krízy pre vonkajšie príčiny osobné a inštitučné, ale i pre príčiny vnútorné. Nebolo navonok „nepriateľa“, proti ktorému by bolo treba slovenčinu brániť. R. 1939/40 Slovenská reč nevychádzala.

V ďalších štyroch ročníkoch nebolo už tak vyhraneného smeru. Popri článkoch puristických vychádzali i štúdie, ktoré sa pri skúmaní nejakej otázky spisovného jazyka opierali predovšetkým o spisovnú prax dobrých spisovateľov, hoci sa pripomínal i stav v nárečiach. Ba niektoré puristické poučky sa i revidovali a opravovali. Zdôraznil sa i rozdiel medzi nárečiami a spisovným jazykom. No na druhej strane redakcia Slovenskej reči slovami A. Jánošíka vyhlásila, že „na podklade nárečí študuje i jazykové systémy a osvetľuje miesto jednotlivých slov v spisovnej reči“; „len po dôkladnom preštudovaní nárečí a prípadne aj iných tvarov v spisovnej reči ukáže sa, či niektorý tvar obстоjí v spisovnej reči, prípadne obidva“. „Teraz, keď už borba o holú existenciu slovenčiny prestala, možno pokojne pokračovať v štúdiu slovenčiny po spôsobe nášho gramatika Czambla“ (SR VIII, 318, 319). Podľa toho nový pomer k spisovnému jazyku mali len niektorí prispievatelia Slovenskej reči.

Dnes, keď v novej Československej republike samobytnosť slovenského národa — teda i samostatnosť spisovného jazyka — je zaručená dohodou politických strán a je vo vládnom programe, brániť slovenčinu v takomto smere, úfame sa, nebude treba. Náš časopis bude sa môcť celkom venovať kultúre nášho spisovného jazyka. Jazykovú kultúru v smysle aktívnom môžeme chápať ako pestovanie spisovného jazyka vedeckými prácami a ich praktickým uplatňovaním, v smysle static-

kom výsledok týchto prác a snažení. Pritom spisovný jazyk podľa súčasnej jazykovedy pokladáme za osobitnú štruktúru, ktorej normu nemožno hľadať ani v nárečiach, ani v staršom jazyku, ale synchronicky v samom spisovnom jazyku. Podľa toho Slovenská reč bude: 1. skúmať súčasný spisovný jazyk a odhaľovať jeho vnútornú sústavu; 2. vykladať spracovanie jeho normy v Pravidlách, dopĺňať ich a pripravovať ich opravu; 3. sústavne sledovať spisovnú prax a jazykovou kritikou posudzovať jednotlivé jazykové prejavy podľa ich určenia, t. j. s hľadiska funkčného; 4. informovať verejnosť o jazykovedných prácach; 5. poskytovať porady vo veciach jazykovej správnosti.

Táto práca sa bude vykonávať jednak v článkoch a štúdiách, jednak v osobitných rubrikách. V rubrike *Kronika* bude SR informovať čitateľov o udalostiach, dôležitých pre spisovný jazyk a pre slovenskú jazykovedu. V rubrike *Kritiky a recenzie* budú vychádzať posudky jazykovedných prác a knihy i časopisy sa budú rozoberať s rečovej stránky. Konečne v rubrike *Rozličnosti* budú odpovede na listy, ktoré chodia do Matice slovenskej a v ktorých sa žiada rozhodnutie o správnosti niektorých slov a tvarov. Okrem toho v tej istej rubrike budú drobné príspevky a poznámky.

V najbližšom čase aktuálne budú predovšetkým otázky pravopisné, keďže sa chystá reforma slovenského pravopisu. Venujeme im náležitú pozornosť. S dnešného stanoviska chceme zhodnotiť i boje o spisovnú slovenčinu pred sto rokmi. No okrem toho venujeme sa neriešeným alebo nedoriešeným otázkam gramatickým i štylistickým a osobitne štúdiu slovníka spisovnej slovenčiny, aby sa ustálil a objasnil význam každého slova nášho slovného pokladu.

Takto vidíme úlohy a program *Slovenskej reči*. Ich plnenie závisí, pravda, nielen od úsilia redakcie, ale i od pomoci všetkých prispievateľov i čitateľov — milovníkov slovenčiny.

Red.

Úlohy slovenskej jazykovedy

JÁN STANISLAV

1480

Slovenskí jazykovedci, odchovaní univerzitami našimi i cudzími, pracujú asi tak 15 rokov. Do tých čias slovenská jazykoveda sa nehlásila k slovu takými dielami, ktoré by sme mohli bez výhrad postaviť po bok zahraničných, vyspelých vedeckých prác lingvistických.

V ostatných asi 15 rokoch počet prác, písaných Slovákmi, sa rozmnožuje. Vyšlo tu niekoľko prác od niekoľkých pracovníkov, ktorých si všimla a v príslušných vedeckých prácach ustavične všimla zahraničná jazykoveda. Slovenskí jazykovedci sa reprezentovali už aj na zahraničných podnikaniach. Pomaly sa už množia nielen práce o slovenčine a slovančine, ale aj o iných jazykoch. Niečo vyšlo a niečo je v tlači.

Počet jazykovedcov, postavených metodicky na úroveň pracovníkov v tomto odbore v zahraničí, v ostatných asi 10 rokoch stúpol na viac ako 10. Niektoré práce čo viac svojou úrovňou predstihujú niektoré zahraničné práce. Nie je bez zaujímavosti, že prívržencov štrukturalizmu v mladej vedeckej generácii je dnes azda najviac v Bratislave. My, bratislavskí slavisti, starali sme sa a budeme sa i ďalej starať o najmladších adeptov slavistiky. V tomto ohľade sa, myslím, nemôže ani jeden z nich ponosovať. Ide len o to, aby mohli dostávať také zamestnanie, kde by sa ich talenty mohli dobre uplatniť, aby mohli, pokiaľ možno, pracovať len vo svojom odbore a aby ich práce uzrely aj svetlo sveta. Myslím, že nie je ďaleko čas, keď najmladšia generácia slavistov nastúpi svoju publikačnú púť.

Práce pri spracúvaní a pestovaní samej slovenčiny je ustavične priveľa. Sme, bohužiaľ, jediným slovanským národom, ktorý doteraz nemá poriadnej vedeckej gramatiky svojho jazyka. Tu stojíme pozadu ešte aj za Lužickými Srbmi. Máme, pravda, dvojdielnu Damborského učebnicu, ale táto si nenárokujeme byť vedeckou a ani ňou nie je, aj keď je to dielo hodné všetkej úcty. Sostavenie vedeckej gramatiky dnešnej spisovnej slovenčiny pokladám za najnaliehavejšiu úlohu našich slavistov. Predstavujem si to tak, že by sa práca rozdelila medzi niekoľ-

kých pracovníkov, ktorí by ju napísali asi tak do dvoch rokov. Je nielen vecou potreby, ale aj našej cti, aby sme túto prácu vykonali v najbližšom čase.

Popri veľkej gramatike potrebujeme malú gramatiku, asi takú, akou je Rešetarova chorvátska, Mazonova česká a pod. Táto by mala vyjsť v niektorom cudzom jazyku a bola by určená ako príručka pre slavistov na zahraničných univerzitách, resp. pre informáciu záujemcov v cudzine.

V zahraničných prácach sa venuje pozornosť slovenčine ešte vždy nie v takej miere, ako je potrebné. Práce van Wijka sú u nás známe. O slovenčinu sa zaujímal i Trubeckoj. Dokonalú znalosť slovenských jazykovedných problémov a slovenčiny samej ukázal prof. A. M. Seliščev v knihe Slavjanskoje jazykoznanije, I. sv., Zapadno-slavjanskije jazyki (Moskva 1941). Tu máme nielen sústavný opis slovenčiny, ale aj rozbor drobných jazykových otázok. Je to po starých Florinského Lekciách zas konečne ruská vedecká práca, pred ktorou sa nám treba pokloniť. V tejto Seliščevovej práci máme vlastne veľmi peknú vedeckú gramatiku slovenčiny s historickým zameraním. Slovenčina je tu bratá v kapitole „Čechi i Slovaki“ (str. 27—218) vždy paralelne s češtinou. Seliščev je do podrobností oboznámený so všetkými prácami o slovenčine a jej nárečiach, ktoré vyšli najmä po prvej svetovej vojne.

Máme tu, pravda, Trávníčkovu Čsl. historickú mluvnicu a moju Čsl. mluvnicu (učebnicu pre stredoškóľákov a vysokoškóľákov).

Vedecká, veľká gramatika slovenčiny nám teda chýbuje.

Chýbuje nám aj historická gramatika. Všetky predpoklady pre napísanie veľkej historickej gramatiky slovenčiny nám však ešte chýbajú. Predovšetkým sa tu musí spracovať a vydať materiál k tejto práci. Dakedy sa myslelo, že historická gramatika slovenčiny je nemožná, pretože niet slovensky písaných pamiatok v stredoveku. Nemáme, pravda, rozsiahlych stredovekých pamiatok, aké má čeština. Z XV. stor. máme však celý rad listov a iných podobných pamiatok, písaných miešaninou slovensko-českou alebo česko-slovenskou. Dakedy z nich slovenčina preniká menej a dakedy viac. Bude našou úlohou rozdeliť, čo je tu české, a čo slovenské, resp. čo je spoločné. Pri

sostavovaní slovenskej historickej gramatiky dôležité budú aj pamiatky zo XVI. stor. Tu je veľa materiálu aj pre hláskoslovie a tvaroslovie. Štúdiom jazyka listov a iných podobných písomností ešte aj zo XVI. stor. a ešte aj v takom strednom Liptove sa pred nami — na počudovanie — vynárajú nové hláskoslovné a tvaroslovné problémy. Z českej historickej gramatiky sme navyknutí aplikovať chronologiu niektorých zjavov aj na slovenské pomery. Nazretím do týchto pamiatok zistíme, že sa dakedy mylíme a že tu je niekoľko veľmi vážnych problémov.

Najhlavnejšou úlohou je tu sosbierať a vydať čo možno najviac písomností z XV. a XVI. stor. Bude treba, aby sme sa sišli a určili si predovšetkým spôsob transkripcie. Prof. Chaloupecký vydal dve knihy stredovekých slovenských písomností: Knihu Žilinskú (Bratislava 1934) a Středověké listy ze Slovenska (Bratislava—Praha 1937). Sú to najväčšie a vzorné publikácie, ktoré máme dnes poruke. Bohužiaľ, pokiaľ ide najmä o kvantitu samohlások, nemožno sa na ne spoľahnúť, lebo prof. Ryšánek aplikoval na ne zákony staročeskej kvantity, čo nie je presné. Známe sú nám však veľké ťažkosti v tomto smere.

Dr. Dubay vydal Kremnické listy (LS I/II), a to diplomaticky. Toto vydanie je určené pre jazykovedcov. V mojom seminári vzniklo niekoľko podobných sbierok s jazykovedným rozborom. Vždy som kázal kandidátom odpisovať listiny diplomaticky. Bude sa tak musieť robiť do tých čias, kým si neustálime pravidlá prepisu. Tento spôsob vydávania starých slovenských písomností má tú veľkú nevýhodu, že tento veľký materiál aj po svojom odtlačení ostáva neprístupný iným ako slavistom, lebo by sa našlo málo ľudí, ktorí by sa opovážili lúštiť pravý smysel týchto dakedy složitou grafikou písaných pamiatok. A jednako je našou ambíciou dostať tieto písomnosti do širšej verejnosti, lebo mnoho z týchto starých pamiatok je dôležitým príspevkom k poznaniu života našich predkov s rozličných stránok. Dakedy je to naozaj pútavé čítanie aj pre dnešného čitateľa. Dôraz by som kládol najmä na sbieranie a vydávanie príležitostných súkromných listov a zápisov výpovedí svedkov pri súdoch, v ktorých nebýva veľa stereotypných zvrátov a fráz, robených podľa hotových českých predlôh a často aj českým pisárom. Z týchto poznávame dokonalejšie

stavbu nášho jazyka, resp. nárečí. Nebojím sa povedať, že z nich môžeme neraz vychutnávať krásu našej reči, najmä stredoslovenskej.

Časom by sme mali vydať antológiu takýchto vybraných textov, aby aj širšie vrstvy národa mali možnosť vidieť, ako písali naši predkovia v XV. a XVI. stor. i ako vtedy žili.

Do histórie nášho jazyka patria nesporne aj osobné a miestne mená, zaznačované v latinských stredovekých listinách. Materiálu je tu obrovské množstvo a siaha už do IX., resp. možno úlomkami aj do VIII. stor. V IX. stor. nie sú to iba mená našich kniežat a ich niekoľkých sprievodcov, zapísaných v *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* z r. 871 a v niektorej pápežskej listine a pod. Materiálu je viac. Sem patrí najväčšia väčšina osobných mien, zapísaných na okrajoch Cividalského evanjeliára. Niekoľko mien je z konca VIII. stor., ostatok je z IX. stor. Slovanských mien je tu dovedna okolo 360. Podrobným výskumom sa mi ukázalo, že asi 275 z nich patrí Slovákom. Pri niektorých menách bolo bezpečne zistené, že pochodily z oblasti zárodku stredoslovenského nárečia; prezrádza to predložka *pre* pred nimi, ktorá je stredoslovenská. Máme tu teda veľmi slušnú slovenskú jazykovú pamiatku. Kniha o tom čaká na sadzača.

Od XI. do XV. stor. je to už celá záplava najrozličnejších mien. Stretáme sa tu s masou slovanských mien našich predkov, o ktorých dnešná generácia nemá už ani potuchy. Výskumom tohto materiálu sa ukazuje, že napr. náš slovník — ako sa to dalo predpokladať — mal niektoré iné slová ako dnes; tak napr. mali sme vtedy slová *žizn* 'život', *sēm* 'rodina' a iné. Po mojom preštudovaní starého slovenského jazykového územia rozširuje sa tu naše skúmanie na veľký priestor. Je to skoro celé býv. Uhorsko okrem Sedmohradska. Osobných mien je tu, pravdaže, niekoľko ráz viac ako miestnych názvov. Je to veľikánske množstvo materiálu. Škoda len, že listiny nie sú vždy spoľahlive vydané. V tomto materiáli nájdeme veľa príspevkov k starej slovenskej kultúrnej histórii. Ešte donedávna sme ani netušili, že na Slovensku máme zvyšky cyrilometodejského jazyka najmä práve v osobných menách zo stredoveku. Tie som už uviedol v osobitnej štúdii. Nemožno ich podvrátiť, lebo sú

naozaj v listinách zapísané; práve aj ony ukazujú jasne, že sme v IX. stor. boli účastní na diele Cyrila a Metoda, čo sa v ostatnom čase dosť vehementne neuznávalo a podvracalo.

V iných menách máme zas iné svedectvá a doklady života našich predkov. Štúdium týchto mien je teda nevyhnutné. Sťažené je tým, že sa slavista musí tu oboznámiť aj s vývinom maďarského jazyka, pretože mnohé mená sú zapísané v pomad'arčenej forme. Nateraz mám aspoň jedného adepta, ktorého tieto problémy zaujímajú a začína sa nimi zaoberať. Je to veľmi vďačné pole ozajstných objavov.

Tento materiál patrí, pravdaže, do slovenskej historickej gramatiky a slovníka. Slovenská historická gramatika nebude teda vyzeráť tak ako česká, ale povahou preberaného dokladového materiálu bude podobná slovinskej, bohužiaľ, bez Frizinských pamiatok z konca X. a zač. XI. stor. Keď sme spomenuli Frizinské pamiatky, v ktorých podľa výskumov A. Isačenka sú veľkomoravské, t. j. aj slovenské alebo azda len slovenské prvky, treba pripomenúť, že si bude treba povšimnúť aj staroslovienske pamiatky so slovenského stanoviska. Niečo slovenského sa tu doteraz už predsa len, zdá sa, našlo.

Na slovenskú historickú gramatiku, t. j. na možnosť jej zostavenia, sme voľakedy pozerali dosť pesimisticky. Vidíme, že pesimizmus nie je tu oprávnený.

Zdôrazňujem, že pri štúdiu histórie slovenského jazyka nemôžeme sa obmedziť len na územie toho Slovenska, ktoré poznáme v XX. stor. ako územie politického Slovenska. Historik slovenského jazyka musí skúmať aj materiál z Panónie a Zátisia a, pravdaže, aj z Moravského Slovenska.

Práce je tu teda veľa, ale bude to práca neobyčajne vďačná.

Ďalšou úlohou slovenskej jazykovedy je výskum slovenských priezvisk — dnešných a minulých. Vo svojom seminári som s poslucháčstvom túto prácu začal a nasbierali sme už pekný materiál. Tak isto skúmame chotárne názvy, ktorých máme už tiež hodne nasbieraných. Aj tu máme neraz dôležitý nielen slovníkový materiál, ale kultúrno-historický; napr. našli sme priezviská Ižip, Kliment, Jóna, Dimiter i Ďemiter, ktoré svedčia o našich kultúrnych vzťahoch v IX. stor. — Ižip s Ta-

lianskom, ostatné s Byzantskom. Dôležité je aj ich zemepisné rozloženie.

Pokiaľ ide o slovník dnešnej slovenčiny, ako vieme, robia sa dva — v Matici a SAVU. Je škoda, že sa táto práca nemohla sjednotiť. Je to predsa len trieštenie síl a malo by sa dačo urobiť, aby celá práca išla z jedinej inštitúcie. Pretekánie je síce zdravé a krásne, ale máme priveľa roboty v našej jazykovede, a preto sa nazdávame, že sa práca má vždy rozdeliť. Dúfame, že plod slovníkovej práce čo najskôr uzrie svetlo sveta. Bude, pravdaže, vítaný.

V štúdiu nárečí nastala prestávka. Po odchode prof. Vážného sa pokračovalo ďalej, ale vojnové pomery predsa len nedovoľovali venovať sa tejto krásnej práci s plnou intenzitou. Na definitívne ukončovanie prác nebolo možné pomýšľať už aj preto, že kus Slovenska bol v Maďarsku. V tomto odbore sa môže bez prekážok ďalej pracovať a aj sa bude. Vnútorňou kolonizáciou nastanú, pravda, niektoré nové úlohy. Pre jazykovedcov bude tu zas o jednu zaujímavosť viac.

Napokon slovenský lingvista bude musieť prispieť svojou prácou pri poslovenčovaní miestnych názvov. Zásada by mala byť tá, že nové mená majú dostať len nové obce. Pri starých obciach treba hľadať ich pôvodné slovenské meno alebo slovenský tvar ich pomadžarčeného alebo ponemčeného mena. Pri obciach, ktoré nemaly slovenského mena, treba nájsť príhodný preklad. Nové meno má byť výnimkou a tu sa môže použiť materiál z pomadžarčených starých slovenských oblastí.

Nie je vítané, aby si tu ktokoľvek vymýšľal bez akéhokoľvek systému. Tak napr. nemôže byť Račištorf Rastislavicami len preto, že meno kniežaťa Rastislava má krásny zvuk. Lenže my nič nevieme o tom, že by Rastislav bol mal dačo spoločného s touto obcou; vieme však to, že obec sa ešte v XIII. stor. volala *Rača* k *rak*. Takýchto príkladov je viac. Ide o to, aby sa aj táto robota robila vážne a na vedeckom podklade, a nie len náhodne.

Úloh slovenskej jazykovedy je teda veľké množstvo. Dúfame, že pracovníkov bude pribúdať ešte viac ako doteraz a že túto prácu zdoláme. Podpora verejnosti je tu, pravdaže, bezpodmienečne potrebná. Ide o úlohy, ktorých splnenie je vecou našej národnej a vedeckej cti.

Pokiaľ ide o pravidlá spisovnej reči, podotýkam, že v tejto otázke — ako v každej inej — musíme prejavovať najvyššiu mieru rozvážnosti. V nijakom vyspelom národe sa pravidlá spisovnej reči nemenia po každých 5—6 rokoch. V jazykovede je shromaždený dostatočný počet skúseností a zásad o úprave pravidiel spisovného jazyka. Je príkazom múdrosti a zachovania si vážnosti pred cudzím kultúrnym svetom, aby sme sa nimi riadili. Odkazujem tu napr. na kap. *La langue écrite et l'orthographe* v knihe *Le langage* (Paris 1921, str. 387—401), ktorú napísal prof. parížskej univerzity J. Vendryes.

Najhorlivejšími bojovníkmi za pravopisné reformy sú u nás najmä ľudia bez akejkolvek vedeckej práce alebo autori jedného-dvoch článkov. Nevieť si ani predstaviť, že by sa takíto ľudia napr. vo Francúzsku a i. opovážili povedať i len slovo o otázke tak vážnej — tónom, aký prislúcha len učencom, ktorí preukázali svoju zdatnosť radom odborných publikácií a boli poctení členstvom v učených spoločnostiach alebo akadémiách. V tejto súvislosti pripomínam len, že veľký stĺp porovnávacej jazykovedy a slavistiky A. Meillet nedosiahol pocty, byť členom Akadémie Francúzskej a hovoriť jej menom.

Nežijeme na osamelom ostrove. Nemôžeme teda robiť veci, nad ktorými by sa mohol s menšou alebo väčšou dávkou úškľabkov pozeráť kultúrny svet, ktorý nás obklopuje. Náš kultúrny život nemožno robiť „od buka do buka“.

Nemožno meniť pravopis pod titulom akéhokoľvek -izmu, a to nie ani menom štrukturalizmu. Kde na svete sa pravopis reformuje v duchu a menom štrukturalizmu? Nikde! Len u nás sa má svetu — Rusku, Francúzsku, Anglicku atď. — ukázať cesta, akou majú ísť a že si azda majú urobiť štrukturalistický pravopis?! Štrukturalizmom sa tu naozaj dôvodí.

Ráčte povedať ruskému akademikovi, francúzskemu alebo anglickému, českému, maďarskému atď. jazykovedcovi, aby propagoval radikálnu, štrukturalistickú reformu pravopisu svojho jazyka. Uvidíte, čo vám povie. Veľkú radosť by sme z toho nemali!

Slovom, zákonom je tu rozvážnosť. Môžeme si urobiť fonetický alebo „štrukturalistický“ pravopis, lenže musíme to

Barunka
! robíť štrukturalisticky, resp. vtedy, keď to budú robiť aj iné národy.

Pritom nepopieram, že menšie zmeny pravopisu sú možné. Žiadam len, aby sa zachovávaly zvyklosti a metódy iných skúsenejších národov. Vec pravidiel nie je nijakou privilegovanou záležitosťou filologov. Je to predovšetkým vecou tých, ktorí spisovný jazyk tvoria, a to sú dobrí spisovatelia. Na to sa u nás zabúda, hoci je to zásadou všeobecného jazykospytu. Filolog v pravopise nesmie diktovať. Má tu iba poradný hlas. Tak je to inde a tak to musí byť aj u nás.

Poznámky k tvoreniu gen. pl. cudzích podstatných mien

DR. ŠTEFAN PECIAR

Je známe, že sa slová cudzieho pôvodu prispôsobujú v hláskovom a gramatickom systéme slovám domácim. Podľa stupňa „cudzosti“ príslušného slova je toto prispôsobenie viac alebo menej dokonalé (a hraničí s úplným „zdomácnením“).

To, že sa nejaké slovo cíti ako cudzie, nevyplýva však len zo zriedkavosti jeho výskytu (používania), ale predovšetkým z jeho hláskového habitu, vlastne z toho, nakoľko je jeho zvuková podoba vzdialená od zvukovej formy slov domácich. Čím je zvuková stavba cudzieho slova bližšia zvukovej stavbe slov domácich, tým je jeho prispôsobenie domácomu systému ľahšie. A naopak slová, ktorých zvuková forma je neobvyklá, prípadne až „exotická“, húževnate odolávajú tomuto prispôsobeniu, aj keď sa často používajú.

Tieto naše tvrdenia treba overiť jazykovým materiálom. Obmedzíme sa tu síce len na preskúmanie genitívu plurálu niektorých cudzích podstatných mien, ale aj tento kusý materiál povedie — ako uvidíme — k presvedčivým záverom.

Jednou zo základných „gramatických“ kategórií, ktoré sa v slovenčine formálne vyjadrujú, je rod. V slovenčine rozoznávame tri rody: mužský, ženský a stredný. Každé cudzie slovo,

ktoré sa v slovenčine môže vyskytnúť, má niektorý z týchto troch rodov.¹

Charakteristická koncovka gen. pl. mužských podstat. mien je *-ov*. Túto koncovku prijímajú nielen slová domáce, ale aj všetky maskulína cudzieho pôvodu. Pretože sa koncovka *-ov* prosto pripojuje k základu slova bez akejkol'vek zmeny kmeňa, niet v slovenčine pri tvorení gen. pl. cudzích maskulín nijakých ťažkostí.

Pri feminínach a neutrách je situácia vonkoncom iná. Už preto, že pre gen. pl. týchto dvoch rodov niet v slovenčine jednotného tvaru. Používajú sa tu dve formy: jedna bez koncovky, s dĺžkou v poslednej kmeňovej slabike (*rýb, ulíc, miest*), druhá s koncovkou *-í* (*medzí, dlaní, kostí, morí, vysvedčení*).

I v cudzích slovách sa vyskytujú prirodzene obidve formy. Tvorenie a používanie formy s koncovkou *-í* nepôsobí ťažkosti. Táto forma sa používa predovšetkým pri cudzích feminínach a neutrách, ktoré majú v koncovke dve samohlásky, napr. pri fem. na *-ia, -ea, -ua* (veľké množstvo je najmä feminín na *-ia*), ako sú: *konferencia, kaucia, idea, kongrua* ap., alebo pri neutrách na *-ium* (príp. *-ion*), *-eum, -uum, -io, -oon*, ako sú: *gymnázium, múzeum, individuum, trio, entozoon* a i. Ďalej sa používa forma gen. pl. na *-í* pri feminínach, ktoré sa skloňujú podľa vzorov *ulica* (tu nie dôsledne!), *dlaň* a *kosť*. Z cudzích slov patria sem napr. výrazy: *aleja, galeja, epopeja* (a iné na *-ja*), *depeša, garáž, blamáž, alogičnosť* a mn. i.²

Prameňom veľkých ťažkostí pri cudzích slovách je však forma gen. pl., ktorá sa tvorí zdĺžením kmeňa. Toto zdĺženie môže byť primárne (zdĺži sa posledná slabika kmeňa: *balád, bánd* ap.) alebo sekundárne (kmeň sa rozšíri o tzv. vkladnú samohlásku, ktorá je dlhá: *katedier, katakliziem* ap.).

Ťažkosť pri tvorení gen. pl. bez koncovky je teda pri cu-

¹ Zriedkavé prípady (známe nielen v cudzích, ale aj v domácich slovách), v ktorých sa protiklady rodov (napr. protiklad rodu mužského a stredného alebo ženského a stredného) rušia, nemusíme si tu všímať.

² Pokiaľ ide o koncovky, tieto slová nemajú vlastne nijakého príznaku cudzosti. Ostatne je známe, že cudzie slová začínajú „zdomáčňovať“, prispôbovať sa práve od koncoviek. (Porov. v štúdií B. Trnku *O kolísaní českého pravopisu*, Slovo a slovesnosť VIII, 1942, str. 172.)

dzích feminínach a neutrách už v tom, ktorú formu v ktorom slove možno použiť, s vkladnou samohláskou, či bez nej. A tak bude prvou našou úlohou určiť prípady, v ktorých treba použiť tvar s vkladnou samohláskou. Jediným spoľahlivým kritériom nám tu môže byť spôsob radenia foném, obvyklý v slovenčine. V tých cudzích slovách, v ktorých by sa v gen. pl., keďže je to tvar bez koncovky, vyskytlo také soksukupenie foném, ktoré je v domácich slovách neznáme alebo neobvyklé, bude sa tvoriť gen. pl. s vkladnou samohláskou. Pritom sa bude kmeň cudzích slov istého typu meniť podobne ako kmeň slov domácich (striedanie spoluhlások *t—ť, d—ď, n—ň*).

V slovenčine je na konci slov neobvyklé napr. soksukupenie spoluhlások „*párová*“ (alebo skupina „*párových*“) + *neutrálna*³ (napr. *str, dr, zm* ap.). Preto gen. pl. slov ako: *astra, plazma, dežma, dogma, drachma, fakla, hydra, kataklizma, katedra, libra* ap. znie: *astier, plaziem, dežiem, dogiem, drachiem, fakiel*⁴, *hydier, katakliziem, katedier, libier* ap.⁵ Rovnako sa tvorí gen. pl. feminína *cifra*: *cifier*⁶.

Ďalej je pre slovenčinu v koncovej polohe cudzie soksukupenie *dvoch* (alebo viac) *neutrálnych* („*nepárových*“) spoluhlások,

³ O tzv. „*párových*“ a neutrálnych („*nepárových*“) spoluhláskach v slovenskom fonetickom systéme porov. v mojich dvoch štúdiách: *K výslovnosti a pravopisu niektorých spoluhláskových skupín v dnešnej slovenčine* (nie je presný titul), SR X, 1943, str. 197 n. a *Fonologický pomer spoluhlások f-v v slovenčine*, SR X, 1943, str. 270 n.

⁴ Od feminín na *-la* (i *-la'*), ako bude o tom ešte reč, tvorí sa však gen. pl. v hovorovej reči i v ľudových nárečiach najčastejšie s koncovkou *-í*. V Pravidlách je otázka genitívu pl. takýchto slov riešená atomisticky: pri niektorých (domácich i cudzích) sa uvádza v gen. pl. tvar s koncovkou *-í*, pri iných tvar bez koncovky, celkom náhodne. Napr. mnohé slová na *-uľa* majú gen. pl. na *-úl* (*bledúl, bobúl, cedúl, cibúl* a i.), pri substantíve *guľa* sa uvádzajú dva tvary: *gúl* i *gulí*; podobne pri *husle*: *husiel* i *huslí*, slovo *hmľa* (s tvrdým *l'*) má v gen. pl. podľa Pravidiel len tvar *hmli*; *knedľa* má *knediel* i *knedli*, ale *fakla* a *jasle* len *fakiel*, *jasiel*. Nie je možné pokladať tento stav za normu. Celú otázku bude treba riešiť prísne lingvisticky.

⁵ Tieto a nasledujúce príklady sú čerpané z najväčšej čiastky z „*Pravopisného slovníka*“ Pravidiel slovenského pravopisu. Podrobne som prezrel len materiál od písmena *A* do *L*.

⁶ O postavení spoluhlásky *f* v slovenskom fonematickom systéme porov. v mojej štúdii *Fonologický pomer spoluhlások f — v v slovenčine*, citovanej tu v pozn. 3.

ako: *jm, rv, mn, ňr* ap. Preto sa gen. pl. slov ako: *cisterna, kaverna, farma, firma, forma, horna, hymna* ap. tvorí s vkladnou samohláskou: *cisterien, kaverien, fariem, firiem, foriem, horien, hymien* ap.

Podobne znie gen. pl. všeobecne známeho (teda „domáceho“) slova *barla*: *bariel*. Nechápem, prečo by gen. pl. k subst. *berla* mal znieť *berál* (ako sa uvádza v Pravidlách), nie *beriel*. Tvary s vkladným *á* v gen. pl. vôbec už nepatria do súčasnej slovenskej spisovnej normy a treba ich pokladať za nárečové alebo za archaické.

Pri troch slovách podobného radenia foném (*larva, konzerva* a *rezerva*) Pravidlá uvádzajú gen. pl. iného druhu, totiž tvary *lárvi, konzerv* a *rezerv*. Tieto tvary nepokladám pre slovenčinu za správne, pretože ich fonematické složenie porušuje zákony radenia foném, platné pre slovenčinu. A skutočne sa v ľudových nárečiach používajú iné tvary. Veľmi sú rozšírené (azda po území celého Slovenska) tvary na *-í*: *larví, konzerví* (slovo *rezerva* je v ľudových nárečiach málo známe). Tvary na *-í* by bolo možné pokladať za správne aj pre spisovný jazyk, len by bolo treba poučku o tvorení gen. pl. pri vzore „*ryba*“ v gramatikách formulovať trochu ináč než doteraz, t. j. uviesť, že sa v gen. pl. vzoru „*ryba*“ vyskytuje nielen tvar bez koncovky, ale pri niektorých slovách (ktoré bude treba presne určiť) aj tvar s koncovkou *-í*. V Pravidlách sa uvádza (ale celkom náhodne) niekoľko feminín tohoto vzoru s gen. pl. na *-í*, napr. *hmla* — *hmlí*, *tma* — *tmí*, *kapsa* — *kapsí* a i. Pokiaľ táto otázka nie je vedecky rozriešená, pokladám pre spisovnú slovenčinu za správne aj tvary s vkladnou samohláskou, t. j. tvary *lariev, konzeriev, rezeriev*. Tvary *lariev* a *konzeriev* poznám aj z nárečí. Podobne sa tvorí gen. pl. od vulgárneho slova *kurva* (*kuriev*), ktoré má rovnaké radenie foném.

Prirodzene, že sú pre slovenčinu v koncovej polohe cudzie aj zdvojené „nepárové“ spoluhlásky (napr. *nn, mm, vv*). Zdvojené spoluhlásky sa v slovenčine v koncovej polohe vôbec nevyskytujú. Tvary *Ardenn* a *Argonn*, ktoré uvádzajú Pravidlá, vyslovujeme s jedným *n*. Pre slovenský pravopis by bolo dokonca prirodzenejšie a správnejšie písať tieto zemepisné mená s jedným *n* vo všetkých pádoch: *Ardeny, Argony*. Tak ich sku-

točne vyslovujeme. Ved' v domácich podstat. menách žen. rodu, ktoré majú na konci kmeňa zdvojené *nn*, tvoríme gen. pl. s vkladnou samohláskou, a to tak, že ju vsúvame medzi obidve *nn*. Napr. slovo *panna* má gen. pl. *panien* (nie **pánn*!).

Naproti tomu sorkupenie spoluhlások *neutrála* + „*párová*“ (napr. *nt*, *rt*, *rst*, *vs* ap.) je v slovenčine na konci slov bežné.⁷ Preto v gen. pl. slov, ako: *agenda*, *legenda*, *Alpy*, *archa*, *chajda*, *bunda*, *garda* a i., o ktorých bude podrobne reč ďalej, niet vkladnej samohlásky.

Iba niektoré (nie všetky!) feminína na *-ba* a hlavne na *-ka*, nech je pred týmito príponami akákoľvek spoluhláska, majú v gen. pl. vkladnú samohlásku, ktorá je prirodzene rovnakej kvality ako v podobných slovách domácich. Vysvetlenie tohoto zjavu treba hľadať v tvorení slov. Príponami *-ba* a *-ka* tvorí sa v slovenčine veľké množstvo feminín, odvodených od slovies alebo mien (napr.: *dlažba* — gen. pl. *dlažieb*, *honba* — *honieb*, *klenba* — *klenieb*, *hĺbka* — *hĺbok*, *hruška* — *hrušiek* ap.). Preto je aj v podobných cudzích slovách daná možnosť takej dekompozície, pri ktorej sa príslušné slovo rozkladá na „príponu“ *-ba* alebo *-ka* a na „koreň“ slova. Najmä feminína so zakončením *-ka* (ktoré je v cudzích slovách — podobne ako v slovách domácich — jednak príponou „prechýľovacou“, jednak zdrobňovacou) sa ľahko rozkladajú práve pre ustálený význam prípony *-ka*. Je teda medzi zakončením *-ka* a základom slova (aj v cudzích slovách) morphemický „švík“, ktorý spôsobuje, že spojenie poslednej spoluhlásky základu a spoluhlásky *k* (v zakončení *-ka*) je voľné. A práve v tomto voľnom spojení obidvoch spoluhlások spočíva možnosť vkladania samohlások medzi ne. Preto gen. pl. cudzích feminín na *-ka*, ako: *arabeska*, *azalka* (nie je v Pravidlách), *balalajka*, *kacabajka*, *bárka*, *fľaška*, *fraška*, *freska*, *groteska*, *maska*, *selanka* ap., tvoríme s príslušnou vkladnou samohláskou: *arabesiek*, *azaliiek*, *balalajok*, *kacabajok*, *bárok*, *fľašiek*, *frašiek*, *fresiek*, *grotesiek*, *masiek*, *selaniek* ap.

V niektorých cudzích substantívach podobného radenia foném netvorí sa však predsa gen. pl. s vkladnou samohláskou.

⁷ Otázka zrušenia protikladu hlasnosti na konci slov nás v tejto súvislosti nezaujíma.

Je to v tých slovách, ktoré nemožno rozdeliť na príponu *-ka* (s určitým významom) a koreň. Slovo tu tvorí pevný celok. Sem patrí napr. substantívum *banka* s gen. pl. *bánk*.⁸ Naproti tomu rovnako znejúce domáce deminutívum, odvodené od podstatného mena *baňa* — *banka*, má gen. pl. *baniek*, podobne ako *bunka* — *buniek*, *hunka* — *huniek*, *šunka* — *šuniek* atď.

V cudzích feminínach na *-ba* je možnosť dekompozície omnoho menšia, pretože v domácich slovách nespojujeme príponu *-ba* s takým ustáleným samostatným významom, ktorý by sa mohol prenášať na zakončenie *-ba* v cudzích slovách. Preto napr. substantíva *alba*, *bomba*, *gamba*, *hekatomba*, *katakomby*, *plomba*, v ktorých je spojenie spoluhlások *lb*, *mb* pevné, majú gen. pl. bez vkladnej samohlásky: *álb*, *bômb*, *gámb*, *hekatomb*, *plomb*.⁹ Je pozoruhodné, že okrem cirkevného termínu *alba* všetky ostatné uvedené slová majú soksúpenie foném *samohláska + nosovka + b*, t. j. radenie foném pre slovenčinu expresívneho charakteru. Naproti tomu radenie foném, aké pozorujeme napr. v slove *farba*, je v slovenčine bežné aj v intelektuálnych výrazoch (napr. *borba* — gen. pl. *borieb*, *merba* — *merieb*, *orba* — *orieb*, *sberba* — *sberieb*). Pretože sú všetky tieto substantíva odvodené, je tu možná dekompozícia, spojenie *rb* je voľnejšie, takže medzi obidve spoluhlásky možno vkladať samohlásku. Analogicky tvoríme aj od subst. *farba* gen. pl. s vkladnou samohláskou: *farieb* (nie **fárb!*). A podobne sa tvorí gen. pl. aj od podstatných mien *holba* a *kolba*: *holieb*, *kolieb* (ľudove aj *holbí*, *kolbí*). Tvary *hólb*, *kólb*, ktoré uvádzajú Pravidlá, sú umelé a nepoužívajú sa. Gen. pl. domácich slov, ako: *deľba*, *paľba*, *prilba*, *šaľba*, *voľba* (*delieb*, *palieb*, *prilieb*, *šalieb*, *volieb*), nám ukazuje správnu cestu pre tvorenie toho istého pádu u cudzích slov.

⁸ V Pravidlách sa uvádza ešte napr. slovo *alka* (mne neznáme) s gen. pl. *álk*.

⁹ Je zaujímavé, že Pravidlá uvádzajú od slova *bomba* gen. pl. *bômb* (s dvojhláskou *uo*), ale od slova *plomba* tvar *plomb*. Zdá sa, že nám je slovo *bomba* skutočne menej „cudzie“ než *plomba*. Rozhodujúci vplyv na vznik „domáceho“ tvaru *bômb* malo asi postavenie labiály bezprostredne pred *o*. Z vývoja jazykov je známe, že sa mnohé samohláskové zmeny ľahšie vykonávajú po perniciach než po ostatných spoluhláskach. I niektoré spoluhláskové protiklady (napr. protiklad palatálnosti) sa udržiavajú u pernice dlhšie než u ostatných spoluhlások.

Od najväčšieho počtu cudzích feminín a neutier tvorí sa však gen. pl. *bez koncovky aj bez vkladnej samohlásky*. V domá-
cich slovách vyznačuje sa tento typ genitívu dĺžkou kmeňa. Ča-
kali by sme prirodzene, že sa tento spôsob tvorenia gen. pl. (so
zdĺžením kmeňovej slabiky) mechanicky uplatní aj v cudzích
slovách. A skutočne je tomu tak všade, kde tomuto tvoreniu
nie je na prekážku *neobvyklé radenie foném* v cudzom slove.
Musíme tu dobre rozlišovať dva prípady.

Do *prvej* skupiny patria slová, v ktorých nastáva *prosté
zdĺženie kmeňovej samohlásky*, t. j. slová, ktoré majú v kmeni
samohlásky *a, i, u*. Tieto tri samohlásky majú totiž v sloven-
skom samohláskovom systéme jednoduché dĺžky *á, í, ú*. Preto
tvorenie gen. pl. cudzích slov, ktoré majú v kmeni niektorú
z týchto troch samohlások, nám nebude pôsobiť nijaké ťažkosti.
Samohláska poslednej kmeňovej slabiky sa prosto predĺži. Nie-
koľko príkladov.

Kmeňová samohláska *a* sa predlžuje v gen. pl. napr. v tých-
to cudzích slovách: *agrafa* — *agráf*, *žirafa* — *žiráf* (tento tvar
nie je uvedený v Pravidlách), *alba* — *álb*, *almara* — *almár*,
Alpy — *Álp*, *Andy* — *Ánd*, *archa* — *árch*, *balada* — *balád*,
banda — *bánd*, *banka* — *bánk*, *bašta* — *bášť*, *cigara* — *cigár*,
citara — *citár*, *čamara* — *čamár*, *čvarga* — *čvárg* (tento tvar
Pravidlá neuvádzajú), *debata* — *debát*, *dominanta* — *dominánt*
(Pravidlá neuvádzajú), *dynamo* — *dynám*, *embargo* — *embárg*
(Pravidlá neuvádzajú), *etapa* — *etáp*, *falanga* — *faláng*, *fara*
— *fár*, *fregata* — *fregát*, *fujara* — *fujár* (Pravidlá neuvá-
dzajú), *gajdy* — *gájd*, *gamba* — *gámb*, *garda* — *gárd*, *girlanda*
— *gírlánd*, *grimasa* — *grimás*, *hala* — *hál*, *harfa* — *hárf*, *chaj-
da* — *chájd*, *izobara* — *izobár*, *jachta* — *jácht*, *kabala* — *kabál*,
kanapa — *kanáp*, *kasta* — *kást*, *kazemata* — *kazemát*, *kloaka*
— *kloák* (Pravidlá neuvádzajú), *kokarda* — *kokárd*, *komando*
— *kománd*, *kravata* — *kravát*, *kvantum* — *kvánt* (Pravidlá
neuvádzajú), *kvarta* — *kvárt*, *Kyklady* — *Kyklád*, *lampa* —
lámp a i.

Aj gen. pl. feminína *flauta* a neutra *auto* sa vyslovuje pri-
rodzene s dlhým *á*: *fláut*, *áut*. V Pravidlách sa uvádzajú tvary
flaut, *aut* (s krátkym *a*), ale nenáležite, pretože tu nejde o dvoj-
hlásku, t. j. o slabičnú dĺžku, lež o soksúpenie *krátka samo-*

hláska + v. Podobné soskupenie hlások je v domácich slovách typu *pravda*. Rozdiel je tu iba pravopisný, nie fonologický. Podrobnejšie píšem o tom v štúdií o fonologickej interpretácii samohláskových skupín v cudzích slovách, ktorú pripravujem.

Podobne nepokladám pre slovenčinu za správny genitívny tvar *Emauz* (od *Emauzy*), ktorý uvádzajú Pravidlá. Možný by bol iba tvar *Emáuz* (s dlhým á), ale pretože je toto meno mužského rodu, bude tu prirodzenejší gen. *Emauzov* (dat. je *Emauzom*, lok. *Emauzoch*) s charakteristickou koncovkou maskulín. Tvar gen. pl. bez koncovky je totiž pri maskulínach v slovenčine neproduktívny a obmedzuje sa iba na niektoré typy (známy je hlavne pri miestnych menách na *-any*, napr. *Topoľčany* — *Topoľčian* ap.). Skloňovanie cudzích slov sa však pri spôsobuje produktívnym typom.¹⁰

Naproti tomu uvádzajú Pravidlá gen. pl. s dlhým á pri niektorých cudzích podstatných menách, ktoré majú v príslušnej slabike samohláskovú skupinu *ia*, t. j. skupinu, ktorá sa v domácich slovách cíti ako slabičná dĺžka (dvojhláska). Ide napr. o tvary *fiál* (od *fiala*), *chiliád* (od *chiliada*), *lián* (od *liana*), *miliárd* (od *miliarda*), *miriád* (od *miriada*). H. Bartek, autor Pravidiel, vychádzal tu zo zastaralej a nesprávnej Czamblovej teórie, že sa v cudzích slovách všetky skupiny dvoch samohlások *musia* vyslovovať dvojslabične (pričom sa pojem samohláskových skupín chápe úplne mechanicky podľa pravopisu), bez ohľadu na to, ako sa niektoré z týchto skupín hodnotia v domácich slovách. V pripravovanej štúdií o fonologickej interpretácii samohláskových skupín v cudzích slovách ukážem, že je táto Czamblova teória (doteraz bez zmeny tradovaná v našich školských gramatikách) pochybená a že o *fonologickej interpretácii samohláskových skupín v cudzích slovách rozhoduje samohláskový systém príslušného jazyka* a jeho štruktúra. Tu aspoň pripomínam, že príslušník jazyka, ktorého samohláskový systém obsahuje dvojhlásku *ia*, bude náchylný chápať

¹⁰ Spomínam si, aký bol v slovenských novinách chaos pri tvorení gen. pl. ruského miestneho mena *Čerkasy*. Čítal som tvary *Čerkas*, *Čerkás* a *Čerkasov*, alebo sa konečne toto meno vôbec nesklonovalo. Za správny pre slovenčinu pokladám len tvar *Čerkasov* (datív je *Čerkasom*, lokatív *Čerkasoch*).

rovnakú skupinu samohlások aj v cudzích slovách ako *dvojhlásku*, t. j. ako *slabičnú dĺžku*. To platí pre slovenčinu podľa môjho názoru napr. o slovách *chiliada*, *miriada* a *miliarda*. Gen. pl. týchto slov mal by teda znieť *chiliad*, *miriad*, *miliard* (podobne ako znie gen. pl. napr. od slova *čiar* — *čiar*). Vlastným pozorovaním som takúto výslovnosť skutočne zistil.

Iná je situácia, ak sa napísané *ia* v cudzích slovách skutočne vyslovuje dvojslabične (ako napr. v slovách *fiala*, *liana*, ktoré sú trojslabičné). Myslím, že potom treba toto písané *ia* pre slovenčinu fonologicky interpretovať ako *ija*. V takýchto prípadoch skutočne nejde o dvojhlásku *ia*, takže *a* možno predĺžiť. Preto gen. pl. substantív *fiala* a *liana* môže znieť *fiál*, *lián* (fonologicky *fijál*, *liján*, ako napr. *fujár* — od *fujara*). Ale túto otázku nechceme tu riešiť.

Podobne ako samohláska *a* predlžuje sa v gen. pl. aj kmeňové *i*. Vidno to napr. pri feminínach cudzieho pôvodu, zakončených na *-ida*, *-iga*, *-ika*, *-ila* a *i*. Príklady: *apsida* — *apsíd*, *Beskidy* — *Beskíd*, *figa* — *fig*, *liga* — *lig*, *intriga* — *intríg*, *dialektika* — *dialektík*, *duplika* — *duplík*, *harmonika* — *harmoník*, *klinika* — *kliník*, *keramika* — *keramík*, *kolika* — *kolík*, *polemika* — *polemík*, *replika* — *replík*, *Antily* — *Antíl*, *flotila* — *flotíl*, *gorila* — *goríl*, *kamarila* — *kamaríl* (podobne aj *kilo* — *kíl*), *afinita* — *afinít*, *anuita* — *anuít*, *celebrita* — *celebrit*, *kalamita* — *kalamít*, *elipsa* — *elíps* (tento tvar nie je v Pravidlách), *koliba* — *kolíb*, *kvinta* — *kvínt* a tak isto *lymfa* — *lýmf*, *nymfa* — *nýmf*, *myrha* — *mýrh*, *myrta* — *mýrt* ap.

Rovnako sa tvorí gen. pl. cudzích podstatných mien, ktoré majú v kmeni samohlásku *u*. Také sú napr.: *bunda* — *búnd*, *burza* — *búrz*,¹¹ *busta* — *búst*,¹² *dišputa* — *dišpút*, *fakulta* — *fakúlt*, *grupa* — *grúp*, *guma* — *gúm*, *gumiguta* — *gumigút*, *gusto* — *gúst*, *haraburda* — *harabúrd*, *huta* — *hút*, *juchta* —

¹¹ V Pravidlách sa bez dôvodu uvádza tvar *burz* (s krátkym *u*).

¹² Pravidlá kážu vyslovovať neprirodzene *büsta*—*büst*. Je predsa všeobecne známe, že sa hlásky, ktoré sú neznáme domácomu zvukovému systému, nahrádzujú (substituujú) najbližšími podobnými zvukmi domácimi. To platí pre všetky jazyky sveta, kultúrne i nekultúrne. O výslovnosti cudzích slov v slovenčine bude treba napísať dôkladnú štúdiu a upozorniť na mnohé prípady neprirodzenej výslovnosti, uvedené v Pravidlách.

júcht, juta — jút, kajuta — kajút, lupa — lúp a i. V Pravidlách sa uvádza gen. pl. bez koncovky a s dlhým *ú* aj pri cudzích feminínach na *-ula*, príp. *-uľa*, ako sú: *ampula — ampúl, blastula — blastúl, bula — búl, formula — formúl, infula — infúl, klauzula — klauzúl, kapitula — kapitúl, kopula — kopúl, fabula — fabúl*,¹³ *dula — dúl* a i. (s tvrdým *l*); *babuľa — babúľ, bakuľa — bakúľ, bleduľa — bledúľ, bobuľa — bobúľ, brezuľa — brezúľ, ceduľa — cedúľ, cibula — cibúľ, fazuľa — fazúľ, levanduľa — levandúľ, škatuľa — škatúľ* a i. (s mäkkým *ľ*).¹⁴ Pri substantívach *fistula* (s tvrdým *l*), *feruľa, grguľa, mišpuľa* (s mäkkým *ľ*) nie je v Pravidlách uvedený tvar gen. pl. Pri slove *guľa* sa uvádzajú dva tvary: *gúl* i *gulí*, pri slove *korčuľa* (Pravidlá majú len pl. *korčule*) sa uvádza len gen. *korčulí*. V hovorovej reči a v nárečiach sú však tvary na *-i* omnoho častejšie, a to nielen pri subst. na *-uľa* (podľa vzoru *ulica*), ale aj pri subst. na *-ula* (podľa vzoru *ryba*). Tento zjav súvisí so zánikom mäkkého *ľ* v slovenčine.

Ak je v poslednej kmeňovej slabike dĺžka už v nominatíve, ostáva prirodzene — práve tak ako v slovách domácich — aj v gen. pl. Na rozdiel od domácich slov môžu mať cudzie slová nielen dlhé *á, í, ú*, ale aj *é, ó*. Napr.: *paráda — parád, šaráda — šarád, báza — báz, fráza — fráz, dátum — dát; analýza — analýz, dýka — dýk, kríza — kríz, adjektívum — adjektív; armatúra — armatúr, klauzúra — klauzúr, štruktúra — štruktúr; biblotéka — bibloték, fonéma — foném; apoteóza — apoteóz, rigorózum — rigoróz* ap.

Nesprávny je však tvar gen. pl. s dlhým *ó* alebo *é* v takých cudzích slovách, ktoré majú v kmeni krátke samohlásky *o, e* (podrobne o nich ďalej). Niekoľko takýchto pochybených tvarov uvádzajú dokonca Pravidlá. Doteraz som zistil v Pravopisnom slovníku tieto: *artičók, dóg, kóf, nót, synagóg* (od

¹³ Pokladám za zbytočné a neodôvodnené rozlišovanie *fabula* a *fabuľa*, uvedené v Pravidlách. Je to aj pôvodom aj významom bez všetkej pochybnosti jedno a to isté slovo.

¹⁴ Pri substantívach na *-uľa* nerozlišujeme „cudzie“ a „domáce“, pretože sú téměř všetky (okrem niektorých odborných termínov) expresívneho charakteru. A expresívne výrazy sa blížia so zvukovej stránky cudzím slovám.

substantív *artičoka, dog, kofa, nota, synagoga*). Teoreticky sa v Pravidlách (str. 85) o tom hovorí celkom nelingvisticky, že sa samohlásky *o* a *e* v gen. pl. cudzích slov „džia iba výnimočne“. (Pritom sa uvádzajú iba dva doklady s dvojhláskou *uo*: *komôr* a *pôšt* a samozrejme ani jeden doklad na dlhé *ó*. O tvaroch *komôr*, *pôšt* bude reč ďalej.) „V prípadoch neistoty“ treba vraj „nazrieť do pravopisného slovníka“. V skutočnosti sa samohlásky *e*, *o* v slovenčine nemôžu vôbec džiť, pretože slovenský samohláskový systém nemá dlhých samohlások *é*, *ó*. Preto striedanie *e/é*, *o/ó* nie je pre slovenský jazykový cit možné ani v cudzích slovách. A tak tvary gen. pl. spomenutých slov budú znieť: *artičok, dog, not, synagog*. Iba výraz *kofa* sa mi zdá natoľko zdomácnelý, že by som podľa svojho jazykového citu vytvoril gen. pl. *kôf* (= *kuof*). Tvar *kôf* je možný len v tých nárečiach, ktoré majú dlhé *ó* ako samostatnú fonému a nemajú dvojhlásku *uo*. V spisovnej slovenčine je tvar *kôf* nemožný.

Do *druhej* skupiny substantív, pri ktorých tvoríme gen. pl. bez koncovky, patria slová s kmeňovými samohláskami *e*, *o*. Tieto dve samohlásky nemajú v slovenskom (spisovnom) samohláskovom systéme, ako už vieme, jednoduchých dĺžok. Pri striedaní slabičnej krátkosti a dĺžky strieda sa v domácich slovách *o* s *uo* a *e* s *ie*, teda samohláska s dvojhláskou. A práve toto striedanie, tak charakteristické pre spisovnú slovenčinu, spôsobuje veľké ťažkosti v cudzích slovách, keď sa má vytvoriť tvar so slabičnou dĺžkou *k o* alebo *e*. Takýto tvar je aj gen. pl. V domácich substantívach, ktoré majú v kmeni samohlásku *o*, nastáva v gen. pl. striedanie s dvojhláskou *uo* (*voda* — *vôd*, *robota* — *robôt*, *sirota* — *sirôt* atď.). Podobne sa strieda *e* s *ie* (*žena* — *žien*, *klebeta* — *klebiet*, *mesto* — *miest* atď.).

V cudzích slovách nie je však striedanie tohoto druhu (dokonca v kmeni!) možné z dvoch príčin. 1. „Cudzosť“ výrazu spočíva práve v tom, že nie je povolený pre isté typy domácich alternácií, najmä takých, pri ktorých by sa značne menila pôvodná „cudzia“ forma. Tu bude platiť zásada, že sa cudzie slovo tým viac bude brániť akýmkoľvek zmenám kmeňa, čím viac je jeho zvuková forma odchylná od podoby domácich slov. 2. Ešte dôležitejšia je druhá príčina, že by sa v mnohých prípadoch

porušili zákony radenia foném, platné pre slovenčinu (o tom podrobne ďalej).

A skutočne z veľkého počtu cudzích podstatných mien, ktoré majú v kmeni samohlásku *o* alebo *e* a v ktorých sa tvorí gen. pl. bez koncovky a bez vkladnej samohlásky, je len veľmi málo takých, v ktorých sa v Pravidlách uvádza pre tento pád forma s dvojhĺaskou *uo* alebo *ie*. Z materiálu, ktorý som prezrel, patria sem nasledujúce slová:

1. so striedaním *o/uo* (písané *ô*): *barbora* — *barbôr*, *bomba* — *bômb*, *pošta* — *pôšt*, *Ďarmoty* — *Ďarmôt*, *epišťola* — *epišťôl*, *komora* — *komôr*, *lopta* — *lôpt*;

2. so striedaním *e/ie*: *adresa* — *adries*, *bodega* — *bodieg*, *brazoleta* — *brazoliet*, *cela* — *ciel*, *cigareta* — *cigariet*, *citadela* — *citadiel*, *Dardanely* — *Dardaniel*, *delikatesa* — *delikaties*, *dubleta* — *dubliet*, *gazela* — *gazel*, *geleta* — *geliel*, *grizeta* — *griziet*, *kapela* — *kapiel*, *kefa* — *kief*, *koleda* — *kolied*, *Kordilery* — *Kordilier*, *lafeta* — *lafiet*, *lanceta* — *lanciet*, *litera* — *litier*.

Z prvej skupiny výrazov (so striedaním *o/uo*) slová *barbora*, *komora*, *bomba*, *pošta*, *lopta*, *Ďarmoty* nemožno už dnes vlastne pokladať za cudzie. V jedinom cudzom termíne *epišťola* by bol prirodzenejší gen. pl. *epišťol*, podobne ako sa tvorí gen. pl. od iných cudzích slov na *-ola*: *alveola* — *alveol*, *busola* — *busol*, *kapitola* — *kapitol*, *kontrola* — *kontrol*, *hyperbola* — *hyberbol*, *parabola* — *parabol*, *viola* — *viol* (v Pravidlách aj *violí*) ap.

Z uvedených tvarov s dvojhĺaskou *ie* môžeme hneď vyhlásiť za nesprávne: *bodieg*, *citadiel*, *Dardaniel* a *delikaties*. V Pravidlách sa nič nehovorí o výslovnosti týchto tvarov (ide nám o posledné slabiky). Teoreticky by tu bola možná dvojaká výslovnosť: *-ďieg*, *-ďiel*, *-ňiel*, *-ťies* (s palatálami *ď*, *ť*, *ň*) alebo: *-dieg* ... atď. (tvrdo). Prakticky nie je však dobre možný ani jeden z obidvoch uvedených spôsobov výslovnosti.

Pri výslovnosti s palatálami *ď*, *ť*, *ň* by sa síce priamo neporušovali zákony sorskupovania foném, platné pre slovenčinu, ale striedanie skupín *te/ťie*, *de/ďie*, *ne/ňie* (k tomu ešte v kmeni!) je v slovenčine neznáme. Preto nie je možné ani v cudzích slovách. Skupiny *de*, *te*, *ne* staly sa pre slovenský ja-

zykový cit dokonca charakteristickým znakom cudzosti výrazu,¹⁵ takže v kmeni cudzích slov húževnate odolávajú všetkým zmenám. A striedanie *e/ie*, pretože je živé v kmeňoch domácich slov, je zmena takého druhu, že slovo, v ktorom sa vyskytne, musí pre náš jazykový cit stratiť ráz cudzosti.

Pri výslovnosti uvedených tvarov s tvrdými *d, t, n* by sa dokonca porušili zákony sorskupovania foném, platné pre slovenčinu. Pred dvojhláskou *ie*¹⁶ nemôže totiž v spis. slovenčine stáť tvrdé *d, t, n*.

A tak musia uvedené tvary správne znieť: *bodeg, citadel, Dardanel, delikates*. Podobne (s krátkym *e*) bude znieť gen. pl. všetkých cudzích feminín a neutier, ktoré majú v poslednej kmeňovej slabike skupiny *de, te, ne*. Môžeme hneď uviesť doklady z Pravidiel. V našom materiáli sa vyskytujú tieto slová: *Ardenny* — *Ardenn* (o tomto slove porov. vyššie!), *Delfy* — *Delf, delta* — *delt, dividenda* — *dividend, fadesa* — *fades* (tentoto tvar nie je uvedený v Pravidlách), *finesa* — *fines, iredenta* — *iredent, kontesa* — *kontes* (nie je v Pravidlách), *kuratela* — *kuratel* (nie je v Pravidlách), *kwarteto* — *kwartet, kvinteto* — *kvintet, luneta* — *lunet* (nie je v Pravidlách), *marioneta* — *marionet*.

V jedinom slove (cudzieho pôvodu) *litera*, pretože úplne zdomácnelo (u ľudu je slovo *litera* bežnejšie než *písmeno*), znie gen. pl. prirodzene *litier*.

Keby sme pre slovenskú spisovnú výslovnosť žiadali vyslovovanie mäkkého *ľ*, platilo by to isté, čo sme uviedli pri slovách

¹⁵ Spozoroval som, že my Slováci sme náchylní v neobvyklých slovách vyslovovať pred *e* skôr tvrdé *d, t, n* než *ď, ť, ň*, a to i v takých výrazoch, v ktorých sa v príslušnom cudzom jazyku vyslovuje *de, te, ne*. Spomínam si, že sme na strednej škole často vyslovovali *Onega, dekabristi* (nie *Oňega, ďekabristi*). Podobne vyslovujeme napr. *Odesa, Vitebsk* (nie *Oďesa, Viťebsk*). V češtine som vyslovoval *doplnek*, kým ma neupozornili, že sa má vyslovovať *doplňek*. Podobne som vyslovoval španielske slovo *kastaneta* s tvrdým *n*, až teraz som sa dozvedel, že sa toto slovo vyslovuje *kastaňeta*. — Zaiste nebude náhodné ani to, že v slovenčine vyslovujeme *dekan* (tvrdo), kým v češtine znie toto slovo *ďekan* (mäkko, píše sa *děkan*).

¹⁶ Predpokladám, že autor spomenutých tvarov chápal v nich skupinu *ie* ako dvojhlásku, nie ako rôznoslabičné spojenie *i-e*. Keby sa tu skupina *ie* chápala heterosylabicky, boli by spomenuté tvary pre slovenský jazykový cit tým menej možné.

so skupinami *de, te, ne*, aj o podobných cudzích substantívach, ktoré majú v poslednej kmeňovej slabike skupinu *le*. Pretože však je mäkké *l* na zániku a v spisovnej výslovnosti počujeme dnes obyčajne (proti všetkým výčitkám puristov) len jedno *l* (nepalatálne), zahrnujeme ženské a stredné podstatné mená s poslednou kmeňovou slabikou *le* do druhej veľkej skupiny. Sem budú patriť všetky cudzie feminína a neutrá, ktoré majú v poslednej slabike kmeňa samohlásku *e*, pokiaľ o nich doteraz nebola reč. Sú to napr. tieto výrazy: *agenda — agend, legenda — legend, analekta — analekt, anketa — anket, blanketa — blanket, briketa — briket, epoleta — epolet, epruveta — epruvet, etiketa — etiket* (tento tvar nie je v Pravidlách), *kazeta — kazet, koketa — koket, konfeta — konfet*,¹⁷ podobne *libreto — libret, dilema — dilem* (Pravidlá neuvádzajú), *dueto — duet, echo — ech, gesto — gest, geto — get, menza — menz, noblesa — nobles, rimesa — rimes, paralela — paralel* a i.

A tak z genitívnych tvarov s dvojhĺaskou *ie*, uvedených v Pravidlách (v materiáli od písmena *A* do *L*), ostáva iba niekoľko, ktoré sa vyskytujú v cudzích slovách a ktoré by bolo možné pokladať za správne. Sú to tvary: *adries, ciel, gaziel, kapiel, kief, kolied, Kordilier, libiel*. Z nich sa mi ešte zdajú neobvyklé najmä tvary *ciel, gaziel, kapiel* a *libiel*. Asi preto, že v hovorovej reči sa javí tendencia tvoriť gen. pl. od feminín na *-la* koncovkou *-i* (porov. vyššie o feminínach na *-ula, -uľa!*). Podobne sa mi zdá umelý aj tvar *parciel* (od *parcela*). Naproti tomu tvar *noviel* je všeobecne známy a zaužívaný. Slová *adresa, kefa* a *koleda* častým používaním úplne zdomácnely, takže genitívy *adries, kief, kolied* vôbec neprekvapujú. Pretože

¹⁷ Len pri atomistickom a nevedeckom chápaní jazykových javov je možné, že sa v tých istých Pravidlách pri niektorých feminínach, zakončených na *-eta*, ktoré sú zriedkavosťou používania i radením foném rovnako cudzie, uvádza gen. pl. s dvojhĺaskou *ie*. Sú to spomenuté už výrazy: *brazoleta — brazoliet, dubleta — dubliet, grizeta — griziet* (ale napr. *kazeta — kazet!*), *raketa — rakiet* (ale napr. *koketa — koket!*), *lafeta — lafiet, lanceta — lanciet*. V jazykovej norme budú bezpochyby častejšie, prirodzenejšie a „správnejšie“ tvary na *-et*: *brazolet, dublet, grizet, raket, lafet, lancet*.

Iba v dvoch feminínach cudzieho pôvodu, zakončených na *-eta* (*cigareta* a *geleta*), ktoré častým používaním úplne zdomácnely (aj v ľudovej reči), je v gen. pl. tvar s *ie* bežný a správny. Podobne znie gen. pl. domáceho slova *klebeta*: *klebiet*.

tu použitie tvaru (s e či s ie) závisí od stupňa cudzosti príslušného výrazu, je a bude v úze kolísanie. Hodnotenie výrazu ako „cudzieho“ alebo „domáceho“ je totiž obyčajne vec štýlu a individuálneho jazykového citu. Len málokedy tu možno dospieť k spoločnej nadindividuálnej norme.

Predseda však možno záverom povedať, že cudzie feminína a neutrá, ktoré majú v poslednej kmeňovej slabike samohlásku e a v ktorých sa tvorí gen. pl. bez koncovky, tendujú k zachovaniu kmeňa. Príčinou toho je štruktúra slovenského samohláskového systému.

To isté platí, ako už vieme, aj o substantívach s kmeňovou samohláskou o. Ešte niekoľko príkladov. Z nášho materiálu môžeme uviesť slová: *amfora* — *amfor*, *anekdota* — *anekdot*, *anonsa* — *anons* (v Pravidlách aj *anonsí*), *antilopa* — *antilop*, *apostrofa* — *apostrof*, *Argonny* — *Argonn*, *asymptota* — *asymptot*, *bona* — *bon*, *epocha* — *epoch*, *eskorta* — *eskort*, *exhorta* — *exhort*, *kohorta* — *kohort*, *porta*, — *port*, *sorta* — *sort*, *glosa* — *glos*, *hekatomba* — *hekatomb*, *katakomba* — *katakomb*, *izoglosa* — *izoglos*, *jota* — *jot*, *katastrofa* — *katastrof*, *koma* — *kom*, *kompa* — *komp*, *korzo* — *korz*, *kimono* — *kimon*, *letora* — *letor*. Sem patrí množstvo feminín na -ola, z ktorých sme niekoľko uviedli už vyššie.

Pri značnom počte podobných slov neuvádza sa v Pravidlách tvar gen. pl. Patria sem napr. výrazy: *anafora*, *epifora*, *barkarola*, *bobona*, *boka*, *droga*, *čutora*, *Dorota*, *ekloga*, *fonola*, *gloriola*, *garderoba*, *gavota* a i. Všetky z nich okrem ľudového výrazu *bobona* a zdomácnelého mena *Dorota* majú v gen. pl. bezpečne krátke o: *anafor*, *epifor*, *barkarol*, *bok*, *drog*, *čutor*, *eklog*, *fonol*, *gloriol*, *garderob*, *gavot*. Slová *bobona* a *Dorota* môžu mať gen. pl. *bobôn*, *Dorôt*. Podľa môjho jazykového citu bolo by možné ešte azda od slova *boka* utvoriť gen. pl. *bôk*.¹⁸

¹⁸ Porov. k tomu pozn. 9!

Tvorenie ženských tvarov od cudzích priezvisk mužských

JÁN ŽIGO

Podľa Pravidiel slovenského pravopisu (porov. str. 71—72) ženské priezviská tvoríme od mužských príponou *-ová*.

No ďalej sa tam hovorí: „Od priezvisk polatinčených alebo cudzích, vychodiacich v mužskom rode na *-y* alebo *-i*, netvoríme ženský rod príponou *-ová*, napr.: *Ludmila Škultéty*, *Mária Krčméry*, *Anna Ledényi* a pod. (Nesprávne: „*Škultétyová*, *Krčméryová*, *Ledényiová*“ a pod.) V textoch neúradných a v živej reči možno užiť tvary ľudové: *Škultétyčka*, *Krčméryčka*, *Ledényička* a pod., ale aj: *Škultétká*, *Ambrózka* (od *Ambrózy*) a pod. Pravda, tieto tvary do kultivovanej reči nepatria.

... Od cudzích mužských priezvisk, vychodiacich na samohlásky, obyčajne netvoríme ženské priezviská príponou *-ová*, napr.: *Mária Fekete*, *Júlia Lassú*, *Anna Szabó* a pod.“

Toto rozlišovanie, umelé a rozhodne priečiace sa slovenčine, načím odmietnuť, lebo a priori možno pripustiť len alternatívu: *-ová*, vo všetkých ženských priezviskách, alebo ani v jednom.

Keďže prípona *-ová* je charakteristická pre slovenské ženské priezviská a keďže nemožno normovať domáce mená podľa cudzích, treba konštatovať, že nie je možné uzákoniť pravidlo, aby sa prípona *-ová* nepridávala k nijakému ženskému priezvisku. Ostáva teda len prvá časť alternatívy: aby sa prípona *-ová* pripájala bez výnimky ku všetkým ženským priezviskám.

Nie je bez významu ani to, že ženy, ktorých priezvisko podľa terajších pravidiel je bez prípony *-ová*, pociťujú to ako ujmu na svojej slovenskosti, ako znak, že ony nie sú Slovenky.

Môj návrh na riešenie tohto problému je tento:

1. Od cudzích mužských priezvisk, ktoré skloňujeme podľa vzoru „*Škultéty*“, tvoríme ženské priezviská príponou *-ová* tak, ako tvoríme od nich prídavné mená príponou *-ovský*, alebo rodné mená príponou *-ovci*, t. j. tak, že koncovú samohlásku vynecháme, napr.: *Škultéty*, gen. *Škultétyho*, adj. *škultétovský*, teda: *Anna Škultéťová*; *Krčméry*, gen. *Krčméryho*, adj. *krčmé-*

rovský, teda: Mária Krčmerová; *Fekete*, gen. *Feketeho*, adj. *feketovský*, teda: Mária *Feketová* a pod. — *Bátory*: Alžbeta *Bátorová* (B u j n á k, Stručné dejiny literatúry československej po Štúra, B. Štiavnica 1923, str. 54); *Lilge*: Hana Gregorová, rod. *Lilgová* (A m b r u š-F e l i x-M r á z, Dejiny slovenskej literatúry pre VII. a VIII. triedu slovenských gymnázií a pre učiteľské akadémiu, Bratislava 1940, str. 134); *Illésházy*: *Illésházovcov* (Sborník Literárno-vedeckého odboru Spolku sv. Vojtecha III, 147); *Rákocy*: *rákocovská* (K a č k a, Dejiny literatúry slovenskej, Ružomberok 1921, str. 5); *rákocovských* (B u j n á k, o. c. 68); *Láni*: *Lánovcov* (B u j n á k, o. c. 63) a pod.

O tvorení prídavných mien príponou *-ovský* od týchto cudzích mien (Pravidlá o tejto prípone nič nehovoria) porovnaj SR I, 79, kde sa odporúča „koncovú samohlásku, vyjmúc *-i* po samohláske (napr. *-ai*, *-ei* a pod.), vypustiť, napr.: *apponyovský*, *pálffovský*, *feketovský*, *fenyovský*, *barnovský*, *szabovský*, ale: *jókaiovský*. — Podobne i pred príponou *-ovci*: *Pálffovci*, *Feketovci*, *Barnovci* a pod.“ (Príslušné mužské priezviská sú: *Pálffy*, *Apponyi*, *Fekete*, *Fenyő*, *Barna*, *Szabó*, *Jókai*.) Porov. aj SR II, 79; IV, 25—26; V, 128, 306. Doklady: *Paluďaiovci* (V l č e k, Dejiny literatúry slovenskej³, Turč. Sv. Martin 1933, str. 396); *Ursínovo*, *Ursínovci*, *ursínovský* majetok (SR VI, 225) ap.

Takýmto spôsobom môžeme tvoriť ženské priezviská tým skôr, že aj živá reč takto tvorí ženské pomenovanie typu *Škultétka*, *Ambrózka* a pod.

Napokon takto tvoríme ženské priezviská aj podľa terajších pravidiel, ak sa mužské priezvisko končí na *-o* alebo na *-a*, napr.: *Holk-o*: *Holk-ová*, *Klačk-o*: *Klačk-ová*; *Žul-a*: *Žul-ová*; *Žuf-a*: *Žuf-ová* a pod. Porov. aj skloňovanie *Codreanu*, gen. *Codreana* (SJ I, 233) a i. No, a keď od mužských priezvisk na *-o*, *-a* tvoríme ženské priezviská tak, že vynecháme túto koncovú samohlásku a pridávame príponu *-ová*, prečo tak netvoríme ženské priezviská aj od mužských mien, vychádzajúcich na *-i*, *-y*, *-e* a pod., prečo by tu odrazu malo platiť pravidlo, že tuná nepatrí charakteristikon slovenských ženských priezvisk, prípona *-ová*?

Keď aj podľa terajších pravidiel je správne napr. Ján a Anna *Škultétovci*, prečo by nemalo byť správne Anna *Škultétová*?

Prečo robiť taký rozdiel medzi príponami *-ovský*, *-ovci* a príponou *-ová*?

2. Od cudzích mužských priezvisk, ktoré skloňujeme podľa vzoru *Szabó*, t. j. pomocou vkladného *-v-*, tvorme takto aj ženské priezviská, teda napr. pani *Szabóvová* a pod.

Tendenciu odstraňovať nesklonné podstatné mená pozorujeme aj v iných jazykoch. Napr. novočestina sa zbavila historických tvarov typu *Jiří* práve preto, že ich prakticky možno pokladať za nesklonné, hoci čeština ináč má celú kategóriu podstatných mien prakticky skoro nesklonných (slovesné podstatné mená typu *znamení* a pod.).

Ako hlboko je zakorenená mienka, že *-ová* je nepostrádateľný znak ženských priezvisk, svedčí aj to, že noviny a knihy väčšinou ustavične píše *-ová*, kde sa podľa teraz platných pravidiel nemá písať, napr. Valeria *Škultétyová* (príklad z novín) a pod. Naproti tomu nepripojenie prípony *-ová*, aj keď v shode s terajšími gramatickými poučkami, pôsobí vyumelkovane a cudzo, napr.: slečny *Michonneau* (Balzac, Otec Goriot, preložila Dr. H. Turcerová-Devečková, Turč. Sv. Martin 1939, str. 208); zvolala slečna *Michonneau* (Balzac, o. c. 216) a pod., a najmä tam, kde sa priezvisko skladá z dvoch mien: jedného s príponou *-ová*, druhého bez nej, napr.: Dita *Gabajová-Kölcsey*, Dr. Margita *Václavíková-Matula* a pod.

Veľkou nevýhodou ženských priezvisk typu *Škultéty* je to, že sa nedajú skloňovať, no a indeklinábilná slovenčina neznáša, pretože spôsobujú nesrozumiteľnosť a znejú cudzo. Preto, aby sme boli aspoň sozrozumiteľní, musíme vždy dať pred takéto priezvisko slová, ako: *slečna*, *pani* a pod., alebo krstné mená. Snaha nahradiť sklonné slovo nesklonným je vopred odsúdená na neúspech.

Zo syntaxe číslovky jeden

JOZEF VAVRO

Základná číslovka *jeden, jedna, jedno, jedni, jedny* má v slovenčine predovšetkým výslovne číselnú (čísllovkovú) platnosť. Máva, pravda, popri význame číslovky základnej i význam ako by číslovky radovej a iných slov.¹ Pokúsime sa o príspevok na objasnenie syntaktických funkcií tejto číslovky.

I. Najsamprv uvedieme rad prípadov, v ktorých číslovka *jeden* má význam číslovky základnej alebo inej časti reči.

1. Ozajstnú číselnú platnosť má s rôznymi odtienkami vo vetách takýchto typov: *Jedna* lastovička neprivábi leto (úzus), *Lahšie* je prebudiť *jedného*, ako tisícich (Kuk. XVII—1929, 44), *Každú* vec premysli, dva razy meraj, *jeden* raz strihaj (Kuk. XVII, 36), A keď chcel ísť ďalej, prišla mu na um ešte *jedna* úslužnosť (Kuk. XVII, 101), Tu Šavelskému prišlo na um, že má ešte *jednu* posilu: list od svojej mamy (Šolt. V—1925, 136), — My neženatí mali by sme vlastne príčinu k nepriateľstvu oproti milostivej panej, že tak náhle pripravila náš krúžok o *jedného* významného člena (Šolt. V, 217), Janko má o *jednu* pomoc menej pri predaji (Kuk. XVII, 100), Čo *jeden* peň, to kmeň hybký, konáristý (Hviezd. I—1924, 9).

2. Číselný obsah číslovky sa zdôrazňuje:

a) aby sa poukázalo na voľačo, čo je len *jedno* z dvoch, z dvojice: Chlapec priskackal na *jednej* nohe (Kuk. XVII, 1929, 23), Pozerajú *jedným* okom, čo na to jeho kniežacia milosť (Kuk. XVII, 73), Peter už nemal klobúk na *jednom* uchu a na pravé oko stiahnutý (Špaňodolinec: Buď povďačný, Trnava 1924), Utrela [žena] prach na *jednom* kraji stola (Kuk. II—1920, 46), Alebo videli ste už dyňu, ktorá zreje len na *jednej* strane, lebo druhá je vždy v tieni? (J. Červeň, Modrá katedrála — 1942, 30), Jej muž s *jednej* strany bol celkom spokojný s pozornosťou, s akou bola prijatá (Šolt. V—1925, 230);

b) aby sa poukázalo na niečo, čo je z väčšieho množstva:

¹ Dr. S. Czambel: Rukoväť spisovnej reči slovenskej³ s. 147, Pravidlá sloven. pravopisu z r. 1940, s. 110, Dr. J. Mihál: Slovenská gramatika s cvičeniami, 1943.

Zas odbavili *jeden* bod programu (Kuk. XVII—1929, 88), Z chodby nakukol do *jedných* dverí (Kuk. XVII, 133), *Jedna* opica je komickejšia a vtipnejšia — nuž vydobyje viacej orechov (Vaj. VI—1937, 33), *Jedným* oblôčkom bolo vidno ľučinu a kraj hory... (Šolt. V—1925, 169), ...v prostriedku šiatrov vypína sa *jeden* vyšší, na ktorom zástava Čierneho pluku si pohráva (Kal. II—1929, 82), V skupine mladých ľudí šarapatí *jeden* veľmi čulý a neposedný (Šolt. V—1925, 53), *Jeden* taký čln poberá sa od brehu (Kuk. XV—1929, 81); tu často ide o spojenie *jeden z*: Poslanci hľadia naň s udivením, až konečne *jeden z* nich... prehovorí (Kalinčiak II—1929, 106), Matiaš bol *jeden z* predných hrdinov veku svojho... (Kal. II, 63), I *jeden z* Huculov sa priblížil (Tomášik, Kuruci 51), Tiež *jeden z* tých nepovolanych hostí? (Vaj. VI, 38);

c) ďalej, keď má číslovka *jeden* podobný význam ako adj. *jediný*: Záberský a dr. Obuštek sa usilovali, svárali, kuli spoločnosť do *jedného* kusa... (Kuk. XVIII—1929, 76), Stolice sa budú vzpierať proti tomuto násilenstvu ako *jeden* muž (Tomášik, Kuruci 44), Vzbúrený ľud začal hádzať so všetkých strán, akoby na *jedno* slovo, do kata kamenie (Kalinčiak II—1929, 102), *Jedno* mihnutie oka, *jedna* prísna chvíľa zvráti osnovy úmyslov kovaných (Kalinčiak II, 104), Ale kde máte na to ľudí? Kde i len *jedného* človeka? (Rázus XVI—1940, 96), Ach, a jej je tak smutno, že ani len *jedného* úsmevu nemôže na jeho tvári vyčarovať (Kalinčiak II, 28), A naraz vznikne trápna scéna: dvaja, ako by *jednými* ústy, zavolajú na krčmára (D. Chrobák, Drak sa vracia — 1943, 40), Ostatným jej známym mladým ľuďom sotvaže po *jednom* raze dostalo sa s ňou tancovať (Šolt. V—1925, 83), Vlak uhnul na stranu, hradská i voz *jedným* razom zmizly (Kuk. II—1920, 148), — Keby človek aspoň bol mladší, ... — hovoril starý pán, v *jednom* dúšku miešajúc... svoju krátko-trhanú maďarčinu so slovenčinou (Šolt. V—1925, 221), „Inakších chlapcov, ako ste vy dvaja, búšil som na *jedno* zvrtnutie o zem“ (Tomášik, Kuruci 51), Keď jej nalejú..., *jedným* šmahom preválí na hlavu (Rázus XVI—1940, 37), Farbiareň nepôjde na tri kusy, ale ostane v *jednom* kuse (Kuk. XVII—1929, 39), „Však je to hriech mne takto na *jednom* mieste sedieť“ (Kuk. II—1920, 120), *Jedného*

dňa neminie, aby nebola [Eva] u Machajov (Kuk. II—1920, 93), —. . . Neboj sa [Maruša] ničoho, už budem mať len *jednu* starosť, a to bude materin pohreb (Hronský, J. Mak — 1940, 40);

d) keď ide o synonymá výrazov *súčasný, ten istý, rovnaký, spoločný*: „Náhodou som vyšiel *jedným* vrzom do hora“ (Kuk. XVII—1929, 51), Všetky tváre obrátia sa ako na povel *jedným* smerom (Chrobák, Drak sa vracia 41), „... sme ako od *jedného* otca, matere“ (Kuk. XVIII—1929, 45), „Zaujme [kráľovstvo] celý kus okruhu, kde žijú bratia *jednej* krvi, *jednej* reči“ (Kuk. XVII—1929, 30), Spojivá — hm, *jedno* srdce, *jedna* duša, *jedna* myseľ, ten istý pôvod, tá istá meta: čo ešte treba? (Kuk. XVII, 120), Dvanásti sokoli, sokolovia Tatier, ako by ich bola mala *jedna* mater . . . (Botto, Smrť Jánošíkova—Čít. štud. ml. XIII—1934, 7), Nie sú všetci *jedného* ducha (Kuk. XVII—1929, 61), Hľa, zas jeden z vysokej šľachty duje s nami do *jedného* mecha (Kuk. XVII, 128).

3. V ľudových rozprávkach a v umelých ponáškach na ne býva číslovka *jeden* veľmi často v takých prípadoch, kde sa inak dáva prednosť zpravidla neurčitosti vyjadrujúceho slovu *istý* alebo *akýsi*.² Bola raz *jedna* mať, a tá mala dvoch synov (Výbor ľudových rozprávok v Čít. štud. mládeže — 1933, 22; ďalej krátko VLR), Bol raz *jeden* chudobný horár a mal už druhú ženu. Od prvej ženy mu ostalo dvojce detí, *jedno* dievčatko a *jeden* chlapček: volali ich Evičkou a Jankom (VLR 36), Mal *edon* otec troch synó, dost už narostených (VLR 16).

V tej istej funkcii vyskytuje sa slovo *jeden* atď. i u popredných spisovateľov slovenských: . . . počerný dôstojník . . . pristúpil ku kolibe s *jedným* mladým mužom (Tomášik, Kuruci 51), „Kto to?“ ozval sa zdnuky *jeden* mne neznámy hlas (L. Kubáni, Svätotjánske dobrodružstvo, Príloha Slovenského ľudu 1929, s. 59), Večer ľahol [Ondro] u *jedného* gazdu a nado dňom sobral sa domov (Kuk. II—1920, 126), Bola *jedna* mladá pani... (Krasko, Básne — 1936, 51).

4. Často má číslovka *jeden* význam neurčitého zámena vo-

² Czambel označuje slovo *akýsi* v takomto význame za slovenskejšie (R.³ 148) než *istý*, hoci je medzi nimi v tejto funkcii zrejmy rozdiel: *Akýsi* neznámy chlap zakríčal — a *Istá* (toto hovoriacemu známa) pani to povedala (úzus).

ľakto, niekto: Videl [Bosý], ako robota kypí, v dielni ni-
koho bez roboty. A predsa jesto *jeden*, syn majstrov Jaroš
(Kuk. XVII—1929, 170), Lámal si [pán Beznožek] hlavu, kde
usadiť koho. I hore ku kočišovi musí *jeden* sadnúť (Kuk.
XVII, 36).

5. Býva zavše pri stavaní kontrastov napríklad v spojení
s adj. *opačný*: Sľúbil bohatému mešťanovi *jednu* vec a dievčaťu
práve opačnú (Kuk. XVII—1929, 126).

6. Vyjadruje *jednotu, jednotnosť*, v smysle statickom, za-
vše i dynamickom:

a) vo výraze *ako jeden (jedna)*, napr.: Pohli sa [Jozef a
Maruška] križom cez konopniská *ako jeden* a zaľúbili sa túto
noc (Hronský, J. Mak 1940, 25);

b) v ustrnutom tvare stredného rodu *jedno*, napr. Keby si
len vedel, ako blaho mi je, že budeme *jedno* vo všetkom (Šolt.
V—1925, 193);

c) v dynamickom smysle v ustrnutom výraze *v jedno* (z to-
ho prísl. *vedno*), napr.: Táto dolina... spájala sa pod Balog-
ským zámkom *v jedno* a ťahala sa... (L. Kubáni, Valgatha —
1929, 25). Okolo Tisy... zjavovaly sa v tom čase už väčšie tlupy
Malkotentov, ktoré sa potom spojily *v jedno* pod vodcovstvom
Štefana Vešelína (S. Tomášik, Malkotenti — 1929, 12).

7. Dakedy má číslovka *jeden* asi taký význam ako príslovka
rad-radom, totiž keď je v spojení s predložkou *po* (po jednom
atď.): Zavše sa mu [Jozefovi Makovi] žiadalo rozkriknúť sa:
Po jednom hovorte! (Hronský, J. Mak 1940, 97), Pán Peter do-
niesol obrázky a *po jednom* vešal ich po klinčekoch (Kuk. II—
1920, 204), Tak vypravila dievčiny *po jednej* (Kuk. XVIII—
1929, 62).

8. V strednom rode (*jedno*) má často vlastne smysel prí-
slovkový a značí *ľahostajnosť*, ktorá sa zdôrazňuje zavše neur-
čitou číslovkou *všetko* (= všetko jedno): Alebo je to už teraz
jedno? (Hronský, J. Mak 1940, 147), Vie, otcovi je to *jedno*
(Rázus XVI—1940, 54), Či červené či biele, všetko *jedno* (L.
Kubáni, Svätójánske dobrodr. 1929, 52).

Sem prislúcha i ustrnutý výraz *jeden čert, jeden Parom*
ap.: „... Či si bosý, či v krpcoch, alebo v kordovánkach, *jeden*
čert: nohy máš pod lavicou...“ (Kuk. II—1920, 9).

9. V strednom rode značí v istej súvislosti to, čo „jedna vec“: Len *jedno* ma trápi: že som ... (úzus), Len *jedného* sa bál: že nedorazí ... (úzus), *Jednému* sa veľmi tešil pritom, totiž tomu, že ... (úzus) ap., Ja ti hocičo na svete vykonám kvôli, len mi toto *jedno* urob (Hronský, J. Mak 1940, 238), No *jedno* pobadal i Jozef Mak. Videl ... (Hronský, J. Mak 101), Len *jedno* vás prosím — povedzte mi otvorene, ako to vy viete ... (Šolt. V—1925, 120).

10. So spojku *ani* (*ani jeden* atď.) znamená toľko, čo *nik, nijaký, žiaden*: *Ani jeden* [cirkevník] nemyslí na kostolníctvo (Kuk. II—1920, 8), Obzeral sa za chalanmi samopašnými, ale po ruke nebolo *ani jedného* (Hronský, J. Mak 1940, 186), „Chod', chod', ty táradlo! Teba veru nechce *ani jedna*“, odprávala ho jeho žena (Šolt. 1925, 61).

11. So záporovou predponou *ne-* (= *nejeden* atď.) má význam adjektíva *mnohý* atď.: *Nejeden* si odnesie chorobu do domu (Kuk. XVII—1929, 43), Panie rakytovské pretriasaly *nejeden* raz otázku, prečo sa nežení (Šolt. V—1925, 56) (*nejeden* raz = často), Takto dôvodnil *nejednému* (Špaňodolinec, Buď povďačný, Trnava 1924), *Nejednému* starcovi striebrovlasému zarosily sa oči slzou radosti (Tomášik, Kuruci 42), „Ako Boh dá, tak bude!“ riekol *nejeden* z pobratimských bojovníkov (Tomášik, Kuruci 56), I *nejedna* starodávna budova stojí teraz taká mŕtva a prázdna (Kuk. XV—1929, 83).

12. S predložkou *do* (*do jedného* atď.) znamená dôrazne *všetci* atď.: *Vraveli do jedného* (Timrava — cit. podľa Slovníka Tvrdého), *Prišli všetci do jedného* (úzus).

II. Vo viacerých prípadoch má číslovka *jeden* význam číslovky radovej; často sa pritom vzájomne dopĺňa buď radovou číslovkou *druhý* atď., buď adjektívnym *iný* atď.

1. Pri označovaní hodiny dňa (noci) máva význam číslovky *radovej*, najmä keď sa vynechá pritom subst. *hodina*:

a) *Jedna* hodina je už preč, keď príde domov (Rázus XVI—1940, 145);

b) Hlásnik trúbil práve *jednu*, keď sa [Žofia] vracala do domu (Kuk. II—1920, 31).

2. Časté, najmä v ľudovej reči, je spojenie číslovky *jeden* s radovou *druhý* vo väzbe *jeden-druhý* atď., napr.: Dobré sa

povie: našiel sa *jedon-druhý*, ktorému sa to nepáčilo (Czambel, l. c.), Bolo to vravy vždy, keď sa domov navrátila *jedna-druhá* (Špaňodolinec, Buď povďačný, Trnava 1924, 27), Neštíti sa ani sbierok na *jednu-druhú* vec (Kuk. XVII—1929, 94), Ako to matka videla, odľahlo jej trochu na srdci, a ona tiež *jedno-druhé* chystala na cestu (VLR 5).

Tu majú užité výrazy význam neurčitých zámen *niektorý, daktorý, všelijaký, všeličo* ap.

3. S radovými číslovkami sa číslovka *jeden* významove spodobuje v niekoľkých syntaktických spojeniach:

a) *Jeden* [mravec] niesou kosák, druhý povriesla, tretí kolký na snopov viazania, štvrtý kone... poháňau (VLR 25), V Kotorskej zátokke už ani nerozoznáš, kde sa *jedna* dedina počína a druhá prestáva (Kuk. XV—1929, 83), Zrazu vystúpil *jeden* ozbrojenec, za ním druhý, tretí... (Tomášik, Kuruci 50), Pozrela [žena] na *jeden* obraz, pozrela na druhý... a vykývala sa... do pitvora (Kuk. II—1920, 47);

b) Tak sa môžete dobre opatrovať, keď budete vedieť i *jeden* i druhý pohnúť rozumom (Špaňodolinec, Buď povď. 124), Podával im ruku *jednu* i druhú (Kuk. XVII—1929, 147), Batory zakýval zas rukou, a katovia i s *jedného*, i s druhého konca potiahli... (Kal. II—1929, 98), Ani v *jednom*, ani v druhom nielo nijakej spupnosti (Chrobák, Drak sa vracia 41);

c) ... Jozef Mak videl, ako sa z chlapov pohol proti kolibe tu *jeden*, tu druhý, napokon všetci... (Hronský, J. Mak—1940, 49), Pétry medzi dvoma nymfami cítil sa ako v raji. Jedol tu s *jednou*, tu s druhou s *jedného* taniera (Kuk. II—1920, 165);

d) Sú *jeden* ako druhý (úzus), Slovo *jedno* ako druhé (Kuk. XVII—1929, 50).

4. Na vyjadrenie rozdielnosti, kontrastu, v prípade dvoch (alebo i viac) možností či daností *jeden* viaže sa s číslovkou *druhý* (atď.) alebo so slovom *iný*: Čo *jeden* hovorí z citu, druhý berie za balamuty, alebo žarty (Kuk. XVIII—1929, 42), Jeho slovutnosť delí pochvaly nie jednako: *jednému* primného, inému hádam primálo (Kuk. XVIII—1929, 75), Doniesla si knihu z veľkej izby a sadla si s ňou k *jednému* obloku, na druhom spustila záclonu (Šolt. V—1925, 106); Vytiahne [mladší brat] zapichnutý nôž, a tu sa cedí *jedným* krajom krv, druhým kra-

jom voda (VLR 13), S *jednej* strany dolu majer, s druhej záhrady sa tiahnu (Kal. II—1929, 18), I po dedinách naokolo počujú, ako zovie: prichodí každý deň tu z *jednej* alebo inej s vozom (Kuk. XVII—1929, 191).

V množnom čísle číslovka *jeden* v takýchto prípadoch už zrejme nemá vlastne číselný obsah, ale je skôr takého významu, ako neurčité zámeno *niektorí*, *niektoré*³: *Jedni* pijú, druhí jedia, poniektorí spia (Hronský, J. Mak—1940, 94), *Jedni* mračili sa, iní posmešne a zas iní akoby rozpačite sa usmievali (Šolt. V—1925, 233), Chlapci sa zatiaľ podelili. *Jedni* išli ku škole zpredu, druhí ju obišli (M. Urban, Ž. b.—1941, 357), Ženy si šepkaly za vejármí, mužskí *jedni* sa smiali, iní s opovržením hľadeli na slabosť Pétryho (Kuk. II—1920, 174), *Jedných* by si obriadil, druhí by sa hneď nakotili (M. Urban, Ž. b.—1941, 234).

Tvar plur. *jedny* v číselnom význame upotrebúva sa hlavne pred pomnožnými podstatnými menami⁴: *Jedny* nožnice mu kdesi zmizly (úzus) ap.

III. Napokon dotkneme sa ešte nevykorenených a častých syntaktických zjavov, v ktorých použitie číslovky *jeden* pokladá sa za nesprávne.⁵

1. Nesprávne je — ak nejde o dôraz — vravieť a písať po slovensky napr. objednať si „*jeden liter*“ vína m. objednať si *liter* vína, prosiť si za „*jednu hrst*“ hrachu m. za *hrst* hrachu ap. (Podobné pod I., 3. — pozn. 2.)

2. Často (napr. v školských úlohách) sa stretneme s takouto chybnou väzbou číslovky *jeden*: „Bol to *jeden* najlepší hráč“ m. Bol to *jeden* z najlepších hráčov, prípadne, v inom, pravda, význame, Bol to najlepší hráč. Chybné je aj vynechať v prvej správnej vete číslovku *jeden*: „To bol z našich najlepších spisovateľov“ — správne: To bol *jeden* z našich najlepších spisovateľov.⁶

3. P. Tvrďý v Slovenskom frazeologickom slovníku zavrhuje väzby „v jednu peknú nedeľu“, „v jedno horúce leto“ ap.

³ Dr. J. Mihál: Slovenská gram. 183.

⁴ Tamže.

⁵ Podľa Czambly, Tvrďého a Mihála.

⁶ Pravidlá sloven. pravopisu 110.

a káže miesto nich užívať výrazy *raz, v peknú nedeľu, raz, keď bolo horúce leto* ap., hoci sa tieto väzby často vyskytujú v našej ústnej slovesnosti, aj u vzorných autorov.⁷ Napr.: V *jedno* ráno opýtal sa ten horár... (VLK 36), *Jedného* odpoľudnia prechodila sa krásna Marienka po zámočkej záhrade (Tomášik, Mal-kotenti — 1929, 17).

Ťažko by bolo nahradiť výraz *jedného dňa* v takýchto vetách: *Jedného dňa* jazdil so svojimi priateľmi vedľa brehu Visly (Tomášik, Kuruci 36), Lúty, víťaz nad „panslávskou propagandou“, zjavil sa *jedného dňa* v dome kapitánovom ako pytač (Vaj. VI—1937, 58). Tento typ je veľmi zaužívaný v spisovnej i hovorovej slovenčine.

4. V ľudovej a hovorovej reči sa často vyskytuje číslovka *jeden* namiesto *nejaký, akýsi, istý* v osobitnom spojení, ktoré v tomto význame ťažko pokladať za „nesprávne“, ako to vysvitá z tohto príkladu: Mišo siahol do pazuchy a vyňal z nej lístok... „Pánu farárovi“, vraví Mišo. „A poviem, od koho. Od *jednej* z Blatoviec...“ (Kuk. II—1920, 45).

Podobný je aj výraz čo... *za jeden* v takýchto vetách: Čože to bol *za jeden*, čo ste sa s ním včera tak vrteli? (I. Vazov, Službohonce — Slovenský rozhlas večer 29. V. 1944). Tu ide o zaužívaný germanizmus!

5. Okrem výrazu *za sebou* v istom spojení býva vše i zvrät *jedno za druhým*. Príklad: Mlatček búcha tu hluchpo mäkkom kole, tu zavendží o nákovu dva i tri razy *jedno za druhým* (Kuk. XVII—1929, 131).

6. Nesprávne sú, pravdaže, vety tohto typu: „Prestupoval s *jednej* nohy na *druhú*“ (správne Prestupoval s nohy na nohu), alebo „Chodí z *jedného* domu do *druhého*“ (správne Chodí z domu — z dom' — do domu), „Obracia sa s *jedného* boka na *druhý*“ (správne... s hoka na bok)⁸ ap.

7. K tomuto typu druží sa do istej miery syntaktický zjav, o ktorom Czambel hovorí: Ale *jedon - druhý* nesprávne sa upotrebuje miesto prostej väzby so zvratnými zámenami: povedali *jedon* druhému (= povedali si), priatelia sa *jedon* s druhým (= priatelia sa so sebou), opustili *jedon* druhého = opustili

⁷ Podobný prípad ako sub. I., 3.

⁸ Czambel, I. c., Pravidlá sloven. pravopisu, atď.

sa), neubližia jeden druhému (= neubližia si), radi majú jeden druhého (= radi sa majú), neodpustia jeden druhému (= neodpustia si) atp.⁹

„Miesto „priatelia sa jeden s druhým“ stačilo by pre srozumiteľnosť aj *priatelia sa*. Je však významový rozdiel medzi výrazmi *opustili sa* (zanedbali sa) a *opustili sa navzájom*, *opustili druh druhu*¹⁰, priam tak, ako aj medzi výrazmi *neubližia si* (sebe) a *neubližia, neodpustia druh druhovi, neodpustia si navzájom* ap.

Pravda, väzby *jeden druhého, jeden druhému* atď. sú v spisovnej slovenčine veľmi rozšírené a zaužívané a často sa nedajú nahradiť. Doklady: Šarišskí mešťania sa pýtali *jeden druhého* ... (Tomášik, Kuruci 7), Stali sa [syn a matka] *jeden druhému* nepostrádateľnými (M. Urban, Ž. b. 1940, 15), Od tých čias sme popretekali *jeden druhého* ... (Kuk. XVII—1929, 97), ... tí [synovia] boli, ako by *jeden druhému* z oka vypadol ... (VLR 5), Cudzota odháňa bratov *jedného* od druhého (Kuk. XVIII—1929, 42), S obidvoch strán altánky boli po dve veľké lipy v pohodlnej vzdialenosti *jedna* od druhej (Šolt. V—1925, 107), Odhodme sebestvo, staňme *jeden* k druhému ako bratia (Kuk. XVIII—1929, 153), Jedni ležia ako snopy a opretí *jeden* o druhého najviac spia (Rázus XVI—1940, 147), Pozreli *jeden* na druhého (Kuk. XVII, 154), Úradskí, boženíci a výborníci, (!) pozerajú *jeden* na druhého, pozerajú na richtára (Chrobák, Drak sa vracia 75), Hrady gemerské *jeden* po druhom padaly do rúk vojov cisárskych (Tomášik, Malkotenti 1929, 45), Išli dolu dedinou *jeden* popri druhom (Kuk. II—1920, 208), U nich bola samá vzbura, *jedna* za druhou (Kuk. XVII—1929, 59), Okolo siedmej začali *jeden* za druhým prichádzať členovia spoločnosti Budilovej (Kuk. XV—1929, 24).

U niektorých spisovateľov badať, že v takýchto prípadoch dávajú prednosť väzbe *druh druhovi* atď. Napríklad: Ako sa [haviari] obchodia, opatrne, aby *druh druhovi* neubližil (J. Horák, Šichta, SP LX, 382). — Väzby *jeden druhému, jeden za druhým* ap. sú napr. aj v ruštine: *odin za drugim* ap.

⁹ Rukoväť³ 147—8.

¹⁰ Dr. J. Mihál, Slovenská gram. 183.

8. Celkom neslovenská a neslovanská je smiešanina *jedenkaždý* atď., ako napr. vo vete: Namiesto toho, aby *jedenkaždý* začal naprávať seba, volá po náprave u iných (Špaňodolinec, Buď povď. — Trnava 1924, 42). Správne: ... aby každý ...

9. Chybne sa používa číslovka *jeden* aj vo význame substantíva *človek* v prípadoch takéhoto typu: „*Jeden* ani nevie, čo má robiť“ — namiesto: Človek ani nevie, čo má robiť.¹¹ To je úplne neprípustný germanizmus.

O vojenskej terminológii slovenskej a českej

FRANTIŠEK OKTAVEC

Platí zásada, že vojenské predpisy vydávajú sa súčasne v jazyku českom i v jazyku slovenskom. Je to v duchu vládneho programu a táto zásada je aj samozrejímá. I keď schvaľujeme skutočnosť, že literatúra, okrem kníh pre mládež a klasikov, nebude sa poslovenčovať alebo počesťovať (slovo „prekladať“ ťažko použiť pri jazykoch tak blízkych a príbuzných), na čom sa i posledne v Prahe dohodli českí a slovenskí kultúrni pracovníci, musíme pripustiť, že vec s vojenskými predpismi je celkom iná. Nie je našou úlohou zasahovať do tejto dvojazyčnej zásady. Ale ide nám o problémy, ktoré sa vyskytujú v dôsledku tejto skutočnosti.

Z najvyšších vojenských miest vyšiel iniciatívny návrh, aby — keď sa už používajú v jednej armáde dve reči, keď už služobné predpisy sú dvojazyčné — existovala: 1. úplná jednotnosť povelov; 2. úplná jednotnosť vojenskej terminologie.

Návrh obsahuje ešte toto: Ak sa vraj použijú české povelý a české termíny, použijú sa pri slovenských jednotkách a v slovenských predpisoch so slovenskou výslovnosťou.

¹¹ Slovenský jazyk I, 234.

A naopak, ak sa zvolia slovenské povel (termíny), použijú sa v českých predpisoch a pri českých jednotkách s českou výslovnosťou. Konečne, pokiaľ by to odporovalo duchu niektorého jazyka, treba použiť jednotný povel ako v českých, tak aj v slovenských predpisoch i pri jednotkách.

Ad 1. Ako to vyzerá pri snahe sjednotiť povel? Predovšetkým treba vziať na vedomie, že slovenská vojenská terminológia, vďaka najmä doc. Dr. Mikulášovi Bakošovi a niekoľkým iným pracovníkom, nie je úplne bez vedeckého podkladu, naopak, má sa o čo oprieť, pretože v posledných rokoch vykonala sa v tomto pomerne ťažkom odvetví terminologie pekná a záslužná práca. Žiaľbohu, pre množstvo materiálu a nedostatok odborníkov nemohla sa úplne dokončiť predsavzatá úloha, čo je len na škodu pre tých, ktorí dnes pripravujú slovenské vojenské predpisy. Rozhodne úlohou najbližšej budúcnosti je dokončiť vojenské názvoslovie, prípadne zrevidovať doterajšiu prácu (vylúčiť termíny, ktoré sa prevzali z iných jazykov, prípadne zbytočné kmene latinské), aby toto názvoslovie mohlo tvoriť vedecký základ vojenských predpisov.

Požiadavka sjednotiť povel, čo by so stránky taktickej i so stránky vojenského výcviku bolo veľmi vítané, naráža na neprekonateľné prekážky v otázke jazykovej čistoty. Keby sme napríklad odstúpili od správneho povelu „Na počtu zbraň!“ a v snahe sjednotiť tento povel s českým, použili by sme vonkoncom nesprávnu predložkovú väzbu „K počte...“, dostali by sme síce foneticky rovnaký povel, graficky však nie (e-ě v slove „počte“), čo by v praxi neprekážalo tak ako defekt predložkovej väzby. Pozrime však na iný povel, úplne bez výberu: „Na záda zbraň!“ — „Na chrbát zbraň!“ Pri snahe zvoliť české slovo za základ nového povelu dostali by sme v slovenskom znení pejoratívny význam koreňa „zad“, čo by sa prirodzene nedalo použiť; v češtine zasa slovenským slovom „chrbát“ nedostali by sme ten istý výkon ako pri povelu v slovenčine. Podobné ťažkosti najmä pre významové odtenky máme aj pri povelu „Na rámě zbraň!“ — „Na plece zbraň!“, čo opäť nemožno postaviť na jednotnú bázu kmeňotvornú. Takýchto ťažkostí je i pri úprimnej snahe veľmi mnoho.

Ad 2. Podobne je to aj s vojenskou terminologiou bez ohľadu na to, či ide o názvoslovie taktické, alebo technické. Skupiny, ako *kulomet-guľomet*, *bedna-debna*, *válka-vojna*, *cvičební řád-cvičební poriadok* atď., hoci sú niekde kmeňove odlišné, nerobia ťažkosti pre príslušníkov druhého národa. Horšie je to s výrazmi, ktoré sú si veľmi podobné a predsa významovo sa veľmi odlišujú. Z mnohých uvádzame hlavne skupinu: *pro-střelování-prestrelovanie* a *zasa přestřelování-nadstreľovanie*. Je zjavné, že pri obyčajnej transliterácii slovenského „prestrelovanie“ podľa zákonov českej gramatiky dostali by sme termín „přestřelování“, čo už zasa zodpovedá slovenskému „nadstreľovanie“, čiže nastal by stav, ktorý by mal či už pri bojovom výcviku, alebo priamo v boji neprijemné následky. Ako tiež možno sjednotiť *stejnokroj* s *rovnošatou*, keď čeština nemôže prijať slovenský termín a tobôž nie slovenčina termín český, ktorý v prvej polovici složeniny úplne odporuje slovenskému slovníku. Podobne je to aj so skupinami: *seřízení-nastavenie*, *drnovka-briďlovka*, *doutník-knôt zapalovací*, *nálevka-lievik*, *nárameník-náplečník*, *nicohlav-svoreň oplennový*, *pemrlice-kladi-vo kamenárske zubaté*, *prkno-doska*, *roubík-kolíček*, *tužlík-prie-bojník lemovací*, *lůžko-posteľ* (ale slovenský vojak si nikdy ne-líha „na posteľ“, ale „na lůžko“, prípadne „na lôžko“), *příd-předok*, *ocas letouna-chvost lietadla* atď. Tu všade vidíme diferenciáciu, ktorej opodstatnenie je na mieste, ktorá však na druhej strane prekáža jednotnosti českej a slovenskej terminologie vojenskej.

Z týchto málo príkladov, ktoré sme vyššie uviedli, možno bez sporu uzatvárať, že k úplnej jednotnosti povelov a vôbec celej vojenskej terminologie, či už taktickej alebo technickej, n e m ô ž e dôjsť z príčin jazykovej štruktúry slovenčiny a češtiny, ako aj lexikálnej osobitosti oboch jazykov. Môže tu byť s aspektu jazykovedného len akási tendencia, snaha, celkom oprávnené úsilie s j e d n o c o v a ť vojenskú terminologiu českú a slovenskú, a to na obidvoch stranách. Toto je možné pri nadhodenej otázke zrevidovania doterajších výsledkov slovenskej terminologie, pričom by sa eliminovaly lexikálne odlišnosti všade, kde sa to len dá, ďalej pri tvorení nových termínov na nové zbrane a ich súčiastky, pri pojmach taktických i technic-

kých, ktoré si vyžaduje vývin techniky a vojenské umenie vôbec. Tu sa utvoria nové výrazy, nové termíny z kmeňa rovnako dobre zapadajúceho do štruktúry jazyka slovenského i českého.

Podľa spomenutého návrhu používať termín český so slovenskou výslovnosťou a opačne, alebo obmeniť české slovo podľa zákonov slovenského tvaroslovيا možno často, ale nie vždy. „Odrážení“ je v slovenskom znení „odrážanie“, „puzdro“ je „puzro“, „důstojník“ je „dôstojník“ a podobne, ale mnohé termíny by v prostej transkripcii vyzeraly veľmi nevkusne a priamo odstrašujúco (viď doutnák-dutnák[?], moždíř-moždíř[?] alebo moždiar[?], cvičební řád-cvičebný rad[?], riad[?] a podobne). Tu sa tiež vynára otázka, čo by zo slovenského slovníka použila terminologia česká. Transkripciou by sa nedosiahla jednotnosť, ale opäť len priblíženie. Čiže keď už nemožno dôjsť k jednotnosti, prečo by sa mali jazyky miešať?

Aby sa odstránili ťažkosti a prípadné nedorozumenia pri výkone výcviku i boja, nebolo by od veci, keby sa pri odlišných termínoch i poveloch uviedly v zátvorke v českých predpisoch i slovenské a v slovenských i české názvy. Podobne aj v materiálových predpisoch, v smerniciach, vo vestníkoch a všade tam, kde si to vyžaduje praktická potreba.

Použiť — opäť podľa návrhu — výlučne len termín a povel český alebo slovenský, teda úplne jednotný, je vecou čisto politickej sankcie, čo sa vymyká z jazykového rámca našej úvahy.

K problému rozdeľovania slov v slovenčine

JOZEF ORLOVSKÝ

Pripravovaná reforma slovenského pravopisu vyžiada si akiste nielen radikálnu zmenu v otázkach čiste pravopisných, t. j. grafických, ale musí hlbšie zasiahnuť aj do niektorých normatívnych problémov nášho jazyka. Mnohé doteraz platné pravidlá a poučky našich gramatík, týkajúce sa niektorých noriem spisovného jazyka slovenského, sú občas nedostatočné alebo často

zaťažené predpokladom príliš historizujúcim. Táto historizujúca a etymologizujúca tendencia našich gramatických poučiek vyžaduje od každého, kto chce dokonale ovládať slovenský pravopis, aby bol v dostatočnej miere oboznámený aj s etymológiou našich slov. Znalosť etymologie a historických jazykových faktov predpokladá sa u každého, kto chce ovládať napr. naoko dosť ľahké rozdeľovanie slov v slovenčine. Výsledky doterajších poučiek v Pravidlách a v gramatikách o rozdeľovaní slov v slovenčine nemohly sa v dostatočnej miere sprístupniť širšej verejnosti len preto, že sú osnované výlučne na vyššie spomenutých ťažkostiach a praktických nedostatkoch.

Pozrime na Pravidlá a poučky o rozdeľovaní slov v slovenčine, podľa ktorých sa prakticky vyučuje na našich školách. Povšimnime si predovšetkým tie pravidlá, ktoré svojou nejasnou a neistou formuláciou zapríčiňujú neujasnenosť a chaos tu nadhodeného problému: a) keď sú medzi dvoma samohláskami (dvojhláskami alebo polosamohláskami) dve alebo viac spoluhlások, vtedy tieto pripoja sa k nasledujúcej slabike, ak sa nimi začína nejaké slovenské slovo¹; b) keď je medzi dvoma samohláskami alebo dvojhláskami skupina spoluhlások, delíme ich, ak vieme, podľa pôvodu²; c) kde nepoznávame, ako vznikla skupina spoluhlásková, vo väčšine prípadov pridávame celú skupinu spoluhlások k nasledujúcej slabike³; d) keď je medzi dvoma samohláskami alebo dvojhláskami niekoľko spoluhlások, rozdeľujeme skupinu spoluhlások podľa pôvodu⁴; e) pri rozdeľovaní cudzích slov bude isté kolísanie do tých čias, pokým nevyjde osobitný slovník s vyznačením, ako treba rozdeľovať jednotlivé cudzie slová⁵; f) ... novšie ujíma sa ... náhľad, slobodomyselnejší, podľa ktorého vôbec dvojako smieme deliť slová, ktorých pôvod nie je zrejmý: nielen prirazením celej grupy (sic!) k nasledujúcej slabike, ale po prípade i rozlúčením jej

¹ Ján Damborský, *Slovenská mluvnica*, I. diel, 5. vyd., str. 72–73, Nitra 1930.

² *Pravidlá slovenského pravopisu*, str. 41, Praha 1931.

³ *Ibidem*, str. 42.

⁴ *Pravidlá slovenského pravopisu*, str. 61, Turč. Sv. Martin 1940.

⁵ *Ibidem*, str. 63.

ku dvom susedným slabikám⁶; g) tam, kde nie je dosť zjavný pôvod slova, vlastne jeho složenie, pričleňujeme spoluhlásky k nasledujúcej slabike.⁷

To sú shrnuté poučky o rozdeľovaní spoluhláskových skupín uprostred slova. Keď porovnáme prvé vydanie Pravidiel z r. 1931 s druhým ich vydaním z r. 1940, zistíme, že pravopisnej komisii z r. 1931 etymologia mnohých slov nebola jasná, zatiaľ čo zostavovateľom Pravidiel z r. 1940 etymologia tých istých slov bola zrejmá, čo sa prakticky javí aj v celkom odlišnom delení týchže slov v písme (na konci riadku). Napr. Pravidlá z r. 1931 (str. 42) delia: žo-brat', by-strý, se-stra, my-sleť, my-šlienka. Pravidlá z r. 1940 (str. 62) delia: žob-rať, bys-trý, ses-tra, myslieť, myš-lienka.

Z uvedených príkladov jasne vysvitá, že etymologia mnohých slov je do určitej miery subjektívneho charakteru, a preto treba hľadať východisko, ako odstrániť tieto čisto teoretické zásahy aj z nášho praktického používania. Že riešenie tejto otázky je pri budúcej pravopisnej reforme zdôvodnene naliehavé, vidieť aj z toho, že v poslednom čase problém rozdeľovania slov v písme (na konci riadku) bol natoľko vystupňovaný praktickou potrebou, že bolo treba vydať aj pomôcku — ktorú žiadajú aj Pravidlá z r. 1940 — ale nielen pre cudzie slová, lež aj pre slová domáce.⁸

Na uľahčenie a zjednodušenie celého problému navrhoval by som aj u nás zaviesť podobný spôsob rozdeľovania slov v písme (na konci riadku) tak, ako je to napr. v poľštine. Pri poslednej reforme poľského pravopisu zaviedla sa totiž zásada, že a) spoluhlásková skupina môže sa ľubovoľne rozdeliť alebo aj celá preniesť na nový riadok. b) Také složené výrazy, ktorých sklad je bez najmenších pochyb zjavný, a složené výrazy predponové, kde sa ich složenie v jazyku pociťuje, delia sa i v písme na švíku svojho složenia.⁹

⁶ Dr. S. Czambel, *Rukoväť spisovnej reči slovenskej*, III. vyd., str. 258, Turč. Sv. Martin 1919.

⁷ Dr. Ján Mihál, *Slovenská gramatika pre I. a II. tr. slov. gymn.*, str. 126, Bratislava 1943.

⁸ Alfonz Bázlik, *Slovníček rozdeľovania slov, najčastejšie používaných*, Trnava 1943.

⁹ *Slovo a slovesnosť* II, str. 248.

Týmto radikálnym a pomerne veľmi jednoduchým riešením odstránila sa v poľštine jedna z komplikovaných otázok, ktorá nebola o nič ľahšia, ako je aj naša doterajšia problematika s rozdeľovaním spoluhláskových skupín na konci riadku.

Podľa uvedených zásad mohli by sme aj v slovenčine rozdeľovať spoluhláskové skupiny slov na konci riadku na spôsob poľský, i keď si uvedomujeme, že pri tomto spôsobe rozdeľovania môže vzniknúť ťažko vysloviteľná skupina spoluhlásková (porov. nižšie uvedené prípady Anglicko, Francúzsko a pod.). Podľa týchto zásad delili by sme, napr.: a) by-strý—byst-rý, na-jmä—naj-mä, vše-tko—všet-ko, i-skra—isk-ra—isk-ra, lá-ska—lás-ka, šťa-stlivý—šťas-tlivý—šťast-livý, boha-tstvo—bohatstvo—bohats-tvo—bohatst-vo, po-ctivý—poc-tivý, seda-dlo—sedad-lo, An-glicko—A-nglicko, Fran-cúzsko—Fra-ncúzsko atď. b) noc-ľah, roz-um, zeme-plaz, kruto-hlavý, koso-drevina, blahoslavený, seba-klam atď.; vý-znam, vy-vlastniť, pri-praviť, naprosiť sa, ná-vrh, od-strániť, od-prosiť, pre-svedčiť, pre-hradiť, zá-smažka atď.

Pre rozdeľovanie cudzích slov platily by tie isté pravidlá ako pre slová domáce. Bolo by len na osoh veci samej, keby čitatelia Slovenskej reči zaujali k tomuto návrhu svoje kritické stanovisko, aby sa o nadhodenom probléme mohla vyvinúť prípadná debata, ktorá by vec ozrejmila s viacerých hľadísk.¹⁰

Poznámka redakcie. — Keď chceme riešiť otázku, ako rozdeľovať slová na konci riadku, treba si predovšetkým uvedomiť, že s hľadiska celej pravopisnej sústavy na túto vec kládla sa neúmerne veľká váha. Ide tu o celkom vonkajšiu vec: ak nemáme dosť miesta na konci riadku napísať (alebo vysádzať) celé slovo, rozdelíme ho na dve čiastky, z ktorých necháme prvú na konci riadku (pridáme k nej spojovaciu čiarku), druhú preniesieme na ďalší riadok. Preto pokladáme za zbytočné vydávať osobitný slovník, ako treba rozdeľovať jednotlivé slová, čo aj cudzie (Pravidlá str. 63). Ohľad na menej zručných čitateľov vyžaduje také rozdelenie slova, ktoré by umožnilo samostatne vyslovovať slabiky. Ľubovoľnosť, ktorú podľa poľských pravopisných zásad autor navrhuje, obmedzíme práve hľadiskom výslovnostným: spoluhláskovú skupinu pričleníme k nasledujúcej slabike celú, ak tým nevzniká neobvyklá, ťažko vysloviteľná spoluhlásková skupina. Pravda, o rozdeľovaní slov — ako o iných otázkach pravopisných — možno ešte vypočúť mienku aj iných lingvistov a praktikov.

¹⁰ Úryvok z autorovho pripraveného návrhu na reformu slovenského pravopisu.

Poznámky k návrhom na reformu slovenského pravopisu

EUGEN JÓNA

1. *Základné otázky.*

V našej minulosti nachádzame už viac období, v ktorých otázky jazyka a pravopisu boli v popredí záujmu uvedomelého národného kolektívu. Spisovný jazyk u nás mal v časoch národného obrodzenia a neskoršie i v politických bojoch dôležitú funkciu pri sjednocovaní a formovaní slovenského národa. No spisovný jazyk i pravopis ako norma, záväzná pre všetkých, ktorí sa vyjadrujú alebo niečo oznamujú písomne, vždy bude vecou celej kultúrnej žijúcej spoločnosti. Preto každá zmena pravopisu má byť verejne prediskutovaná a náležite odôvodnená skôr, než sa predloží vo forme nových pravopisných pravidiel, záväzných pre túto spoločnosť. Keď sa teraz v časopisoch nadvihla otázka, či by nebolo dobré reformovať náš pravopis radikálne, t. j. nielen v jednotlivostiach, ale v celej sústave, treba nám pred definitívnou odpoveďou na túto otázku dôkladne uvážiť všetky okolnosti, súvisiace so zmenou pravopisnej normy. Musíme brať do úvahy nielen otázky čisto grafické a ortografické v užšom slova smysle, ale pravopis v súvislosti s celou stavbou nášho jazyka a potom i všetky momenty psychologické a sociologické, súvisiace s takou reformou. V týchto poznámkach chceme teda s uvedeného hľadiska rozoberať náhľady lingvistov o pravopise, shrnúť doterajšie reformné návrhy a zaujať k nim stanovisko.

V neodbornej reči pravopisom často sa chybne rozumie všeobecne jazyková správnosť. Pre jazykovedu pravopis (ortografia) je konvenciou ustálená norma, ustanovujúca spôsob, ako sa má písmenami vyjadriť hlásková stránka spisovného jazyka.¹ V tejto definícii je niekoľko pojmov, ktorých význam treba bližšie určiť. Normu tu berieme vo všeobecnom význame

¹ Porov. B. Havránek, *Vývoj spisovného jazyka českého*, Čsl. vlastivěda, řada II., str. 141.

ako súbor pravidiel, podľa ktorých sa niečo má konať.² Každá norma smeruje k stabilite už svojou podstatou. Dialektický rozpor medzi jazykom (podľa de Saussura: *langue*) ako kolektívnym systémom konvencií a medzi hovorením (*parole*) ako individuálnym jazykovým prejavom existuje i v spisovnom jazyku, lenže sa tento rozpor vyrovnáva v prospech ideálnej normy viac než napr. v krajoých nárečiach. Súvisí to so skutočnosťou, že norma spisovného jazyka býva kodifikovaná v gramatikách a v slovníkoch, takže sa jej záväznosť silnejšie pociťuje. V jazykovede, najmä vplyvom klasickej filologie, dosť dlho sa preceňovala písaná forma jazyka; ešte napr. F. de Saussure³ hovoril o „tyranii litery“. V súčasnej lingvistike i pri štúdiu spisovného jazyka uplatňuje sa hľadisko funkčné, rozlišuje sa jazyk hovorený a jazyk písaný, z ktorých každý má svoje osobitné úlohy a osobitné vlastnosti. Problémom písaného jazyka po A. Artymovyčovi venoval sa J. Vachek⁴. Pokúsil sa pojmove rozlíšiť jazyk (*langue*) ako univerzálnu jazykovú normu, ktorej sú podriadené normy hovoreného jazyka ako vzájomne koordinované. Chce im podriaďovať d'alej písané jazykové prejavy a hovorové jazykové prejavy (*prehovory*⁵, čes. *promluvy*, nem. *Sprechäusserungen* a *Schriftäusserungen*). Tým stavia sa proti známemu rozlišovaniu *langue* - *parole*, ako ho stanovil F. de Saussure. Podľa J. Vachka písaný jazyk je norma, alebo lepšie systém grafických (resp. typografických) prostriedkov, ktoré v istej spoločnosti sú prijaté za záväzné. Písaným prejavom má sa zaujať stanovisko k nejakému javu pokiaľ možno *trvácim* spôsobom, kým úlohou hovoreného prejavu je reagovať čo možno bezprostredne na nejakú skutočnosť. Prvý má charakter optický, druhý akustický. Prijíma tézu

² B. Havránek definuje jazykovú normu ako súbor jazykových prostriedkov gramatických i lexikálnych (štruktúrnych i mimoštruktúrnych), ktoré sa pravidelne užívajú (alebo majú užívať). V *sborníku Spisovná čeština a jazyková kultura*, Praha 1932, str. 33.

³ Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*², Paríž 1922, str. 52; porov. i str. 45 a n., kde shrnuje náhľady o pomere jazyka a písma.

⁴ J. Vachek, *Zum Problem der geschriebenen Sprache* v *Travaux du Cerle Linguistique de Prague* 8, 1939, str. 94 a n. a inde.

⁵ Porov. k tomu termínu štúdiu E. Paulinyho v časopise *Linguistica Slovaca* III.

A. A r t y m o v y č a, že písmo každého spisovného jazyka tvorí osobitný autonómny systém, čiastočne nezávislý od vlastnej hovorenej reči. Tieto Vachkove náhľady, hoci nie sú vo všetkom prijateľné, pomôžu nám ďalej riešiť problém zmeny pravopisu, o ktorú nám tu predovšetkým pôjde. Nemožno síce stotožniť problémy písaného jazyka s pravopisom, ale i tu treba zdôrazniť spojitosť významovej stránky s formálnou (v tomto prípade grafickou, resp. ortografickou).

Čo aj uznávame istú autonómnosť písaného jazyka, môžeme ďalej rozvíjať definíciu, podľa ktorej má pravopis vyjadriť zvukovú stránku jazyka. Pri našej grafickej sústave znakmi hlások sú litery. Teoreticky možno na pravopis klásť požiadavky, aby v ňom boli jasne, jednoznačne a prakticky (ekonomicky) zachytené všetky tie hlásky, ktoré majú úlohu významovo rozlišovaciu (fonémy) a podľa toho aby len fonémy mali v písme osobitné znaky (písmená, grafémy); toto je stanovisko fonologické. V jazyku je však stránka zvuková (formálna) tesne spojená so stránkou významovou. A najmenšie zvukové prvky, na ktoré je ešte viazaný nejaký význam, sú tzv. morfémy, ktoré, pravda, niekedy splývajú s fonémami. Napr. v tvaroch *nes-iem*, *nes-ieš*, *nes-ie* ... *nes-ú* základný význam má tzv. koreň *nes-*, ostatné časti, prípony, medzi nimi i prípona, skladajúca sa z jednej fonémy *-ú*, sú nositeľmi vzťahov, ktoré tento základný význam bližšie určujú (osoba, číslo atď.). V jazyku sa odráža tendencia zachovať v rozličných spojeniach rovnakú formu týchto častí slov — morfém. Preto i v pravopise spomínaný princíp fonologický dopĺňa sa *princípom morfológickým*.⁶ Súčasná teoretická jazykoveda k tomu zdôrazňuje *stanovisko synchronické*, podľa ktorého ani v dnešnom pravopise nemá byť nič takého, čo skutočne neexistuje v terajšom jazyku (hovorenom), a naopak, v pravopise majú byť zachytené všetky význačné zvukové črty príslušného jazyka. Podľa týchto požiadaviek z pra-

⁶ Porov. o tom rozsiahlu štúdiu J. V a c h k a *Český pravopis a struktura češtiny*, Listy filologické 60, 1937, 287 a n. U nás stručne o týchto otázkach písal Dr. Ján H o r e c k ý v článku *Ešte k pravopisnej reforme* (Národná obroda zo 4. októbra 1945) a Dr. J. R u ž i č k a v článku *Poznámky o zásadách pravopisu* (Národná obroda z 15. januára 1946).

vopisu mali by sa odstrániť všetky litery, ktoré neoznačujú skutočne osobitné hlásky, ako je napr. v spisovnej slovenčine litera *y* a dnes zväčša už aj *ä*. V pravopise zas mala by sa označovať fonéma *dz*, *dž*, *ch* jednou literou, nie ako doteraz dvoma. Tak isto mala by sa označovať v písme dôležitá črta nášho konsonantického systému, tzv. *korelácia hlasnosti*, t. j. vzťah medzi tzv. párovými fonémami *b/p*, *d/t*, *đ/ť* atď. Podobný vzťah, tzv. *kvantitatívna korelácia*, pri samohláskach sa označuje čiarkou. Krátke *a* je bez dĺžna, dlhé *á* s dĺžnom, t. j. základná litera je tá istá, len príznak, dĺžka sa označuje. Pri spoluhláskach párových je to celkom inak: každá fonéma z dvojice označuje sa osobitnou grafémou *b/p*, *d/t* atď.⁷ Proti tomu zas tzv. mäkké spoluhlásky *đ*, *ť* atď. majú základné znaky tie isté ako *d*, *t*, hoci sú to celkom rozdielne fonémy, keďže v súčasnej slovenčine neexistuje už mäkkostná korelácia. Ale to sú viac otázky grafické než ortografické, hoci presnú hranicu medzi nimi je ťažko určiť. Naše písmo — latinka — bolo len čiastočne prispôbené slovanským jazykom. To je prvý dôvod, pre ktorý u nás nemožno žiadať úplnú shodu písma (pravopisu) a výslovnosti.

Skutočnosť, že ani podstatné znaky zvukovej stránky jazyka v písme sa neoznačujú, netýka sa len slovenčiny. V ruštine napríklad — okrem učebníc pre cudzincov — prízvuk, pre ňu tak dôležitý, sa neoznačuje. Tu treba teda zdôrazniť, že písmo (pravopis) nikdy nezachytí hovorený jazyk presne a úplne, že teda dôsledný fonetický pravopis je ťažko uskutočniteľný. I Štúrov pravopis zakladal sa na princípe skôr fonologickom a morfológickom než fonetickom. To je teda druhá príčina neshody pravopisu a výslovnosti.

Konečne o pomere písma a dnešnej výslovnosti rozhoduje tradícia. Pri počiatkoch písma a pravopisu niektorého národa a jazyka písmo a výslovnosť sa shodujú v miere pokiaľ možno najväčšej. V spisovnom jazyku, najmä v písanej jeho podobe, prejavuje sa všade tendencia po stabilite, po nemennosti, i keď sa výslovnosť časom zmení. A tak u všetkých národov so star-

⁷ J. Horecký (v článku cit. v pozn. 6) vtipne poznamenal, že graficky by sa príznakové fonémy mohli odlišiť od bezpríznakových aspoň tak, ako je to pri dvojici *P/B*.

šou kultúrou dnešný pravopis má mnoho prvkov historických a etymologických. Čím je starší spisovný jazyk niektorého národa, tým je väčšia neshoda medzi písmom a výslovnosťou. Niektorí Francúzi pokladajú francúzsky pravopis priam za národné nešťastie.⁸ Ostré slová o pravopise vyslovil F. de Saussure⁹, keď tvrdil, že písmo zahaľuje pohľad na jazyk, no nie je len rúchom, lež skreslením jazyka. Predsa však podľa neho fonetické písanie je len pre lingvistov, nemožno ho generalizovať. Želá si len to, aby sa obvyklé písanie zbavilo najväčších absurdností. Zdôrazňuje dôležitý psychologický moment pri čítaní. Čítame dvojakým spôsobom: nové alebo neznáme slovo číta sa litera za literou; slovo známe a obvyklé obsiahne sa jedným pohľadom (dnes by sme povedali *globálne*), nezávisle od písmen, ktoré ho tvoria, takže slovo má pre nás význam ideografický (obrázkový). „Je to teda omyl myslieť si, že keď poznáme myšlienku charakter písma, prvou vecou by bolo reformovať pravopis,“ hovorí doslovne de Saussure.

Obširnejšie pomer písaného jazyka a pravopisu rozobral J. Vendryes.¹⁰ Uvádza najprv príčiny, pre ktoré ľudia od počiatku civilizácie pripisovali písmu taký veľký význam. I keď sa zbavilo magického charakteru, aký písmo zpočiatku malo, ostala s ním spojená akási úcta alebo bázeň, pretože to, čo je napísané, je písmom fixované, ostáva i vtedy, keď hovorená reč uletí (porov. u nás frázu „dať niečo čierne na bielo“ ap.). Podľa Vendryesa bolo by nesprávne myslieť si, že písaný text mohol by byť presným obrazom reči hovorenej. Nikdy nepíšeme, ako hovoríme; píšeme (alebo sa snažíme písať), ako iní píšú. Človek málo vzdelaný, len čo chytí pero do ruky, má pocit, že používa nejakú inú reč, ktorá nie je ako reč hovorená... Preto i pri posudzovaní pravopisu musíme sa najprv pýtať, do akej miery písmo môže predstavovať výslovnosť, alebo pravopis zmierniť neshodu medzi písmom a rečou hovorenou; táto neshoda je podľa Vendryesa skutočnosťou. V jazyku je vždy veľa

⁸ J. Vendryes, *Le Langage*, Paríž 1921, 389.

⁹ F. de Saussure, *Cours*² 50 a n.

¹⁰ L. c. v časti *L'écriture* v druhej kapitole, nadpísanej *La langue écrite et l'orthographe*, str. 387 a n. Porov. teraz k tomu v tomto časopise (str. 11) slová univ. prof. Dr. J. Stanislava.

detailov, napr. prízvuk, intonácia atď., ktoré ani najdokonalejšia grafika nezachytí. Pri skutočne fonetickom pravopise nachádza predovšetkým dve ťažkosti: 1. systém značiek by musel byť veľmi složitý, 2. časom fonetický pravopis by zaostal za výslovnosťou, pretože hovorený jazyk sa neprestajne vyvíja. Keď sa zmieňuje o hlasoch, ktoré volajú po reforme francúzskeho pravopisu, uznáva ich oprávnenosť, ale radí, aby komisia, poverená hľadaním nápravy, postupovala pomaly, opatrne a rozvážne, a to z mnohých príčin. Príliš rozsiahla (teda radikálna) reforma by zavinila, že by sa naraz vymenil novým jazykom písaný jazyk, na ktorý sú ľudia navyknutí. Postihlo by to jednu alebo dve generácie Francúzov, ktorí by sa museli v istom smysle učiť dva jazyky, ale postihlo by to predovšetkým to, čo sa tlačilo po niekoľko storočí, hovorí Vendryes a dodáva: „Sú literárne zvyklosti a tradície, ktoré sa nemenia jediným ťahom pera.“

Pre ohľad na písaný jazyk a na čitateľa Vendryes odporúča — aspoň pre francúzštinu — progresívne zjednodušovanie pravopisu podľa určitého plánu. Niektorí učenci podľa Vendryesa príliš by chceli podriaďovať písaný jazyk hovorenému. Je to reakcia fonetikov a i. proti staršiemu školskému preceňovaniu písaného jazyka. Pre každého civilizovaného človeka slovo je vo zvuku, vychádzajúcom z úst, i v písme na papieri súčasne; pre negramotného, pravdaže, slovo má len auditívnu podobu. Pri dnešnom stave vzdelanosti písané slovo má taký význam, že reč vnímame síce sluchom, ale súčasne si predstavujeme písomnú podobu slov, a to v rúchu, ktoré im dáva pravopis. Slová, ktoré naše ucho počuje, súčasne i vidíme. Jasne to vystupuje predovšetkým pri tzv. vizuálnych typoch ľudí. Písaný jazyk má teda v psychológii reči veľký význam.

Písaný jazyk zrodil sa akiste z konvencie (dohody) niekoľkých jednotlivcov. Ale táto konvencia sa rozšírila na celú spoločnosť. Náš sociálny život nespravuje sa podľa Vendryesa rozumom, ale zvykom; márne sú filozofické dôvody proti sile zvyku. Keďže pravopis je jedným z takých sociálnych zvykov pre každého civilizovaného človeka, môžeme ho reformovať len s veľkou rozvahou, a to tak, že východiskom pritom bude právo zvyk.

Uvádžeme tu podrobnejšie tieto náhľady popredných svetových lingvistov, lebo sa nám zdá, že u nás niektorí ľudia problém reformy pravopisu si veľmi zjednodušujú. I keď v západných jazykoch, ako je angličtina a francúzština, pomery sú iné ako u nás, predsa len hlavné poznatky z psychologie a sociologie reči platia mutatis mutandis i pre nás. Príklady zo slovenských jazykov, v ktorých sa uskutočnila reforma, ako napr. v ruštine alebo v poľštine, poučujú nás, že sú dobre možné úpravy pravopisu v tých bodoch, kde sa optický obraz jazyka veľmi nemení, a v tých zjavoch, ktoré sú na reformu ako by zrelé. Slovom, je očividné, že „nie je otázka zmeny pravopisu tak jednoduchá, ako sa laikom zdá, v spisovnom jazyku je súčiastkou jazykovej predstavy i obraz optický“¹¹, ako sa vyslovil významný český lingvista B. H a v r á n e k, ktorý patrí medzi zakladateľov štrukturalizmu a zaoberal sa hodne teóriou spisovného jazyka.¹² On má akiste i hlavný podiel na formulovaní všeobecných zásad pre kultúru jazyka, ktoré sú kolektívnou prácou Pražského lingvistického krúžku.¹³ Podľa týchto zásad a podľa tiež Pražského lingvistického krúžku pre prvý medzinárodný sjazd slavistický v Prahe 1929¹⁴ i podľa uvedených náhľadov iných lingvistov všeobecné zásady pre pravopis a jeho reformu možno takto shrnúť: 1. Pravopisná sústava má ideálne vystihovať fonologickú sústavu jazyka, nie jej fonetickú realizáciu. 2. Princíp fonologický treba doplniť morfológickým. 3. V pravopise sa majú využiť tradíciou ustálené prvky s funkciou vizuálne rozlišovacou. 4. Pravopis ako vec konvenčná a praktická má byť ľahký a prehľadný. 5. Zavedená pravopisná sústava nemá sa meniť bez náležitého odôvodnenia a bez predbežnej verejnej diskusie, kde by sa jasne ukázala možnosť uľahčenia pravopisu.

¹¹ Sborník přednášek pronesených na I. sjezdu čsl. profesorů..., Praha 1929, str. 136 (*Funkce spisovného jazyka*). Porov. i *Travaux CLP* I, 1929, str. 111—112.

¹² Porov. najmä sborník *Spisovná čeština a jazyková kultura*, Praha 1932, a *Travaux CLP* IV, Praha 1931, str. 267 a n.

¹³ *Spis. čeština a jaz. kultura*, str. 245 a n.

¹⁴ *Travaux CLP* I, Praha 1929, str. 1 a n., a *Spis. čeština a jaz. kultura*, str. 27.

2. Reformné návrhy.

O reforme slovenského pravopisu vo väčšej miere začalo sa písať po roku 1931, keď vyšly prvé *Pravidlá slovenského pravopisu* a keď z našich lingvistov Ľudovít Novák v obširnej štúdii¹⁵ vyslovil sa za radikálnu reformu pravopisu, zdôrazňujúc, že z rozličných príčin obe sústavy pravopisné, slovenskú i českú, treba reformovať súčasne. Reformu pravopisu bral ako vedecký problém fonetický a fonologický, všimal si aj ortoepie a dospel i k praktickým záverom. Navrhol odstrániť *y* v češtine i slovenčine (tu uvažuje i o *ŕ*), nahradiť slovenské *ô* literami *uo*, české *ů* literou *ú*, slovenské *ä* písmenom *e*.

Mnoho sa hovorilo o pravopise predovšetkým medzi učiteľstvom. Z diskusie bolo vidno, že návrh zjednodušiť pravopis, predovšetkým odstrániť ypsilon, mal dosť veľký ohlas, hoci ľudia si málo uvedomovali dôsledky takejto reformy.

No ozvaly sa i vážne hlasy odborníkov i neodborníkov proti reforme. Jozef Škultéty¹⁶ vyhlásil, že na základe skúseností zo slovenských škôl za nepriaznivých pomerov v bývalom Uhorsku nepokladá pravopis za ťažký. „V ňom (t. j. v pravopise slovenskom a slovanskom, v pravopise Konštantína-Cyrila) všetko ide jedno z druhého tak postupne, že to pre učiteľa i žiaka je zaujímavé.“ „Zatínať do takej budovy, ako je Konštantínov pravopis, v 20. stololetí by sotva bola vec primeraná“, písal vtedy Škultéty. Svoj článok zakončil výraznými slovami: „Začínať v takej veci nie je ťažko — ale, prosím, kde zastať, kde prestať? Veľmi nebezpečné. Dajme my tomu pokoj!“

Zásadne proti radikálnej reforme sa postavil i Dr. Ján Stanislav, keď podal prehľad kultúry nášho spisovného jazyka od najstarších čias až po dobu súčasnú v štúdii *Spisovný*

¹⁵ *K problému reformy československého pravopisu* v Sborníku Matice slovenskej IX, 1931, str. 38—72. Porov. i jeho prácu *K vnútorným dejinám spisovnej slovenštiny* v časopise Slavia 1932, str. 73 a n., najmä III. kapitole *Kritika štúrovskej ortografie a hodžovsko-hattalovských oprav pravopisných*, str. 295 a n. Neskoršie svoje stanovisko bránil v článkoch *Slovenské ô a ä v písme a vo výslovnosti*, SMS XIV, 1936, 172—183, a *K námietkam proti reforme slovenského pravopisu*, SMS XV, 1937, 198—200.

¹⁶ Slovenská reč I, 1932—1933, str. 87 v článku *Dajme my tomu pokoj!*

jazyk slovenský.¹⁷ Rozobral všetky dovtedajšie návrhy na reformu slovenského pravopisu a uviedol i cudzie paralely (napr. z ruštiny). Predovšetkým zdôraznil, že fonetický pravopis je len zdanlivo ľahký, preto ho ruský odborník vo fonetike Ščerba nazval ľudemokratickým. Ďalej poukázal, že radikálna reforma by narazila na tradíciu a porušila kontinuitu s minulosťou niekoľkých storočí, pretože svoju kultúru i jazyk budujeme a tvoríme už dávno, nezačíname dnes. Konečne upozornil na to, že na pravopisnú reformu, na jej uskutočnenie, treba okrem psychologickéj prípravy mnoho práce a energie, ktorú môžeme vynaložiť na riešenie iných, naliehavejších úloh v slovenskej jazykovede.

A tak pri druhom vydaní Pravidiel slovenského pravopisu r. 1940, hoci pri ich vypracovaní mali účasť i autori reformných návrhov, ako L. Novák, A. Baník a iní, nereformoval sa náš pravopis radikálne. Mnohé veci v našom pravopise sa zjednodušili, ale do slovníka Pravidiel dostaly sa i niektoré prvky z mimojazykových príčin. Tieto prvky mali na mysli niektorí naši verejní činitelia tohto roku po oslobodení, keď napr. pri príležitosti valného zhromaždenia Matice slovenskej žiadali opravu doterajších Pravidiel slovenského pravopisu.

Vhodný čas na uskutočnenie radikálnej reformy slovenského pravopisu prišiel, ako sa zdalo, toho roku po našom oslobodení. A tak J. Orlovský v článku „Zreformujme slovenský pravopis!“¹⁸ zopakoval návrh L. Nováka, aby sa z nášho pravopisu odstránili znaky *y, ä, ô* (čiastočne i *ŕ*) a aby sa nahradily písmenami *i, e, uo*. Mäkkčňom by sa potom musely označovať litery *d, t, n*, ale len pred *i*, inak by tieto spoluhlásky ostaly bez mäkkčňa aj pred *e*, aj pred dvojhláskami *ia, ie, iu*. V koreňoch tzv. vybraných slov písalo by sa iba *i* (napr. len *biť* za *byť* i *biť*). Mäkké *ŕ* by sa neoznačovalo ani pred *i* ani pred *e*, písalo by sa len tam, kde sa i dnes píšu mäkkčene, ako napr. v slovách *vôľa, kráľ* ap., takže by len tam zostalo i vo výslovnosti.

Kritiku tohto návrhu, najmä čo sa týka odstránenia ypsi-

¹⁷ V zborníku *Slovanské spisovné jazyky v době přítomné*, Praha 1937, str. 61 n.

¹⁸ V časopise *Nové slovo* II, č. 8, z 20. júla 1945.

lonu a označovania mäkkých spoluhlások, podal Štefan Peciar.¹⁹ Upozornil, že keby sa prijal Novákov návrh, pri skloňovaní a časovaní ukázaly by sa v písme mnohé nedôslednosti. Písalo by sa zas nedôsledne pri rovnakej výslovnosti, napr. *ň* raz s mäkčeňom v tvare *znamením*, inokedy bez mäkčeňa pred dvojhĺaskami *ia, ie, iu* (*znamenie, znamenia, znameniu*) ap. Nejestvovala by všade shoda výslovnosti a písma ani po takejto reforme, hoci sa od nej žiada práve táto shoda.

V ostatných bodoch Š. Peciar s týmto návrhom súhlasí, ale podáva i vlastný návrh. Otázku ypsilonu nepokladá za najdôležitejšiu pri reforme pravopisnej, ale odmieta spomenutý návrh L. Nováka i nepublikovaný návrh A. Isačenka, podľa ktorého by sa všade písalo mäkké *i*, len v slabikách *dy, ty, ny, ly*, kde sa vyslovuje predchádzajúca spoluhláska tvrdo, zostalo by ypsilon. I tomuto návrhu sa vyčíta polovičatosť. Požiadavka, aby bola priama korešpondencia písma a výslovnosti, nesplňuje sa ani tu. Pri skloňovaní koncovky by sa písaly pri tom istom vzore dvojako: dobrí človek — pekný človek, t. j. po *r* písalo by sa *i*, po *n* písalo by sa *y*, aby sa *n* nečítalo mätko. Tento spôsob písania by bol zdrojom nových pravopisných chýb. Okrem toho v cudzích slovách porušil by sa pôvodný obraz slov, ako napr. „nykotýn“, „dyagram“ ap. Preto Peciar²⁰ navrhuje úplne odstrániť *y* a písať *ä, ě, ň* všade, kde sa vyslovuje (mäkké *ř* nie, lebo ho chce odstrániť z pravopisu i z výslovnosti spisovného jazyka). Navrhovateľ si uvedomuje rozličné ťažkosti pri uskutočňovaní návrhu. Spomína napr. nevýhodu písať mäkcene, no nerozoberá problém zmeny pravopisu v jeho celosti, najmä neberie do úvahy silu zvyku a tradície, osobitnosť normy písania jazyka, diferenciačné funkcie *y* morfológické i sémantické ap.

Druhý reformný návrh Peciarov²¹ týka sa odstránenia mäkkého *ř*. Odvoláva sa na Štúra, ktorý nepojal *ř* do hláskového a pravopisného systému tzv. štúrovčiny (nespomína však Bernoláka, ktorý ho vo svojom systéme mal). Spomínaný návrh

¹⁹ Vo svojom článku v denníku *Čas* II, č. 93, z 12. augusta 1945.

²⁰ V denníku *Čas* II, č. 93, z 12. augusta 1945 v článku *Poznámky o pravopisnej reforme II.*

²¹ *Čas* II, č. 105, z 28. augusta 1945 (*Poznámky k reforme slovenského pravopisu III.*).

L. Nováka, ktorý obnovil J. Orlovský (ľ písať i vyslovovať iba tam, kde sa skutočne píše, ako napr. *vôľa*, *kráľ*, pred *e* a *i* nie), pokladá za polovičatý a neužitočný, keďže by sa tým neodstránila podľa Peciaru jedna z najväčších ťažkostí slovenského pravopisu. Odôvodnenie obidvoch návrhov pripomenieme si ešte ďalej.

Stručnejšie naznačuje Š. Peciar požiadavku odstrániť písmeno *ä* z pravopisu (i široké *ä* zo sústavy foném spisovnej slovenčiny), pretože je to v pravopise prvok úplne cudzí a vo výslovnosti široké *ä* je zriedkavé. Podobne žiada dôsledné dodržiavanie tzv. rytmického zákona i v písme, ako sa dodržiava vo výslovnosti. V normálnej výslovnosti podľa neho „výnimky“ z rytmického krátenia sú možné len v takých prípadoch, kde v prvej alebo druhej slabike je dvojhláska. Ďalej sa Š. Peciar prihovára za zmenu písania ženského inštrumentálu v singulári *ženou* na *ženov* (s -v na konci), pretože -ou nie je v slovenčine dvojhláskou, fonologicky sa hodnotí ako *o + v*.

Nakoniec zaoberá sa písaním predložiek *s* (*so*), *z* (*zo*).²² Predpony *s-*, *z-* navrhuje písať foneticky, okrem *sloh*, *smer*, *svah*, *sval*, kde sa *s-* už necíti ako predpona. Pri predložkách *s*, *z* uvádza niekoľko možností, ako riešiť ich písanie: 1. podľa výslovnosti bez ohľadu na doterajšie pravidlá; 2. písať dve predložky, a to *z* (*zo*) len s genitívom, *s* (*so*) len s inštrumentálom bez ohľadu na výslovnosť; 3. písať len jednu predložku, a to *z*, *zo* (okrem *so mnou*, ktoré chce písať ako jedno slovo; o prípadoch *s nami*, *s vami* sa nezmieňuje). Definitívne rozhodnutie necháva pravopisnej komisii.²³

Uvedené články J. Horeckého, ktorý sa zaoberal i písaním cudzích slov a mien, a J. Ružičku sú venované viac zásadným teoretickým otázkam, nové praktické návrhy nepri-nášajú. Horecký i Peciar pokladajú reformu pravopisnú za ve-

²² Čas II, č. 128, z 25. septembra 1945 (*Poznámky k pravopisnej reforme IV.*).

²³ J. Horecký (Národná obroda I, č. 150, zo 4. októbra 1945) spomína pri predložke *s*, *so* okrem 7. pádu „iné pády“, hoci ide iba o 2. pád, keďže *s*, *so* vo význame „asi“ je vlastne nie predložka, lež výraz príslovkový. Ako možno povedať: *vidím so* dva litre, *so* dvoch chlapov, tak i: Boli tam *so* dvaja chlapi (1. pád). Pravda, doteraz sa spomínala i v gramatikách „predložka“ *s*, *so* so 4. pádom (porov. *Pravidlá* 55).

decky pripravenú; zdá sa im, že už je len problémom organizačným a technickým. Proti tejto téze, ale najmä proti spôsobu propagácie²⁴ pravopisnej reformy podal som svoje námietky v osobitnom článku²⁵, kde som zdôraznil potrebu dôkladného štúdia celej otázky, najmä tvrdosť-mäkkosť spoluhlások, rozlišovanie tvrdých a mäkkých vzorov atď. Niečo z toho pripomíname ešte pri osobitnom štúdiu jednotlivých problémov.

(Pokračovanie.)

²⁴ Porov. napr. sofistické argumentovanie Peciarovo, keď po skončení vojny na články dvoch-troch lingvistov o reforme pravopisu verejnosť proste nereagovala: „Toto mlčanie širokých vrstiev je nám povzbudením, pretože dnes, keď je pre každého občana možná voľná diskusia, nemôže mlčanie znamenať nič inšie, iba súhlas. To znamená, že naša verejnosť očakáva rýchle uskutočnenie pravopisnej reformy“ (Čas II, č. 143, z 13. októbra 1945). Lenže to mlčanie mohlo znamenať proste — nezáujem o pravopis v povojnovom čase, keď ľuďom išlo ešte viac o veci hmotné, chlebové.

No problém pravopisnej reformy sa tým znovu nastolil. Jazykovedný odbor Matice slovenskej na svojom zasadnutí dňa 23. októbra 1945 zaoberal sa okrem iných vecí i otázkou pravopisnou a usniesol sa za predsedníctva univ. prof. Dr. Jána Stanislava na tejto rezolúcii: „V otázke pravopisu po prednáške Dr. Peciaru a po dlhšej debate, kde sa ukázala rôznosť náhľadov medzi stranou za radikálnu reformu a medzi stranou za umiernenú úpravu pravopisu, Jazykovedný odbor Matice slovenskej odporúča (rozumej plénu vedeckých odborov a Výboru Matice slovenskej), aby riešenie pravopisných otázok bolo sverené osobitnej komisii, složenej z lingvistov, spisovateľov a praktikov“.

Na vysvetlenie rezolúcie treba ešte uviesť, že komisia má byť pri Matici slovenskej a že jej úlohou by bolo návrh Jazykovedného odboru schvaľovať alebo meniť, pretože o takej vážnej otázke okrem lingvistov majú právo rozhodovať i spisovatelia a praktici.

Medzitým Povereníctvo školstva a osvetu vymenovalo členov Komisie pre reformu pravopisu spisovného jazyka slovenského, zriadenej pri tomto Povereníctve v Bratislave. Úlohou tejto komisie, ktorá mala už niekoľko zasadnutí, bude preskúmať dnešnú sústavu pravopisnú, aby sa zistilo, či skutočne reformou je možné také podstatné uľahčenie pravopisu, že by nás oprávňovalo zmeniť doterajšiu sústavu.

²⁵ Eugen Jóna, *K snahám o radikálnu reformu slovenského pravopisu* (Národná obroda I, č. 170, z 26. októbra 1946, a č. 186, z 15. novembra 1945).

Kronika

IN MEMORIAM

UNIV. PROF. PhDr. JOZEFA MILOSLAVA KOŘÍNKA.

(10. I. 1899 — 24. VIII. 1945.)

Uprostred tvorivej práce, na vrchole rozletu duševných síl, ktorým sa otvorily nové perspektívy, umrel v Bratislave dňa 24. augusta 1945 J. M. Kořínek, riadny profesor porovnávacieho jazykospytu Slovenskej univerzity. Celý život tohto vedca veľkého formátu bol vyplnený usilovnou prácou, ktorú zdolával s mravčou pilnosťou, i ťažkým utrpením ako následkami zranenia vo vojne. Blízki známi a spolupracovníci mohli iba obdivovať silnú vôľu tohto človeka, ktorý bez reptania znášal príkoria a ťažkosti osudu: vo víroch života vždy čestne obstál.

J. M. Kořínek dostal sa na Slovenskú univerzitu v letnom semestri 1935 ako docent porovnávacieho jazykospytu. Do nového prostredia vžil sa veľmi rýchle a v Bratislave našiel svoj druhý domov. Jeho obsiahle odborné znalosti a nadmieru veľké schopnosti pedagogické pripútali k osobe tohto učiteľa kruh poslucháčov, ktorí pod jeho starostlivým vedením učili sa vedecky myslieť i venovať sa bez výhrad otázkam jazykovedy. Činnosť J. M. Kořínka a jeho vplyv na poslucháčov i mladších lingvistov sa stupňovali po r. 1939, keď bol J. M. Kořínek menovaný za riadneho profesora. Hodnota a význam prác J. M. Kořínka boli uznané nielen doma, ale aj v zahraničí, o čom najlepšie svedčí celý rad členstiev v domácich i zahraničných vedeckých spoločnostiach.

S učiteľskou činnosťou J. M. Kořínka súvisí viac základných metodologických štúdií. Najmä odbor etymologie našiel v ňom precízneho i duchaplného pracovníka, ktorý sa neobmedzoval iba na jedinú metódu výskumu. Najlepšie o tom svedčia jeho *Poznámky k metodologii etymologizovania* (Slovo a slovesnosť II) i štúdiá *O pôvode mena Karpát* (písané nemecky v Carpatica Slovaca I/II, 1943/44, 147—194).

Pružnosť a všestrannosť, ktorú pokladal za základ tejto práce,

uplatňoval J. M. Kořínek v mnohých vzorných etymologických štúdiách. Vyvrcholením tejto práce mal byť veľký etymologický slovník slovanský, ktorý mal doplniť i opraviť Bernekerov slovník a tak zaplniť citeľnú medzeru v slavistickej literatúre. Túto prácu nemohol už Kořínek dokončiť. Obsiahly materiál i mnohé vypracované heslá čakajú na ďalších pracovníkov, ktorí by s plnou zodpovednosťou mohli prevziať dokončenie tohto veľmi potrebného a významného diela. S pôsobením J. M. Kořínka na Slovenskej univerzite úzko súvisela aj príprava vysokoškolských učebníc, ktoré, bohužiaľ, ostali v rukopise. Práve tieto práce sa vyznačujú najväčšou prísnosťou postupu, šťastnou voľbou príkladov a názornosťou výkladu.

Celá odborná práca J. M. Kořínka je pomerne dosť rozsiahla, obsahuje temer 80 čísel. Zo samostatne vydaných väčších prác najživšiu pozornosť vyvolala jeho kniha *Studie z oblasti onomatopoeje* (Praha 1934), v ktorej správne a s konečnou platnosťou rozriešil problematiku expresívnych výrazov s hľadiska synchronie i diachronie. Výsledky tejto štúdie ostanú trvalým majetkom všeobecnej jazykovedy aj indoeuropskej porovnávacej gramatiky. V tejto knihe sa nám najlepšie javí prelom v chápaní jazyka ako predmetu jazykovedy. J. M. Kořínek prepracoval sa od mladogramatického zamerania k striktne funkčne chápanej lingvistike. Neskôršie sa vrátil ešte niekoľkými menšími štúdiami k tejto základnej otázke a osvetlil ju so všetkých strán.

J. M. Kořínek sa stal prísnyim obhajcom lingvistiky v chápaní Ferdinandu de Saussura. Postavil sa najmä proti viacerým pokusom o kompromisné priblíženie staršieho, mladogramatického a moderného, štrukturálneho chápania predmetu i úloh jazykospytu. Toto jeho presvedčenie a rigoróznosť postavily J. M. Kořínka medzi popredných činiteľov Pražského lingvistického krúžku, ktorý sdružuje temer všetkých domácich i zahraničných moderných lingvistov.

J. M. Kořínek mal vždy kladný pomer k problematike slovenskej jazykovedy. Jednak sám sa priamo zapojil do práce o slovenčine, jednak rád pomáhal svojim poslucháčom a žiakom v samostatnej práci ochotným príspevom i radou a usmerňoval ich prácu s teoretickej stránky. Zväčša praktický cieľ sleduje jeho prvá samostatná publikácia *Úvod do jazyka slovenského* (1927), ktorá je napísaná v duchu historickej gramatiky Gebauerovej a porovnávacej indogermanistiky mladogramatického razenia. V niektorých neskorších štúdiách, najmä v tých, ktoré vyšly v slovenských časopisoch, dotkol sa aj problémov slovenčiny, pravda, už s hľadiska striktne štrukturálneho. Okrem toho uplatnil svoje bohaté skúsenosti z lexikografie pri prácach okolo vedeckého slovníka Slovenskej akadémie vied a umení.

J. M. Kořínek chápal úlohy jazykovedy v celej ich šírke. Preto venoval mnoho času i namáhavej práci bibliografii a vybudovaniu vzornej knižnice svojho seminára.

Ucelený obraz osobnosti vedca J. M. Kořínka bude možné podať až po presnom preskúmaní jeho bohatej literárnej pozostalosti. Je však nepopierateľné, že jeho práca na Slovensku bola význačná a že strata tohto vedca i učiteľa je ťažko nahraditeľná.

Výsledky práce J. M. Kořínka ostanú trvalým majetkom modernej lingvistiky a jeho odchod znamená citeľnú stratu v celej svetovej obci lingvistov, ktorí poznali J. M. Kořínka nielen podľa jeho prác, ale aj z osobného styku na medzinárodných kongresoch lingvistikých, fonetických i psychologických.

Predseda však odchod J. M. Kořínka bolí najviac nás, slovenských lingvistov, lebo najlepšie vieme, že smrť nám ho vyrvala vtedy, keď stál na vrchole rozpätia svojich tvorivých síl a keď nové pomery poskytli jeho práci dosiaľ nevidané možnosti uplatnenia sa. K vedeckému odkazu J. M. Kořínka budeme pristupovať vždy s pietnou úctou a so živou pamiatkou na nášho nezabudnuteľného učiteľa.

J. R.

Z JAZYKOVEDNÉHO ODBORU MATICE SLOVENSKEJ.

Dňa 23. októbra 1945 konalo sa valné shromáždenie Jazykovedného odboru Matice slovenskej, kde sa prerokovali rozličné organizačné i pracovné otázky.

Za predsedu Jazykovedného odboru zvolili univ. prof. Dr. Jána *Stanislava*, podpredsedom sa stal univ. prof. Dr. Eugen *Pauliny*.

V rámci zasadnutia prednášal prof. Stanislav o úlohách slovenskej jazykovedy dnes (prednášku prinášame na inom mieste) a Dr. Štefan Peciar o reforme slovenského pravopisu.

Za svoj najbližší program prijal Jazykovedný odbor: 1. vypracovanie vedeckej gramatiky spisovnej slovenčiny a menšej slovenskej gramatiky pre cudzinu, 2. vydanie slovníka spisovnej slovenčiny, 3. výskum slovenských nárečí, 4. štúdium a vydávanie starých jazykových pamiatok, 5. sbieranie starých osobných mien i miestnych názvov a 6. vydávanie časopisov Slovenskej reči a Jazykovedného sborníka.

J. F.

Kritiky a recenzie

JOZEF LIŠKA, K OTÁZKE PŮVODU VÝCHODOSLOVENSKÝCH NÁŘEČÍ. S mapou izoglos. Vyšlo ako 4. sväzok Spisov Jazykového odboru Matice slovenskej. Turč. Sv. Martin, Matica slovenská, 1944. Predáva sa broš. po Kčs 75,—.

Geografická poloha východného Slovenska, kde sa stýkajú tri slovanské národy, má za následok pestrejšie jazykové pomery na tejto oblasti. Tu stýkajúce sa slovanské národy pôsobily na seba bezprostrednejšie, vývin jazykových javov mohol byť spoločný alebo aspoň veľmi podobný a tak dnešný stav javov vo východoslovenských nárečiach môže podnecovať k rozličným úsudkom o pôvode i pravdepodobnom vývoji niektorého javu.

Nárečia východného Slovenska boli predmetom jazykovedného štúdia už od šesťdesiatych rokov predošlého storočia, keď prvý o nich písal A. V. Šembera, a až dodnes ostaly objektom jazykovedného výskumu. Študovali ich jazykovedci domáci (najmä Czambel, Stanislav) aj cudzí (N. van Wijk, O. Broch, Zd. Stieber), a to alebo v celku, alebo jednotlivé nárečia. Mnoho pozornosti sa venovalo aj problému ich pôvodu. Najnovšie sa tejto otázke venoval prof. Jozef Liška a v práci *K otázke pôvodu východoslovenských nárečí* vynasnažil sa vynesenie doteraz neznámych alebo nepovšimnutých jazykových javov, resp. správnym interpretovaním jazykových javov, v minulosti nesprávne vysvetľovaných, prispieť ku konečnému riešeniu tohto dôležitého problému.

Liškova práca pôvodne vychodila na pokračovanie v Slovenskej reči IX—X pod názvom *Rozriešime si otázku pôvodu východnej slovenčiny?* V knižnom vydaní je značne upravená i doplnená. Rozdelená je na niekoľko nerovnakých kapitol.

V kapitole *Úvodom* zaznačuje autor pokus z 18. stor. uviesť východnú slovenčinu za spisovný jazyk. V kapitole *Doterajšia literatúra o východoslovenských nárečiach* vyčerpáva literatúru o téme svojej štúdie. V ďalšej kapitole (*Prehľad názorov o pôvode východnej slovenčiny*) rozvádza náhľady jazykovedcov na pôvod východo-

slovenských nárečí. H n a t i u k koncom predošlého storočia videl vo východnej slovenčine nárečia *rusinske* (ukrajinské), pravda, nie podľa samých jazykových faktov, ale skôr podľa iných vonkajších znakov obyvateľov tohto územia, t. j. podľa náboženstva i podľa pomenovania *Sloviak-Sloviaci*, ako sa tunajší obyvatelia sami označujú. Liška sa tu venuje i tejto otázke a správne vysvetľuje meno *Sloviak* ako staré, pôvodné pomenovanie Slovákov na celom slovenskom území, najmä na území stredoslovenských nárečí, ktoré bolo neskoršie (v 17. stor.) vytlačené typicky západoslovenskou formou Slováč, keďže na západnom Slovensku bolo živšie kultúrne prúdenie a tak sa toto pomenovanie rozšírilo aj na ostatné slovenské územie; používame ho dodnes na označenie príslušníkov slovenského národa. Samo C z a m b e l a neskoršie najmä poľskí lingvisti M. M a ľ e c k i a Z d. S t i e b e r vyhlasovali východoslovenské nárečia za *poľské* od pôvodu, pričom Poliaci svoje konklúzie vynášali so zámermi politickými a tak skresľovali skutočný stav jazykových javov východoslovenských. Liška ich názory o poľskom pôvode vyvracia už v tejto kapitole, keď na základe jazykových javov v tzv. *sotáckej* oblasti medzi Humenným, Sninou a Stropkovom dokazuje nemožnosť tézy o poslovenčení východoslovenských nárečí zo západu, lebo v tom prípade by práve tieto sotácke nárečia (hovorí sa v nich so miesto zámena čo) musely mať charakteristické znaky poľštiny, zatiaľ čo v skutočnosti sotácke nárečia zachovali si dodnes zo všetkých východoslovenských nárečí najčistejšiu slovenskú podobu.

Jadrom Liškovej práce je kapitola *Znaky slovenského pôvodu východoslovenských nárečí*. Striednice za jery, za **tort- *tolt-, *tert-, *telt-*, striednice za nosovky, dispalatalizácia *e > o, ě > a*, dĺženie samohlások, diftongizácia slabického *r, l*, vývoj *g k h*, likvidácia mäkkostnej korelácie, zmena *r'*, asibilácia spoluhlások *ť, ď*, mäkké sykavky a naďovšetko stav východoslovenskej kvantity a prízvuku jasne ukazujú na čisté slovenské jadro východnej slovenčiny. Pri striedniciach za **tort-, *tolt-, *tert-, *telt-* je vo východoslovenských nárečiach síce niekoľko slov, ukazujúcich na stav v poľštine, ale sú to tu len poľské lexikalizmy, ktoré sú tak isto aj v nárečiach *gemerských* (už stredoslovenských). Aj dispalatalizácia *e > o* a *ě > a* má rovnaké výsledky v nárečiach východného Slovenska i v nárečiach gemerských. Podobný stav vykazujú aj prízvukové pomery na týchto oblastiach (ustrnutie prízvuku na predposlednej slabike), takže autor z toho usudzuje, že nárečia východoslovenské a gemerské (stredoslovenské) v dávnej minulosti súvisely a že teda východná slovenčina bola slovenčine strednej bližšia než dnes. Poukazujú na to izoglosy javov, ktoré autor zakreslil na pripojenej mapke. Škoda len, že túto svoju tézu nemohol autor podprieť aj faktami historickými, lebo dnes je nám ťažko si predstaviť sídla našich predkov v minulosti takto usporiadané.

Kapitolou *Záver* končí Liška vlastnú prácu. Pridal už len obsažné nemecké resumé, soznam literatúry a soznam skratiek.

Možno povedať, že Liškova práca celkove šťastne zasahuje do problémov pôvodu východoslovenských nárečí. Problém nerieši síce prísne funkčno-štrukturalisticky, ale to hádam podmienilo i zameranie práce najmä na vyvracanie v minulosti tendenčne podávaných výsledkov štúdia východoslovenských nárečí. Liška má plus najmä v tom, že nastolené problémy pozná z terénu; sám je rodák z východného Slovenska, aj účinkoval v Zemplíne. A i keď jeho práca neznamená definitívne celkové riešenie všetkých problémov okolo východoslovenských nárečí, predsa priniesla dosť nového v porovnaní s prácou prof. Stanislava o tejto téme (*Pôvod východoslovenských nárečí*, 1935).

Kniha je písaná pre lingvistov, ale dobre môže poslúžiť aj neodborníkom v jazykovede, ktorí by sa zaujímali o túto tému.

Vytlačená je slušne. Škoda, že tlačiareň nemala niektoré typy pre zvláštne východoslovenské č, š, ž, čo čiastočne ruší. Aj chýb je pomerne veľmi málo. Z väčších chýb možno upozorniť najmä na tieto: na str. 8 miesto *dánsky* slavista má byť *nórsky* slavista a na str. 13 miesto *slovenský* má byť *slovanský*.

Ján Frlička.

JOSEF ZUBATÝ, STUDIE A ČLÁNKY. Svazek I. Výklady etymologické a lexikální. Část první. Česká akademie věd a umění. Praha, 1945. Cena Kčs 120,—.

Dostáva sa nám do rúk prvý sväzok súborného vydania prác Josefa Zubatého, ako ich podľa úvodnej poznámky s dátumom z 24. apríla 1941 prichystal na vydanie nebohý profesor Oldřich Hujer. Štúdie a články vychádzali v I.—VII. sväzku Sborníka filologického v rokoch 1910—1922. Radi zaznamenávame ich knižné vydanie a vítame ich, pretože sú dôležité i pre štúdium slovenčiny. Vyslovujeme len želanie pre zásadné i praktické príčiny, aby v registri slov pri budúcich sväzkoch popri oddelení slov českých, lužickosrbských, ruských a ostatných slovanských i cudzích v osobitnej skupine uviedly sa i slovenské slová.

E. J.

Rozličnosti

PRÍDAVNÉ MENÁ NA -LÝ.

V spisovnom jazyku sa používa niekoľko typov slovesných prídavných mien, ktoré sa cítia viac alebo menej slovesnými tvarmi podľa toho, do akej miery ešte označujú slovesné vlastnosti, ako dej (vid), čas, rod. Napríklad pri prídavnom mene *h o r ú c i*, ktoré je nesporne slovesného pôvodu, vôbec sa už dnes necíti formálna a ani priama významová súvislosť so slovesom *h o r i e ť*. Naproti tomu prídavné meno *h o r i a c i* cíti sa stále ako slovesný tvar (príčasie prítomné slovesa *h o r i e ť*).

Niektoré typy slovesných prídavných mien (tzv. prícastí) označujú aktivnosť, iné pasívnosť. Medzi pasívne prícastia patria v slovenčine hlavne dva typy: typ na *-tý* (*obutý, zaťatý, zabitý*) a typ na *-ný* (*prinesený, pokosený, pozvaný* ap.).

Pri niektorých slovesných triedach nie je doteraz ani v spisovnom jazyku ustálené používanie slovesného adjektíva jednotného typu. Hlavne pri slovesách typu „*trieť*“ a „*brať*“ je kolísanie medzi obidvoma typmi, používa sa aj typ na *-tý* aj typ na *-ný*: *utretý — utrený, obratý — obraný (zabraný), zodratý — rozodraný; zahnaný, vypraný* (pri posledných dvoch sa nepoužívajú dublety na *-tý*). Predsa však sa tu už dá pozorovať istá tendencia k ustáleniu jedného alebo druhého typu.

Omnoho väčšia neistota vládne pri používaní prídavných mien slovesného pôvodu, zakončených na *-lý*. Pravidlá upozorňujú na str. 104, že niektoré z prídavných mien tohoto typu, ako „*vymladlý*“, „*oslablý*“, „*zakvitlý*“, „*premoklý*“, „*puklý*“, sú v slovenčine nesprávne. Miesto nich sa majú používať — a skutočne sa používajú, a to aj v nárečiach aj v spisovnej norme — tvary: *vymladnutý, oslabnutý, zakvitnutý, premoknutý, puknutý* ap. Ide tu o tvary slovesného typu *p a d n ú ť*.

Pretože v Pravidlách (porov. však SR V, 133 a n.) nie je jasne formulované, ktoré prídavné mená na *-lý* sú v slovenčine „nesprávne“, mnohí sa domnievajú, že je tento typ prídavných mien v spisovnej

slovenčine vôbec neprípustný. Radšej si vymýšľajú tvary nikým nepoužívané, než by použili slovesné prídavné meno na *-lý*. Tak som čítal v istom známom časopise výraz „pominutého storočia“, hoci dnes takto v spis. jazyku nikto nehovorí a hoci sa prídavné meno minulý, ktoré by tu bolo na mieste, všeobecne používa a je každému jasné.

Mnoho prídavných mien slovesného pôvodu, zakončených na *-lý*, patrí v slovenčine do spisovnej normy a každý ich bez rozpakov používa. Dokonca sú tieto tvary v spisovnom jazyku nevyhnutné, aby sa mohli rozlišovať významové odtienky. Tak výraz *padlý* znamená zrejme niečo iného než *padnutý*. Sneh môže byť čerstvo napadnutý, ovocie môže byť (s)padnuté so stromu, ale na bojišti môžu ležať iba *padlí* (nie „padnutí“) a žena, ktorá zhrešila, je *padlá* (nikam nespadla, preto nemôže byť „spadnutá“). — Podobne napríklad *dokonalý* je niečo celkom iné než *dokonaný*. Tvar „dokonálny“ nemá už dnes dokonca v našom povedomí nič spoločného so slovesom „dokonať“, kým „dokonaný“ je obvyklý tvar tohoto slovesa. Dokonané dielo nemusí byť ani zďaleka dokonalé. — Veľký významový rozdiel je povedzme aj medzi tvarmi *zaslúžilý* a *zaslúžený*. *Zaslúžilý* je ten, kto sa zaslúžil, *zaslúžený* je to, o čo sme si získali zásluhy. „*Zaslúžilý*“ vyjadruje aktivnosť, „*zaslúžený*“ pasívnosť. — Pri dvojici tvarov *nastalý* a *statý* sa javí istý rozdiel časový alebo vidový. Hovoríme o nastalých udalostiach. Čo sa stalo, je *staté*. — Výraz *zomrelý* sa používa ako spodstatnelé prídavné meno (v podobnom význame ako „nebohý = nebožtík“), kým tvar „zomretý“ je pravé prídavné meno (= mŕtvy). — V gramatickej terminológii sa používa niekoľko ustálených termínov podobne tvorených; tieto termíny by nebolo radno meniť, lebo ide o ustálené termíny odbornej reči. Sú to napríklad výrazy: *spodstatnelý* (tvar, ktorý spodstatnel, stal sa podstatným menom), *zdrobnelý* (tvar, ktorý zdrobnel, stal sa deminutívom; odtiaľ *zdrobnelina*; Pravidlá majú len výraz „zdrobnené meno“ = deminutívum). — Podobne treba pokladať za správne výrazy *zastaralý* (= čo zastaralo), *prišlý* (= kto prišiel), *bývalý* (= kto býval), na rozdiel od *obývaný*, *ovdovelý* (= kto ovdovel; Pravidlá majú „ovdovený“), *povstalý* (od toho *povstalec*). Tvary na *-lý* vyjadrujú tu opäť aktivnosť a sú tým pochopiteľnejšie, že sú tvorené od slovies podmetných, ktoré nemajú vôbec pasíva.

Pri niektorých prídavných menách sa vôbec necíti priama tvarová príbuznosť so slovesom (odvodenosť od slovesa). Ale takéto prídavné mená nám pri používaní nepôsobia nijaké ťažkosti. Patria sem napríklad prídavné mená *zrelý* (proti slovesnému tvaru *dozretý*), *vrelý* (proti slovesnému tvaru *rozovretý*), *hnilý* (proti *zhnitý*), *vytrvalý*, *jedlý*, *opilý* (od toho *opilec*), proti slovesnému tvaru *opitý*, *umelý* a mnoho iných.

Š. P.

Pästiar, pästiarstvo (B. K., Bratislava). — Pýtate sa, či možno do príručky o metodike boxového športu uviesť ako spisovné slová novotvary *pästiar, pästiarstvo* ap.

Tendencia v spisovnom jazyku nahrádzať cudzie i medzinárodné slová a výrazy domácimi, pokiaľ náhrada je v duchu jazyka, t. j. zapadá do systému tvorenia slov a neprotiví sa jeho vnútorným zákonom, s jazykovedného stanoviska je prijateľná.

Športové názvoslovie v každom jazyku má najviac názvov pôvodu anglického, pretože s druhom športu, s jeho predmetmi ap. obyčajne z Anglicka prevzalo sa i pomenovanie. Tak sa športové názvoslovie do istej miery stalo medzinárodným. Táto skutočnosť pri medzinárodných športových stykoch má iste svoje veľké výhody a veľké národy, ktoré sa nemusia obávať cudzích vplyvov, ako napr. národ ruský, puristických tendencií vo svojom jazyku vôbec, teda ani v športovom názvosloví, nemajú.

V ruštine používa sa okrem domácich slov, súvisiacich so slovom *päšť*, кулак, i cudzie *box, boxer* (бокс, боксёр). Ruský zápas *pästný* volá sa кулачки; *box, pästný zápas* je кулачный бой, *zápasíť päšťami, boxovať* je биться на кулачках, *boxer* = кулачный боец.

V poľštine už dávnejšie používa sa domáci názov *pięściarz* a s ním súvisiace odvodené slová, ktorých základom je zasa slovo *pięść, päšť*.

V češtine okrem cudzích názvov *box, boxer* atď. v novších časoch používa sa slovo *rohovník, rohovati*, ktoré podľa Kottovho slovníka pôvodne malo význam 'práti se', teda širší než dnešné 'zápasiti päšťami'.

V slovenčine okrem cudzích slov — ako sám píšete — používa sa asi od r. 1935 *pästiar* a odvodeniny *pästiarsky, pästiarstvo* ap. Základom je tu slovo *päšť* s významom 'zavretá ruka s prstami pevne zatátymi'. Príponou *-ár* alebo *-iar* tvorily sa a tvoria sa stále ešte mená zamestnania od základov menných: stôl-stolár, ryba-rybár, mäso-mäsiar, drôt-drotár atď. alebo i tzv. mená činiteľské od základov slovesných: farbiť-farbiar, písať-pisár, strúhať-struhár. Slovo *pästiar* so stanoviska formálneho je dobre utvorené: k základu *päšť* — s mäkkou spoluhláskou na konci — pristupuje prípona *-iar*, s dvojháskou *-ia-*. Zo športového názvoslovia paralelne by sme mohli postaviť názov *veslár-veslo*, kde po *l* nemäkkom je *-ár* s dlhým *á* (nie *ia*). Ani so stránky významovej niet vážnejších námietok proti slovu *pästiar* s významom 'ten, kto zápasí päšťami, boxer', lebo i významove zapadá do kategórie mien osôb, ktoré sa niečím zaoberajú, zamestnávajú a ktorých meno je odvodené od mena veci pre ich prácu najcharakteristickejšej.

Názov *pästiar* (*pästiarstvo, pästiarsky*) je dobre tvorený s hľadiska formálneho i významového, možno ho teda zaviesť do športového názvoslovia popri pôvodných slovách *boxer* (*box, boxing*).

Treba ešte poznamenať, že sloveso *boxovať* možno po slovensky opísať *zápasiť päšťami*. Novotvar „päštiariť“ mohol by mať len význam „pestovať päštiarstvo“, no nie „boxovať“.

Teší nás Váš záujem o jazykové otázky a Vaša snaha o jazykovú čistotu a správnosť i v športovom názvosloví.

Valaška - Valašiansky
Valaštiansky (M. o., *Valaská*). — Vo svojom liste nám píšete, že u Vás je sporné, ktorý z dvoch tvarov *valaský*, či *valaštiansky* je správny. Ide o správne pomenovanie matričného obvodu: *Matričný obvod valaský* alebo *valaštiansky*, keď sa obec volá *Valaská*.

Prv, ako by sme priamo odpovedali na otázku, ktorý z oboch tvarov je správny, povšimneme si podrobnejšie tieto a podobné formy, aby sme spomenuté slová neposudzovali jednotlivé, osamotene, ale ako súčiastku väčšieho celku.

Meno obce *Valaská* je pôvodom samo prídavné meno, môžeme si k nemu ľahko doplniť slovo *dedina*, *obec* alebo staršie *ves*. Do tej istej skupiny miestnych mien patria i názvy stredného rodu *Pruské* (v Trenčianskej), *Uhorské* (v Novohrade, dial. *Uhorsko* alebo *Uhorškô*) ap. Mená obyvateľov týchto obcí, znejú *Pruššan*, *Uhorššan* a prídavné meno *uhorštiansky* (dial. *uhorštěnski*: é tam odpovedá niekedy spisovnému *-ia*). Tvar *uhorštiansky* patrí vlastne skôr k menu obyvateľa *Uhorššan* než k menu obce *Uhorské*. Ale to je známy zjav: kde by sa prídavné meno ťažko tvorilo od samého miestneho mena, tvorí sa od mena obyvateľa, ako napr. *Detva*, *Detvan* — *detviansky*; *Čadca*, *Čadčan* — *čadčiansky* (čes. tvar je *Čadca* — *čadecký*) ap.

K menu obce *Valaská* meno obyvateľa je *Valaššan* (známe i ako priezvisko) a prídavné meno podľa uvedených príkladov *valaštiansky*. Kratší tvar *valaský* patrí k slovu *valach* a vznikol po splynutí šs z tvaru *valašský*. V ľudovej reči a potom niekedy aj v spisovnej používajú sa tvary prídavných mien, patriace k základu mena, nie k celému menu, takže sa pri tvorení vynecháva prípona *-ec*, *-ce*, napr. *Lučenec-lučenský*, *Tisovec-tisovský*, *Hlohovec-hlohovský* ap. Tak asi vznikly u Vás pochybnosti, keď s menom *Valaská* spojovali ste adjektívny tvar *valaský*, patriaci k *Valach*, *Valachy* ap. V spisovnej reči za správny sa pokladá tvar *valaštiansky*.

V Parkani? (Osv. inšp., *Parkan.*) — Pýtate sa, či je správny tvar „v Parkani“, alebo „v Parkane“. Meno *Parkan* skloňuje sa podľa vzoru *dub*, teda 6. pád je *v Parkane*, ako je *na dube*, *v Martine* ap. Skloňuje sa ako všetky podstatné mená mužského rodu, zakončené tvrdou spoluhláskou. Tvar na *-i* v 6. páde je možný len pri slovách, zakončených mäkkou spoluhláskou, t. j. pri takých, ktoré sa skloňujú podľa vzoru *meč*. Neistota pri takýchto tvaroch môže byť

zavinená tým, že v maďarskom znení na konci je mäkké -ň (Párkány).

V miestnom mene *Parkan* i v slove *parkan* 'plot' ustálilo sa v slovenčine koncové tvrdé -n, správny je teda tvar v *Parkane*. ej.

E. Č., Bratislava. — 1. „Sklonové, teda spádové pomery na trati sú vyznačené tabuľkami na stĺpikoch, na ktorých je sklon vyznačený v % a m. Dosiaľ sme v predpisoch mali na to výraz 'sklonovník'. Česi však v novom predpise chcú používať 'skloník' (po slovensky 'sklonník'). Čo je správnejšie?“

Obe formy, *sklonovník* i *sklonník*, sú novotvary, ktoré si vynútila potreba odbornej terminologie. Podľa *Maďarsko-nemecko-slovenského železničného slovníka* Ing. Ivana Viesta (Turč. Sv. Martin 1919, str. 278) významove im zodpovedá maď. *hajlásmutató*, nem. *Neigungsanzeiger*. Keď k slovu *sklon* je prídavné meno *sklonný*, ďalej od neho utvorené podstatné meno *sklonnosť*, do tohto slovného radu by lepšie zapadal tvar *sklonník*. Pre slovo *sklonovník* by zas hovoril fakt, že je už zaužívané a že tiež má oporu, keď nie významovú, tak aspoň formálnu, v rade slov: čin, činný, činnosť — činovník. Od Vášho Povereníctva závisí, či sa bude pridržať starého názvu, alebo či prijme nový, s jazykovej stránky prijateľný názov. Podotýkame však, že ani jeden názov nie je dosť výrazný, aby na prvý pohľad bolo jasné, o aký predmet ide.

2. „Na odstránenie snehových závejov máme rušne s pripojenými snehovými pluhmi. Keď chceme snehový pluh na prácu používať, dáme mu návesť: 'Spustte krunier a roztiahnite krídla!' Môže sa aj u nás slovo *krunier* používať? Stačí ho nahradiť slovom *pancier*?“

Miesto slova *krunier*, ktorého pôvod nie je dosť jasný, doteraz sa používal v spis. slovenčine nejaký iný výraz. Slovo *pancier* je síce nemeckého pôvodu, ale je už zaužívané; mohlo by sa teda používať aj v prípade Vami spomínanom.

3. „Keď chceme priebežnú brzdu zapojiť do činnosti, musíme prestaviť na to určenú kľučku do predpísanej polohy. Môže sa miesto slova 'kľučka' používať 'kohút'?“

Miesto slova *kľučka*, ak ide o uzáver priechodu kvapalín alebo plynov potrubím, čiže o akýsi čap, môže sa používať slovo *kohútik* (tvar *kohút* je v takomto spojení neobvyklý).

4. „Podľa čoho treba skloňovať slovo 'tunel'? V Pravidlách niet o tom zmienky. 6. pád je 'v tuneli', a či 'v tunelu'?“

Slovo *tunel* sa skloňuje podľa vzoru *dub* ako aj iné slová, zakončené na tvrdé -l, napr. diel, rozdiel, oddiel ap. V 6. páde na otázku v kom? v čom? je koncovka -e: v tunele ako v dube, v oddiele atď. Koncovka -i býva iba v slovách zakončených na mäkkú (alebo aspoň v minulosti mäkkú) spoluhlásku podľa vzoru *meč*: meč — o meči; tanier — na tanieri ap. Podľa Pravidiel skloňujú sa takto aj cudzie

slová, zakončené na *-ál* (arzenál — v arzenáli atď.), a niektoré iné slová, kde v nárečiach vyslovuje sa vlastne mäkké *l*, napr. *apríl* (nár. *apríl*) — v apríli atď. Tento zjav, t. j. zamieňanie *l* a *l'* v spisovnej slovenčine ukazuje, že mäkké *l'* nielen v nárečiach, ale i v spisovnej slovenčine je na ústupe.

5. „Ako sa nahradia výrazy ‚žíravé látky‘?“

Výraz ‚žíravé látky‘ bolo by možné nahradiť spojením *leptavé látky*. ej.

Gombáš. (Úrad ONV, Ružomberok.) — Názov obce *Gombáš* tvarove zodpovedá maď. slovu *gombás* ‚hubový‘. No základné slovo *gomba* ‚huba‘ bolo prevzaté možno práve zo slovenčiny, keď v slovanských jazykoch boli nosové samohlásky. Základ slova je staroslovanský (*goba*), ale prípona *-áš* je pravdepodobne pôvodu maďarského.

Keďže tu ide o takúto dvojakú výmenu slova *gomba*, *gombáš*, pri revízii miestnych mien nemusíme azda meno *Gombáš* nahrádzať iným. Keby sa zmena názvu predsa žiadala, možno navrhnúť meno „Hríbovo“ ap. ej.

„*Rampa*“, „*ochoz*“. (Riad. št. žel., Bratislava.) — Slovo *rampa* je v slovenčine síce cudzieho pôvodu (z francúzštiny alebo z taliančiny prešlo do nemčiny, češtiny atď.), ale všeobecne sa používa, a to vo význame 1. ‚závora pri železnici‘. Okrem toho má v odbornom jazyku význam 2. ‚vyvýšené miesto pri železnici na nakladanie alebo skládanie‘ a 3. ‚miesto pred oponou na javisku‘. Vám ide o význam, označený tu č. 2. Na vysvetlenie píšete, že je to časť staničného zariadenia, ktoré umožňuje vykladanie zásielok zo železničného vozňa alebo ich nakladanie. Doteraz sa používaly, ako nachádzame vo Viestovom železničnom slovníku, termíny *nakladacia rampa* alebo *vyvýšené nákladisko* (maď. *rakodó*, nem. *Laderampe*). Nový termín *vyvýšená skládka*, ako sa zdá, nevystihuje dobre vec, o ktorú ide. K tomu slovo *skládka* v slovenčine je málo známe, a to len vo význame ‚záhyb‘. Ak termín *vyvýšené nákladisko* nemá iný odborný význam, odporúčame ho používať popri výraze (*nakladacia*) *rampa*.

Český termín *ochoz* má vo všeobecnosti význam ‚chodba okolo niečoho, ambit‘. Píšete, že ide o názov zariadenia, ktoré vyplňa priestor medzi skladišťom a skladištnou koľajou. Je to drevená alebo betónová podlaha, postavená v úrovni podlahy skladišťa a železničného vozňa. U nás je pomerne málo známe to isté slovo vo forme *ochodza*, (tá) *ochodz*, ale s významom iným; znamená ‚obvod‘, ‚okruh‘. Ani toto slovo nevystihuje úplne podstatu veci, o ktorú ide. Tu by sa podľa nášho náhľadu hodilo lepšie pomenovanie (*nakladací*) *chodník* alebo *mostík*. ej.

Rybárpole. (J. B. Rybárpole.) — Pýtate sa, aké stanovisko máme k písaniu miestneho mena dovedna *Rybárpole* a osobitne *Rybár Pole* (*Rybár-pole*). Oznamujeme Vám, že súhlasíme s Vaším náhľadom, aby sa písalo dovedna.

Písanie oboch častí mena osobitne, teda *Rybár Pole* (alebo i *Rybár-pole*), odôvodňovalo sa tým, že je to vlastne „Rybárske“ Pole v dávnejšej forme (napr. *Rukoväť spisovnej reči slovenskej*, ktorú napísal Dr. S. Czambel a tretie vydanie r. 1919 upravil J. Škultéty, str. 304, alebo *Slovenský frazeologický slovník* od Petra Tvrdého v druhom vyd. z r. 1933, str. 543). Okrem toho sú mienky, že tu ide o druhý pád množného čísla k základu *rybár*, teda „pole rybárov“, alebo iba o mechanické spojenie dvoch slov podľa maďarského spôsobu (*Rimaszombat* — Rimavská Sobota). Ale to sú jazykovedné problémy teoretické.

Pre praktickú potrebu nám dostačí povedať, že v prvej časti mena *Rybárpole* je tvar v takomto postavení neobvyklý. S dnešného hľadiska nemožno ho zaradiť do gramatickej kategórie takzvaných shodných prívlastkov. Preto ho nemožno dnes písať osobitne „Rybár Pole“, ako je to možné napr. pri menách *Čierne Pole*, *Turie Pole*, *Španie Pole*, kde obe časti sa píšu s veľkými písmenami. Ani písanie so spojovníkom „Rybár-pole“, ako nachádzame v citovanej *Rukoväti* str. 304, nie je dnes obvyklé.

Správne je teda písanie *Rybárpole*, ako ho nájdeme už i v *Sozname miest na Slovensku z r. 1919* a v novšom *Lexikone obcí Slovenskej republiky*, ktorý vydal Štátny štatistický úrad v Bratislave r. 1942. ej.

J. B., Bratislava. — *Doklad a dokument.* Podľa nášho zistenia slovo *doklad* v spisovnej slovenčine má tieto významy: 1. dôkaz, svedectvo; 2. priložená listina, dokument; 3. citát, o ktorý sa opiera nejaké tvrdenie. Slovo *dokument* je latinského pôvodu a má tieto významy: 1. dôkaz, 2. písomný doklad, listina. Váš nadriadený úrad nemal teda práva vrátiť Vám žiadosť s poznámkou, že „nie doklady, ale dokumenty“, keď ste Vy boli napísali, že pripojujete „rôzne doklady“, najmä preto nie, že v Pravidlách na str. 170 sa výslovne uvádza na vysvetlenie cudzieho slova *dokument* práve slovo *doklad*. Obe slová majú ten istý alebo veľmi podobný význam, takže sú to výrazy synonymné.

Treba ešte podotknúť, že v podobnom význame používa sa i slovo *príloha*, ktoré má tiež význam: 1. to, čo je priložené, čo sa prikladá; 2. priložený spis.

Predložiť a predostrieť. V úradnom styku môže byť predpísané, ako treba písať nadriadenému úradu (napr. v služobnom styku vojenskom sa v takomto prípade vždy píše *hlásim*). V takomto prípade používa sa obvyčajne výraz *predložiť*, *predkladať*, ale, ako vieme, to je zvyk.

Každý úrad môže tu mať svoj úzus. S jazykovedného stanoviska niet námietok proti výrazom *predostrieť*, *predložiť*, *poslať*, *zaslať*. Podriadený úrad musí sa v tejto veci prispôsobiť požiadavkám svojich predstavených.

Keď píšeme *dátum*, vo vetnom spojení je správne (stalo sa to) 20. decembra 1944, (Dané) v Turčianskom Sv. Martine dňa 20. decembra 1944. Len výnimočne možno písať i 20. december 1944, ak nemáme na mysli vetné spojenie, keď sa nedá ani domyslieť a píše sa stručným, tzv. telegrafným štýlom. ej.

Priezvisko Pietor, gen. „Pietora“? Slovenské priezvisko *Pietor* je svojím pôvodom osobné meno, predstavujúce stredoslovenskú formu mena *Peter* (z gr. *petra* „skala“).

Samo osobné meno *Peter*, i keď je gréckeho pôvodu, je dnes neoddeliteľnou súčasťou slovenského slovníka a podlieha všetkým zákonom slovenčiny. Tak napr. *-e-* pred koncovým *-r* je v slovenčine vkladné, t. j. na uľahčenie výslovnosti skupiny *tr* na konci slova. V nepriamych pádoch, resp. v ďalších odvodeninách (privlastňovacie príd. meno), kde skupina *tr* sa dostáva do polohy pred samohláskou, je výslovnosť tejto skupiny uľahčená a vložené *-e-* z nominatívu vypadá: gen. *Petra*, dat. *Petrovi*, inštr. *Petrom*, privlastňovacie príd. meno *Petrov*.

Tak isto skloňujeme i priezvisko (resp. v starších časoch osobné meno) *Pietor*. I v tomto mene *-o-* v poslednej slabike je vložený vokál, ktorý v nepriamych pádoch vypadáva (ako napr. v obecnom podst. mene *viator*, gen. *vetra* ap.) a teda je: gen. *Pietra*, dat. *Pietrovi*, inštr. *Petrom*; privlastňovacie príd. meno *Petrov*, *-ova*, *-ovo*. V Martine tak skloňovali toto priezvisko dávno pred r. 1918, keď tu žil národovec a redaktor Národných novín Ambro Pietor, a i dnes je tu ulica Ambra *Pietra*. Len v poslednom čase možno počuť v rozhlase alebo vidieť v denných časopisoch tvary „Pietora“, „Pietorovi“, „Pietorom“, čo je celkom nesprávne a neslovenské. f.

Skloňovanie francúzskych priezvisk na -e. — Skupina francúzskych priezvisk na *-e* (len grafické) robí mnohým ťažkosť v skloňovaní. Najmä v denných časopisoch vidáme tvary nepriamych pádov: „Molièreho“ hra, vláda de „Gaulleho“, diela Anatola „Franceho“ ap.

Tieto prípady ukazujú, že ide o nesprávne vykladanie poučky o skloňovaní vlastných mien (cudzích), zakončených na *-e*, ktorá je v Pravidlách na str. 90 pri vzore *Škultéty*. Pravidlá však hovoria o vlastných menách skutočne (aj vo výslovnosti) zakončených na *-e*, napr.: *Goethe*, *Nietzsche*, *Szöke* a aj *Poincaré* (tu je výslovnosť *-e* naznačená accentom), kým francúzske priezviská typu *Molière*, *France*, *de Gaulle* ap. sú zakončené vlastne na spoluhlásku a koncové *-e* (podľa francúzskeho pravopisného systému) len označuje

plnú výslovnosť tejto spoluhlásky. Ako také treba ich teda skloňovať podľa vzoru *chlap*, t. j. genitív na *-a*, datív na *-ovi*, inštr. na *-om* a tak isto aj privlastňovacie prídavné mená z nich tvoriť príponami *-ov*, *-ova*, *-ovo*: vláda generála *de Gaulla* (de Gaulle), *Larousse*ve slovníkové práce (Larousse), komédia od *Molièra* (Molière), *La Fontaine*ove bájky (La Fontaine) atď.

Pre pravopis treba uviesť ešte osobitnú skupinu podobne zakončených francúzskych priezvisk, t. j. priezviská, kde pred koncovým *-e* sú spoluhlásky *c*, *g*: ich výslovnosť pred *-e* je *s*, *ž* (pred inými samohláskami, napr. pred *a*, vyslovuje sa *c*, *g* ako *k*, *g*). Aby sme aj v písme označili takúto výslovnosť pred inými samohláskami než *-e* (resp. *-i*), treba pri takýchto priezviskách v nepriamych pádoch i v privlastňovacích prídavných menách pred príponou *-ov* toto *-e* ponechať. Budeme tu teda písať: básnické dielo Anatola *Francea* (France), *Leprince*ove obrazy (Leprince), *Lagrange*ove teórie analytických funkcií (Lagrange) ap. f.

Skratka adjektíva slovenský. — V starších gramatických príručkách (Czambel, Damborský) ako skratky pre adj. *slovenský* sa udávajú *slov.* alebo *sloven.* Teražšie Pravidlá slovenského pravopisu (z r. 1940) medzi skratkami na str. 478 uzákonily za skratku pre toto adj. popri *sloven.* i „*slk.*“.

Všimnime si skratku „*slk.*“. Je síce pravda, že je to skratka výrazná i jednoznačná, lež nezapadá organicky do sústavy ostatných našich skratiek. Naše skratky predstavujú začiatok úplných slov, napr.: *bibl.* (= biblický), *cirk.* (= cirkevný), *krst.* (= krstné [meno]), *napr.* (= napríklad), *neskl.* (= nesklonný), *predl.* (= predložka), *zám.* (= zámeno) ap. (Pravidlá, str. 477—478), kým skratka „*slk.*“ je skombinovaná zo začiatočných hlások úplného slova (*sl-*) a z hlásky v prípone tohto adjektíva (*-k-*), čiže predstavuje osobitný typ skratky medzi našimi skratkami. Táto skratka je mechanicky prenesená k nám z nemecky písaných slavistických publikácií (práce Miklosichove, Jagićove, Vondrákove, Bernekerove a iných), kde je celkom oprávnená (adj. *slovenský* v nemčine zneje „*slovakisch*“), pretože skratkou *sl.*, *slov.* v nemčine skrakuje sa adj. *slovinský* (nem. *slovenisch*).

Stará skratka pre *slovenský* (*slov.*) je v slovenčine celkom organicky volená i dobre zaužívaná, a preto ju netreba zo sústavy skratiek vylučovať. Aby sme vyhli prípadnej dvojznačnosti (*slov.* by mohlo prípadne označovať *slovenský* i *slovanský*), treba stanoviť skratku *slovan.* ako jedinú pre *slovanský* (ako máme jednoznačne *slovin.* pre *slovinský*), a skratky *slov.* (kratšiu, bežnú), *sloven.* pre *slovenský*. Tým sa skratka „*slk.*“ stane zbytočnou pre našu sústavu skratiek. f.